

Republika e Kosovës
Ministria e Industrisë,
Ndërmarrësisë dhe Tregtisë

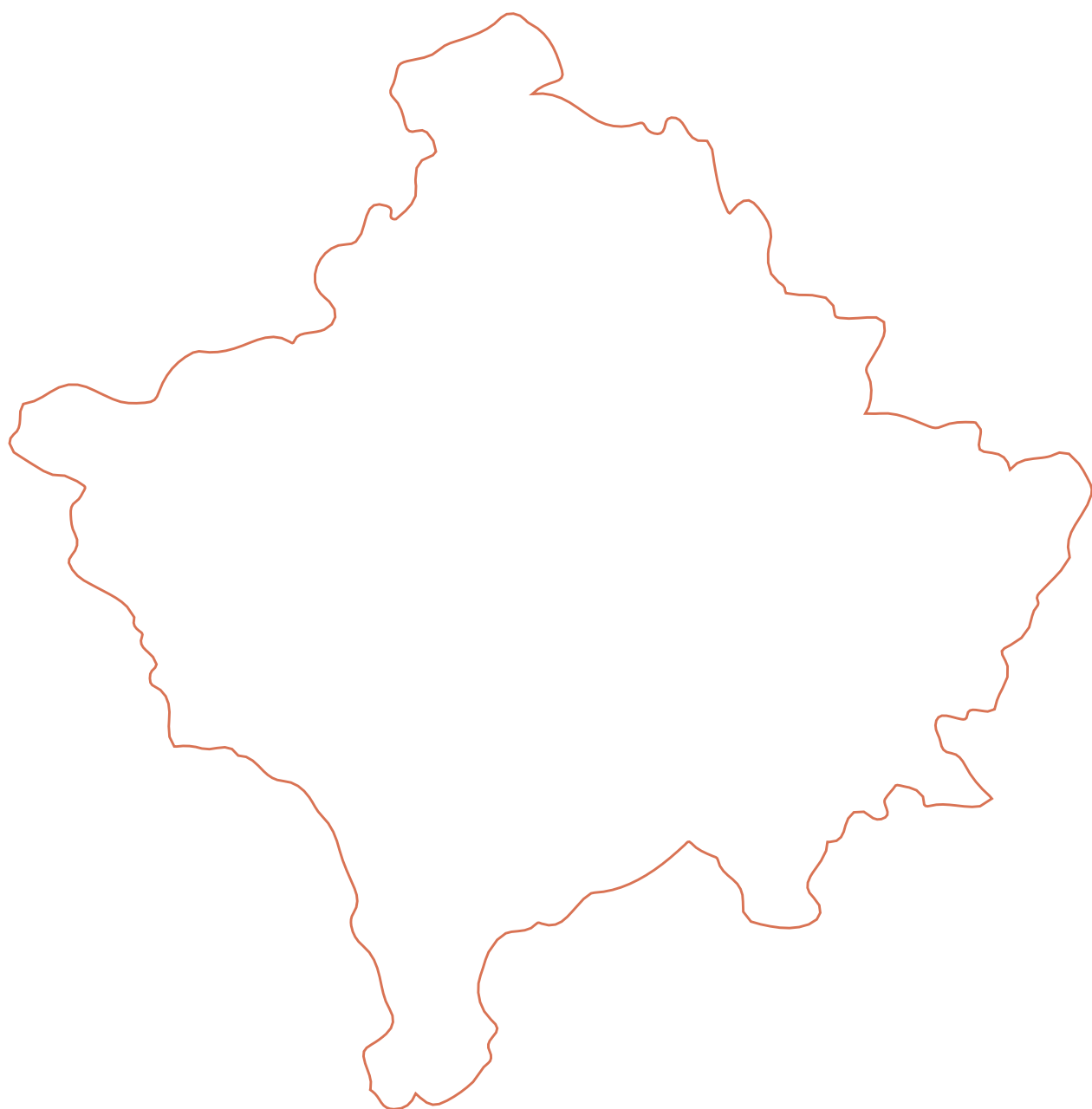
LUXEMBOURG

Sveobuhvatna studija za identifikaciju nedostataka u veštinama na tržištu rada u industrijskom sektoru na Kosovu

Ova publikacija je realizovana uz podršku projekta „Održivi i inkluzivni rast na Kosovu“, koji finansira Veliko Vojvodstvo Luksemburg, a sprovodi Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine i LuxDev, Luksemburška agencija za razvojnu saradnju.

LUXDEV
Luxembourg
Development Agency

Objavljeno od:

Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine

Ul. "Arbënor e Astrit Dehari", br. 21.
Bolnički trg 10000 Priština, Kosovo

zkip.mti@rks-gov.net
www.mint.rks-gov.net

Podržano od:

Ova publikacija je realizovana uz podršku projekta „Održivi i inkluzivni rast na Kosovu“, koji finansira Veliko Vojvodstvo Luksemburga, a sprovodi Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine i Lux-Dev, Luksemburška agencija za razvojnu saradnju.

Autor:

INSTITUT ZA RAZVOJNO ISTRAŽIVANJE RIINVEST

Alban Hashani
Visar Vokrri
Halim Mahmuti
Uwe Kühnert – međunarodni konsultant

Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost Instituta za razvojna istraživanja RIINVEST i ni na koji način se ne može smatrati da odražava stavove Velikog Vojvodstva Luksemburga.

Autorska prava © 2024: Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine. Sva prava zadržana. Nijedan deo ove publikacije se ne sme reprodukovati, čuvati u sistemu za pronalaženje ili prenositi, u bilo kom obliku ili na bilo koji način, elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način, bez citiranja izvora .

Decembar, 2024

SADRŽAJ

Spisak tabela	5
Spisak slika	6
Spisak skraćenica	7
Izvršni rezime	8
1. Opšti uvod	10
2. Metodologija istraživanja	11
3. Teorijska procena jaza u veštinama i profesija budućnosti u Evropi	14
3.1 Profesije budućnosti u proizvodnim industrijama	16
4. Podaci ankete	17
4.1 Opšti rezultati za industrijski sektor	17
4.2. Zapošljavanje u industrijskim sektorima	18
4.1. Obuke i pružaoci obuka	22
5. Sektorska analiza	25
4.1. Prerađivačka industrija hrane i pića	28
4.2. Industrija prerade tekstila, odeće i proizvoda od kože	36
4.3. Industrija za preradu drveta i proizvoda od drveta, papira i proizvoda od papira	42
4.4. Industrija za preradu hemijskih proizvoda	50
4.5. Industrija prerade gume i plastike	55
4.6. Industrija nemetalnih mineralnih proizvoda	62
4.7. Industrija prerade osnovnih metala i fabrikovanih metalnih proizvoda	68
5.8. Industrija prerade nameštaja	74
5.9. Montaža i popravka mašina i opreme	80
6. Stručno obrazovanje i obuka i dualno obrazovanje na Kosovu	84
6.1 Stručno obrazovanje i obuka	84
6.2 Upravljanje sistema SOO-a	84
6.3 Institucije za stručno obrazovanje i osposobljavanje (ISOQ)	85
6.4 Dualno obrazovanje	86
7. Završne beleške	90
8. Prilog A	97
Prilog B	107

SPISAK TABELA, SLIKA I MAPA

Tabela 1. Raspodela uzorka po sektorima	11
Tabela 2. Promet kompanije	17
Tabela 3. Zaposlenost na nivou sektora	18
Tabela 4. Stepen obrazovanja zasnovan na zanimanjima	19
Tabela 5. Razlozi za teškoće u pronalaženju radnika	19
Tabela 6. Profesione me kërkesë të lartë	29
Tabela 7. Zanimanja sa umerenom potražnjom	30
Tabela 8. Zanimanja sa najmanjom potražnjom	31
Tabela 9. Buduća zanimanja u proizvodnji proizvoda hrane i pića	33
Tabela 10. Zanimanja sa velikom potražnjom	37
Tabela 11. Zanimanja sa umerenom potražnjom	38
Tabela 12. Buduća zanimanja u proizvodnji tekstilnih proizvoda, odeće i proizvoda od kože	39
Tabela 13. Zanimanja sa velikom potražnjom	43
Tabela 14. Zanimanja sa umerenom potražnjom	44
Tabela 15. Zanimanja sa nižom potražnjom	46
Tabela 16. Buduća zanimanja u proizvodnji drveta i proizvoda od drveta i proizvodnje papira I proizvoda od papira	47
Tabela 17. Zanimanja sa velikom potražnjom	51
Tabela 18. Zanimanja sa umerenom potražnjom	52
Tabela 19. Buduća zanimanja u proizvodnji hemijskih proizvoda	53
Tabela 20. Zanimanja sa velikom potražnjom	56
Tabela 21. Zanimanja sa umerenom potražnjom	57
Tabela 22. Zanimanja sa nižom potražnjom	58
Tabela 23. Buduća zanimanja u proizvodnji proizvoda od gume i plastike	59
Tabela 24. Zanimanja sa velikom potražnjom	63
Tabela 25. Zanimanja sa umerenom potražnjom	63
Tabela 26. Zanimanja sa nižom potražnjom	64
Tabela 27. Buduća zanimanja u proizvodnji nemetalnih mineralnih proizvoda	65
Tabela 28. Zanimanja sa velikom potražnjom	69
Tabela 29. Zanimanja sa umerenom potražnjom	70
Tabela 30. Zanimanja sa nižom potražnjom	70
Tabela 31. Buduća zanimanja u proizvodnji metala i fabrikovanih metalnih proizvoda	71
Tabela 32. Zanimanja sa velikom potražnjom	75
Tabela 33. Zanimanja sa umerenom potražnjom	76
Tabela 34. Zanimanja sa nižom potražnjom	77
Tabela 35. Buduća zanimanja u proizvodnji nameštaja	78
Tabela 36. Zanimanja sa velikom potražnjom	81

Tabela 37. Zanimanja sa umerenom potražnjom	81
Tabela 38. Zanimanja sa nižom potražnjom	82
Tabela 39. Popravka i montaža mašina i oprema	82
Tabela 40. Nivoi i oblasti prema ISCED 2011 i ISCED-F 2013	84
Tabela 41. Javne edukativno obrazovne institucije prema nivou i vrsti	85
Tabela 42. Broj učenika u srednjem višem obrazovanju prema vrsti škola	86
Tabela 43. Škole i opštine u kojima se sprovodi dualno obrazovanje	87
Slika 1. Kanali zapošljavanja radnika u industrijskim sektorima	20
Slika 2. Prakse zapošljavanja i upravljanja ljudskim resursima	21
Slika 3. Analiza jaza veština zaposlenih u kompanijama	21
Slika 4. Radnici raseljeni zbog emigracije	22
Slika 5. Glavne prepreke u saradnji između kompanije i pružaoca obuka	22
Slika 6. Troškovi za obuke od kompanija	23
Slika 7. Ko je pokrio troškove obuke	23
Slika 8. Saradnja sa pružiocima obuka	24
Slika 9. Maksimum dana za kurs obuke koji bi bio prihvatljiv za kompanije	24
Slika 10. Veličina industrijskog sektora na Kosovu	25
Slika 11. Broj zaposlenih u industrijskom sektoru na Kosovu	26
Slika 12. Targovinske razmene u industriji prerade hrane i pića (milioni evra)	28
Slika 13. Targovinske razmene u industriji tekstila, obuće i kože (milioni evra)	36
Slika 14. Trgovinske razmene u industriji prerade drveta i papira (milioni evra)	42
Slika 15. Trgovinske razmene u industriji prerade hemijskih proizvoda (milioni evra)	50
Slika 16. Trgovinske razmene u industriji prerade gume i plastike	55
Slika 17. Trgovinske razmene u industriji nemetalnih mineralnih proizvoda (milioni evra)	62
Slika 18. Trgovinske razmene u industriji osnovnih metala i preradi metala (milioni evra)	68
Slika 19. Trgovinske razmene u industriji prerade nameštaja (milioni evra)	74
Slika 20. Trgovina uslugama montaže i popravke mašina i opreme (milioni evra)	80
Mapa 1. Profili ponuđeni u proizvodnji prehrambenih proizvoda i pića	107
Mapa 2. Profili ponuđeni u proizvodnji tekstilnih proizvoda, odeće i kože	108
Mapa 3. Profili ponuđeni u proizvodnji proizvoda od drveta, papira i proizvoda od papira	108
Mapa 4. Profili ponuđeni u proizvodnji hemijskih proizvoda	109
Mapa 5. Profili ponuđeni u proizvodnji proizvoda od gume i plastike	109
Mapa 6. Profili ponuđeni u proizvodnji mineralnih i nemetalnih proizvoda	110
Mapa 7. Profili ponuđeni u proizvodnji metala i fabrikovanih metalnih proizvoda	110
Mapa 8. Profili ponuđeni u proizvodnji nameštaja	111
Mapa 9. Profili ponuđeni u popravci i montaži mašina i opreme	111

SPISAK SKRAĆENICA

ASOOO	Agencija za stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih
SOO	Stručno obrazovanje i obuka
OSF	Obrazovanje i stručno formiranje
NAK	Nacionalni Autoritet za Kvalifikacije
AZRK	Agencija za Zapošljavanje Republike Kosovo
ASK	Agencija za statistiku Kosova
PAK	Poreska Administracija Kosova
EU	Evropska unija
CBK	Centralna Banka Kosova
CAD	Računarski potpomognut dizajn
CAPI	Računarski potpomognuta metoda ličnog intervjua
CEDEFOP	Evropski centar za razvoj stručnog osposobljavanja
CEFTA	Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini
CNC	Računarska numerička kontrola
ODO	Opštinske direkcije za obrazovanje
GIZ	Nemačka agencija za međunarodnu saradnju
ISOO	Institucije za stručno obrazovanje i obuku
ILO	Međunarodna organizacija rada
IoT	Internet stvari
ISCED/MSKO	Međunarodna standardna klasifikacija obrazovanja
ISCO	Šifre zanimanja
NOKRK	Nacionalni okvir kvalifikacija Republike Kosovo
MONTI	Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija
ULjR	Upravljanje ljudskim resursima
MIPT	Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine
URM	Učenje na radnom mestu
NACE rev. 2	Nomenklatura privrednih delatnosti u Evropi
PKK	Privredna Komora Kosova
CSO	Centri za stručno osposobljavanje
CK	Centri kompetencija
SZ	Standardi zanimanja
STEM	Nauka, tehnologija, inženjerstvo i matematika
SIRPP	Strategija industrijskog razvoja i podrške poslovanju 2030.
STŠ	Srednja tehnička škola

IZVRŠNI REZIME

Ovaj izveštaj predstavlja sveobuhvatnu analizu jaza u veštinama na tržištu rada u industrijskom sektoru Kosova, pružajući dubinski uvid u izazove i mogućnosti za razvoj ovog ključnog sektora za privredu zemlje. Ovaj izveštaj studije je sproveden na zahtev Ministarstva industrije, preduzetništva i trgovine i finansijski podržan od strane Vlade Luksemburga, projekat (KSV-023), Održiv i inkluzivni rast na Kosovu. Zahtev za ovakvu studiju proizilazi iz Strategije za industrijski razvoj i podršku poslovanju 2030 (SRPP), koju je odobrila Vlada Kosova, koja ima za cilj da odgovori na hitne izazove sa kojima se suočava proizvodni sektor u zemlji, a koji se odnose na nedostatak kvalifikovanih radnika i potražnju za tehničkim i menadžerskim profilima.

Ova studija obuhvata detaljne sektorske analize industrije prerade hrane i pića, tekstila i proizvoda od kože, prerade drveta i papira, hemijskih proizvoda, gume i plastike, nemetalnih minerala, prerade metala i nameštaja, kao i montaže i popravke mašina i opreme.

Studija je zasnovana na kombinovanoj metodologiji, koristeći kvantitativne i kvalitativne pristupe za prikupljanje i analizu podataka. Kvantitativni podaci prikupljeni su putem anketiranja licem u lice 360 biznisa koja posluju u industrijskim sektorima na Kosovu, uključujući kompanije svih veličina. Odabir uzorka je napravljen kako bi bio statistički reprezentativan za industrijske sektore, osiguravajući pouzdane i validne rezultate. U međuvremenu, kvalitativna metodologija je uključivala polustrukturisane intervjue sa predstavnicima sektorskih udruženja, donatora i stručnjaka iz industrije, kako bi se dopunili i potvrdili rezultati istraživanja.

Izveštaj naglašava da se značajan procenat preduzeća na Kosovu suočava sa velikim poteškoćama u pronalaženju kvalifikovanih radnika, posebno u tehničkim i menadžerskim profesijama. Većina anketiranih biznisa (43,5%) je zabeležila rast prometa u protekloj godini, sa prosečnim rastom od 18,7%, međutim nedostatak adekvatne i kvalifikovane radne snage ostaje značajna prepreka daljem razvoju. Industrijskim sektorom na Kosovu dominiraju mikro i mala preduzeća, gde većina zaposlenih ima srednje obrazovanje, što ukazuje na značajan nedostatak napredne stručnosti i specijalizovanih veština.

Jedan od glavnih izazova istaknutih u izveštaju je migracija radnika, pojava koja je uticala na više od polovine anketiranih biznisa. Gubitak kvalifikovanih radnika zbog emigracije predstavlja veliku prepreku za zadovoljavanje potreba preduzeća za radnom snagom. Drugi izazov je nedostatak standardizovanih praksi upravljanja ljudskim resursima, pri čemu samo mali deo preduzeća ima odgovarajuće strukture za regrutovanje i upravljanje zaposlenima. Štaviše, rezultati istraživanja pokazuju da većina preduzeća (59,8%) ne sprovodi redovne analize jaza u veštinama, što može negativno uticati na usklađivanje veština zaposlenih sa specifičnim poslovnim potrebama. Konkretno, industrija hrane i pića je identifikovana kao sektor sa visokim potencijalom za izvoz i razvoj, ali koji se suočava sa velikim izazovima, uključujući nedostatak stručnosti u procesnoj tehnologiji i bezbednosti hrane. Da bi se iskoristio ovaj potencijal, neophodno je unaprediti tehnološko znanje i odgovoriti na izazove u vezi sa nelojalnom konkurencijom uvezenih proizvoda.

Uprkos ovim izazovima, izveštaj naglašava da je industrijski sektor jedan od najbrže rastućih sektora na Kosovu, sa visokim izvoznim potencijalom. Međutim, da bi se u potpunosti iskoristio ovaj potencijal, potrebna su dalja ulaganja u poboljšanje tehnološkog znanja i ispunjavanje standarda. Izveštaj takođe identifikuje zanimanja i veštine za koje se očekuje da će biti veoma tražene u budućnosti u industrijskom sektoru Kosova. Profesije sa najvećim rastom potražnje su one koje se bave upravljanjem mašinama i preradom hrane, kao i zanimanja koja se odnose na nove tehnologije i upravljanje proizvodnim procesom. Ovaj trend odražava potrebu za tehničkim i digitalnim veštinama, koje su sve važnije za uspešno funkcionisanje industrijskih preduzeća. Konkretno profesije za sve industrijske sektore koje su veoma tražene i buduća zanimanja mogu se naći u odeljku „zaključne beleške“.

S druge strane, u izveštaju se navodi da je jedan od glavnih razloga za nedostatke u veštinama neusklađenost između obrazovnih sistema i potreba industrije. Mnoge obrazovne institucije nisu ažurirane sa trenutnim zahtevima proizvodnog sektora, što za posledicu ima nedovoljnu ponudu kvalifikovanih radnika na tržištu rada.

Ovaj izveštaj zaključuje se naglašavanjem važnosti poboljšanja usklađenosti između potražnje i ponude radne snage u industrijskom sektoru Kosova. Ulaganje u obrazovanje, stručnu obuku i tehnologiju je od suštinskog značaja za održiv i konkurentan razvoj ovog sektora, pomažući da se zadovolje potrebe industrije. Samo kroz integrisani i održivi pristup biće moguće da industrijski sektor na Kosovu ispuni svoj puni potencijal i doprinese ekonomskom razvoju zemlje.

1. OPŠTI UVOD

Analiza jaza u veštinama je od suštinskog značaja za razumevanje trenutnih i budućih potreba za radnom snagom u proizvodnom sektoru Kosova. Ova analiza pomaže da se identifikuju neusklađenosti između veština koje traže poslodavci i onih dostupnih na tržištu rada, omogućavajući ciljanim intervencijama da popune ovu prazninu. Usklađivanjem potražnje na tržištu rada sa ponudom, moguće je poboljšati kvalitet rada, promovisati tehnološki napredak i stvoriti mogućnosti za uključivanje u zapošljavanje. Strategija za industrijski razvoj i podršku poslovanju 2030 (SIRPP), koju je Vlada usvojila 29. juna 2023. godine, bavi se prioritetnim izazovima sa kojima se suočava proizvodni sektor na Kosovu. Ključna istaknuta pitanja uključuju značajan jaz u veštinama, nedostatak kvalifikovanih radnika i veliku potražnju za tehničkim profilima i profesionalnim menadžerima. Strateški cilj 3 SIRPP-a se fokusira na stvaranje boljih i inkluzivnijih prilika za zapošljavanje usklađivanjem potražnje na tržištu rada sa ponudom. Promovisanjem tehnološkog napretka, ova strategija ima za cilj stvaranje poslova koji zahtevaju više kvalifikacije i veštine, čime se poboljšava kvalitet rada.

U skladu sa ovim strateškim ciljem, akcioni plan za 2023. uključuje sveobuhvatnu studiju za identifikaciju nedostataka veština na tržištu rada u industriji, kao što je detaljno opisano u aktivnosti 3.1.1. Ova studija ima za cilj da razume izazove sa kojima se poslodavci suočavaju u pronalaženju kvalifikovanih radnika. Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine (MIPT) je odabralo specifične sektore za ovo istraživanje na osnovu NACE rev. 2. Ovi sektori obuhvataju: proizvodnju prehrambenih proizvoda i pića (kod 10 i 11); Proizvodnja tekstila, odeće i proizvoda od kože (kod 13, 14 i 15); Proizvodnja drveta i proizvoda od drveta i Proizvodnja papira i proizvoda od papira (kod 16 i 17); Proizvodnja hemijskih proizvoda (kod 20); Proizvodnja proizvoda od gume i plastike

(kod 22); Proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda (kod 23); Proizvodnja metala i fabrikovanih metalnih proizvoda (kod 24 i 25); Proizvodnja nameštaja (kod 31); i Popravka i montaža mašina i opreme (kod 33).

Glavni cilj ovog istraživanja je da se sprovede sveobuhvatna studija da se identifikuju praznine u veštinama na tržištu rada u industriji Kosova i da se razumeju izazovi sa kojima se poslodavci suočavaju u pronalaženju kvalifikovanih radnika.

Ova studija će analizirati sektorske trendove u proteklih pet godina, proceniti ponude i izazove stručnog obrazovanja i obuke, proceniti usklađenost ponude i potražnje za radnom snagom, istražiti saradnju privatnog sektora sa obrazovnim institucijama, predvideti buduću potražnju za profesijama i dati preporuke za zadovoljavanje potreba za radnom snagom u narednih 3-5 godina.

Nalazi su zasnovani na sekundarnim podacima, intervjuima, anketama i relevantnim međunarodnim studijama, sa ciljem informisanja o kreiranju politika i mehanizama podrške za preduzeća u ispunjavanju njihovih potreba za radnom snagom.

Ostatak ovog izveštaja je organizovan na sledeći način. Odeljak 2 daje opšti pregled metodologije istraživanja koja se koristi za analizu problema praznina u industrijskim sektorima. Treći deo predstavlja teorijsku procenu evropskih perspektiva analize veština u industrijskim sektorima. Odeljak 4 daje objašnjenje ukupnih rezultata ankete o ukupnom učinku sektora, dok odeljak 5 detaljno analizira nedostatke u veštinama u industrijskim sektorima. Odeljak 6 pruža analizu stručnog obrazovanja i obuke na Kosovu i pruža neke važne informacije o dualnom obrazovanju. Završni deo studije predstavlja zaključne napomene i konkretna zanimanja za svaki sektor.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Da bi se potpunije razumele tržišne praznine i potrebe biznisa u pogledu tržišnih veština, ova studija koristi primarne izvore iz anketa sa biznisima, kao i doprinose stručnjaka iz ove oblasti i predstavnika sektorskih poslovnih udruženja. Ovaj odeljak pruža sveobuhvatan pregled metodologije korišćene u ovoj studiji, pokazujući metode i procedure koje se koriste za prikupljanje, analizu i tumačenje podataka, obezbeđujući pouzdanost i validnost istraživanja. Kvantitativni aspekt metodologije obuhvata prikupljanje podataka putem ankete preduzeća u industrijskim sektorima, dok kvalitativna metodologija sadrži podatke iz polustrukturisanih intervjua sa sektorskim udruženjima, donatorima i stručnjacima iz ove oblasti. Štaviše, studija analizira međunarodnu praksu i ponudu stručnog obrazovanja i obuke (SOO) na Kosovu, kao i ponudu institucija visokog obrazovanja.

Kvantitativni podaci su prikupljeni kroz anketu od 360 preduzeća u svim opštinama na Kosovu koja je statistički reprezentativna na nivou industrije da bi se pružili rezultati sa +/- 5% margine greške na nivou poverenja od 95%. Odabir uzorka je izvučen iz baze podataka aktivnih preduzeća Poreske administracije Kosova (PAK).

Aktivan status je utvrđen kada je biznis prijavio svoje finansijske izveštaje PAK-u u decembru 2023. Ova baza podataka je sadržala sve potrebne informacije na osnovu kojih je napravljena stratifikacija uzorka, kao što su profil biznisa, operativni sektor, veličina, lokacija i kontakti. Da bi se osigurala adekvatna zastupljenost svih podsektora klasifikovanih prema NACE Rev 21, korišćen je pristup nasumične stratifikacije. Ovaj metod omogućava uključivanje preduzeća različitih veličina, što znači da sastav preduzeća unutar sektora značajno varira.

Pridržavajući se ovog pristupa, studija je pružila informacije za razumevanje trendova razvoja biznisa, procenu trenutne situacije u sektoru i predviđanje buduće potražnje za radnicima u specifičnim i opštim zanimanjima. Pored uzorkovanja u industrijskim sektorima, projektni tim je odlučio da isključi biznise sa dva ili manje zaposlenih iz ankete.

Razlog za isključenje biznisa sa jednim i dva zaposlena zasniva se na argumentu da je takvim biznisima, sa relativno jednostavnom strukturom, teško doći do informacija za potrebe ove studije. Distribucija uzorka u ovoj studiji je kao u tabeli 1.

Tabela 1. Distribucija uzorka po sektorima

Kodovi prema NACE Rev 2	Sektori	Broj anketiranih biznisa
13, 14, 15	Proizvodnja tekstilnih proizvoda, odeće i proizvoda od kože	37
16, 17	Proizvodnja drveta i proizvoda od drveta i proizvodnja papira i proizvoda od papira	39
10, 11	Proizvodnja prehrambenih proizvoda i pića	60
24, 25	Proizvodnja metala i fabrikovanih proizvoda od metala	43
23	Proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda	40
22	Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	40
20	Proizvodnja hemijskih proizvoda	30
31	Proizvodnja nameštaja	40
33	Popravka i montaža mašina i opreme	30

¹ Međunarodna standardna industrijska klasifikacija svih ekonomskih delatnosti

Nakon određivanja uzorka, sledeći korak je bio sastavljanje upitnika, koji je uključivao konsultativni proces sa svim zainteresovanim stranama. Prvu verziju upitnika pripremili su autori i potom predstavili na jednodnevnoj radionici uz sveobuhvatno učešće sektorskih udruženja, zvaničnika nadležnih ministarstava, Luksemburške razvojne agencije, poslovnih udruženja i stručnjaka iz ove oblasti. Sve relevantne sugestije i preporuke koje su proizašle iz radionice uzete su u obzir prilikom pripreme konačne verzije. Upitnik je organizovan u šest glavnih sekcija i priložen je u Prilogu 1. Poslednji korak u dizajniranju upitnika bio je pilotiranje sa 20 biznisa. Ova vrsta pilotiranja imala je za cilj da identifikuje nepredviđene probleme sa formulacijom i značenjem pitanja, da li su ispitanici razumeli pitanja i da se pozabave svim potencijalnim problemima kako bi se greške u anketi svele na minimum. Anketni tim je obezbedio da pitanja i uputstva budu jasni, sa ciljem da se ispitanik oseća prijatno kako bi bio motivisan da odgovori na pitanja. Pitanja su raspoređena na takav način da izazivaju interesovanje da se obezbede validni odgovori ispitanika i da se obezbedi prihvatljiva stopa odgovora.

Za potrebe istraživanja autori su angažovali i obučili 20 anketara. Organizovana je dvodnevna obuka kako bi se anketari upoznali sa ciljevima, metodologijom istraživanja i svrhom studije. Prvog dana obuke anketari su upoznati sa opštom svrhom ankete i značajem rezultata ankete, dok je drugog dana obuke fokus uglavnom bio na metodologiji anketiranja, upitnicima i drugim procedurama prikupljanja podataka.

Prikupljanje podataka je obavljeno licem u lice korišćenjem metode kompjuterski potpomognutog ličnog intervjua (CAPI).

Za kontrolu i praćenje prikupljanja podataka na terenu, male grupe (do 5 geodeta) pratio je supervizor kojeg je odredio rukovodilac ankete, dok su da bi se obezbedio kvalitet prikupljenih podataka, autori su koristili nekoliko tehnika: (i) kontrole telefonom; oko 20% anketa su ponovo verifikovani od strane supervizora i menadžera ankete putem telefona kako bi se osiguralo da je anketa sprovedena sa odgovarajućim ispitanicima i/ili da li odgovori odgovaraju onima koje su popunili anketari (ii) logička provera; što se praktikuje da bi se proveravali iracionalni ili neodgovarajući odgovori.

Kako bi podaci bili što tačniji, autori su, u saradnji sa MIPT-om i LukDev-om, angažovali eksternog stručnjaka da osiguraju kvalitet podataka. U konačnom izveštaju o analizi podataka koji je pripremio spoljni ekspert navodi se da: verifikovani podaci pružaju solidnu osnovu za tačnu identifikaciju nedostataka veština na tržištu rada u industriji, podržavajući opšte ciljeve studije. Nakon provere kvaliteta podataka, oni su kodirani korišćenjem pripremljenih EKCEL tabela sa poljima za podatke i tabelama koje prikazuju relevantne kodove. Podaci su zatim analizirani i interpretirani korišćenjem SPSS statističkog softvera. Analiza i interpretacija podataka u ovom istraživačkom izveštaju zasnovana je uglavnom na deskriptivnoj statistici korišćenjem tehnike unakrsnog tabeliranja sa podacima iz različitih pokazatelja.

Polustrukturirani intervjui

Svrha polustrukturiranih intervjua sa sektorskim udruženjima², donatorima i stručnjacima, pored toga što su imali glavni cilj validacije rezultata ankete, bila je i dobijanje informacija o preprekama sa kojima se suočavaju preduzeća na tržištu rada, identifikacija novih profila, informacije u vezi sa primenom dualnog učenja (dualnog obrazovanja), kao i merama koje treba preduzeti da se ojača saradnja između privatnog sektora i SOO-a, smanjujući ili konačno popunjavajući jaz neusklađenosti veština u tržište rada u okviru analiziranih sektora. Istraživački tim je izradio prvu verziju upitnika i predstavio ga na radionici kako bi dobio komentare i sugestije od učesnika, a zatim je o tome odvojeno razgovarao sa MIPT/timom Odeljenja za industriju kako bi se osigurala relevantnost i prikladnost pitanja koja su data u okviru obima i ciljeva studije.

Upitnik je dizajniran u nekoliko verzija prilagođenih svakom ispitaniku, npr. druga verzija je dizajnirana za sektorska udruženja i druga verzija za donatore i stručnjake u ovoj oblasti. Pre nego što su počeli polustrukturirani intervjui, zatražena je dozvola za snimanje sesije. Svi intervjui su snimljeni kako bi se osiguralo da su dobijene sve potrebne informacije.

Snimljeni podaci se prepisuju i štampaju na standardizovanim obrascima. Nakon završene transkripcije talas po talas, uzete su u obzir i rukom pisane beleške asistenta. Kvalitativna analiza podataka intervjua sastoji se od ispitivanja odgovora na svaku temu i izvlačenja interpretativnih zaključaka. Nakon obrade podataka, istraživački tim je podatke prikupljene intervjui ugradio u završni deo izveštaja. Za analizu trendova u evropskim zemljama, projekat je angažovao međunarodnog stručnjaka kako bi izvršio detaljnu procenu profesija, veština i trendova koje druge zemlje prate. Ovaj deo studije pripremljen je pregledom izveštaja, strateških dokumenata, analiza Evropske komisije, naučne literature i drugog potrebnog materijala. Novoidentifikovana zanimanja su predstavljena na nivou sektora, dok su veštine za zanimanja preuzete iz ILO ISCO kodova.

Drugi važan deo je da neke novoidentifikovane profesije nemaju standardnu cifru prema kategorizaciji ISCO koda. Ova analiza je u velikoj meri fokusirana na nemački sistem stručnog obrazovanja. Podatke o profesijama možete pronaći u odeljku sektorske analize u tabelama budućih profila.

² Učesnici u ovim intervjuiima bili su: Arjeta Pozhegu (UPDK); Astrit Rexhaj (KIMERK); Merita Sylaj (KAMA); Butrint Batalli (SHPPK); Hartim Gashi (PePeKo); Liza Marku (IREX); Nijazi Musliu (obrađivač metala)

3. TEORIJSKA PROCENA O JAZU VEŠTINA I PROFESIJAMA BUDUĆNOSTI U EVROPI

Ovaj deo studije ima za cilj da pruži teorijsku analizu jaza u veštinama, mera i politika koje evropske zemlje preduzimaju za rešavanje ovog pitanja u proizvodnom sektoru i pokušaje da se identifikuju novi profili/profesije koje će biti tražene u budućnosti u ovom sektoru. Trenutno postoji niz međusobno povezanih izazova koji utiču na funkcionisanje tržišta rada, što rezultira značajnim nedostatkom radne snage i njihovih veština. Ovi izazovi uključuju demografske promene, visoku stopu neaktivnosti, relativno nizak nivo mobilnosti unutar EU i strukturnu neusklađenost veština, obrazovanja i obuke u odnosu na tržište rada. Kako bi se pozabavila ovim pitanjima, EU je proglasila Evropsku godinu veština koja je stavila naglasak na važnost poboljšanja usklađivanja veština, nešto što može igrati važnu ulogu u pomaganju u rešavanju nedostatka veština sa kojim se sve države članice i sektori suočavaju na ovaj ili onaj način na tržištu rada. Dana 13. septembra 2023., predsednica Komisije Von Der Leyen³ istakla je nedostatak radne snage i veština kao jedan od glavnih ekonomskih izazova za preduzeća i prvi prioritet EU za rešavanje u narednoj godini.

Prema jednoj analizi Autoriteta za rad u EU⁴ ima niz faktora koji određuju manjak i viškove radne snage. Tokom protekle dve godine, ekonomija EU i tržište rada doživeli su period brzih promena izazvanih COVID-19, poremećajima u lancima snabdevanja, energetsom krizom koju je izazvala ruska invazija na Ukrajinu.

Demografske promene i prelazak na digitalnu i klimatski neutralnu ekonomiju EU-a takođe su uticali na strukturu zanimanja zaposlenosti i veština. S druge strane, istraživanje BusinessEurope⁵ identifikovalo je zabrinutost poslodavaca u vezi sa dinamikom lokalnog tržišta rada kao zabrinutost zbog poteškoća u zameni stare radne snage dok ljudi odlaze u penziju.

CEDEFOP-ova analiza⁶ deficitarnih zanimanja takođe sugerise da će među visokokvalifikovanim zanimanjima biti posebno veliki nedostatak naučnih i inženjerskih stručnjaka. Ovaj jaz uglavnom karakteriše nedostatak tehničkih i digitalnih veština, kao i nedostatak kvalifikovanih radnika u STEM disciplinama (nauka, tehnologija, inženjerstvo i matematika). Napredne proizvodne tehnologije, uključujući automatizaciju, robotiku i veštačku inteligenciju, sve su više sastavni deo savremenih proizvodnih procesa. Međutim, mnogim radnicima nedostaju neophodne tehničke veštine za rad i održavanje ovih tehnologija.

Štaviše, brz tempo digitalne transformacije zahteva kompetencije u analizi podataka, sajber bezbednosti i digitalnim alatima, koji često nedostaju. Osim tehničkih veština, primetan je nedostatak mekih veština kao što su rešavanje problema, kritičko razmišljanje i prilagodljivost. Ove veštine su neophodne da bi se radnici prilagodili složenim proizvodnim okruženjima i efikasno sarađivali.

³ Commission kick-starts work on the European Year of Skills: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_6086

⁴ ELA-eures-shortages-surpluses-report-2022.pdf (europa.eu)

⁵ 2023-10-23_analysis_of_labour_and_skills_shortages.pdf

⁶ 2023 Skills Forecast Technical Report. chrome- https://www.cedefop.europa.eu/files/2023_skills_forecast_technical_report.pdf

Jedan od glavnih uzroka koji tome doprinosi je neusklađenost između obrazovnih sistema i potreba industrije. Prema CEDEFOP-u (2021) mnoge obrazovne institucije imaju zastarele nastavne planove i programe koji ne odgovaraju trenutnim zahtevima proizvodnog sektora, što rezultira diplomcima koji nisu adekvatno pripremljeni za radnu snagu. S druge strane, brzi napredak tehnologije dodatno pogoršava ovo pitanje, jer brzina kojom se nove tehnologije razvijaju prevazilazi sposobnost radnika da se prilagode. Na osnovu analize Evropske investicione banke (2019)⁷ naglašava se da usvajanje novih tehnologija stvara potražnju za novim veštinama koje nisu odmah dostupne na tržištu rada, uzrokujući nedostatak veština sve dok širi obrazovni sistem (uključujući obuku poslodavaca) ne bude u stanju da zadovolji nove potrebe za veštinama. Još jedan problem koji doprinosi nedostatku veština u zemljama EU je niska reputacija škola za profesionalno obrazovanje i obuku (SOO) u poređenju sa univerzitetima.

Negativne percepcije o SOO-u dovele su do toga da mladi ljudi imaju nisko samopouzdanje i odustajanje od stručnog obrazovanja. Demografske promene, kao što su starenje radne snage i nedovoljna zamena radnika u penziji mladim talentima, takođe igraju važnu ulogu. Štaviše, geografski dispariteti u dostupnosti kvalifikovanih radnika stvaraju regionalne neravnoteže, utičući na ukupnu efikasnost i rast sektora. Prema ILO (2019)⁸ postoje određene neravnoteže zbog niskog stepena obrazovanja mladih radnika, koji su često primorani da napuste školovanje i uđu na tržište rada kako bi pomogli svojim porodicama. Kao rezultat toga, većina mladih ljudi u zemljama sa niskim prihodima nemaju čak ni minimalne veštine koje zahteva tržište rada i doživljavaju znatne nedostatke u veštinama kada obavljaju svoj posao. Rešavanje jaza u veštinama nije od vitalnog značaja samo za proizvodni sektor, već i za širu evropsku ekonomiju, što zahteva višestrani pristup.

Evropske zemlje su preduzele sopstvene mere za rešavanje ovih pitanja, uključujući reforme obrazovanja. mogućnosti kontinuiranog učenja i saradnje između vlada i industrija. Takođe, ažuriranje nastavnih planova i programa u obrazovanju kako bi odražavali trenutne potrebe industrije, promovisanje STEM obrazovanja i podsticanje partnerstva između obrazovnih institucija i proizvođača. industrije, naglašavajući značaj obrazovanja STEM (nauka, tehnologija, inženjerstvo i matematika). To uključuje ulaganje u nove tehnologije i nastavne metode kako bi se učenici bolje pripremili za zahteve savremene proizvodnje. Štaviše, mnoge zemlje podstiču partnerstvo između obrazovnih institucija i zainteresovanih strana u industriji kako bi stvorili relevantnija i praktičnija iskustva učenja, kao što su: kroz dualne sisteme obrazovanja koji kombinuju učenje u učionici sa praktičnim radnim iskustvom.

Drugi mehanizam koji ove zemlje koriste je podsticanje celoživotnog učenja i pružanje mogućnosti za usavršavanje i prekvalifikaciju putem onlajn platformi i inicijativa za obuku koje vode same kompanije. Ovo uključuje proširenje pristupa platformama za učenje na mreži, davanje subvencija za programe stručne obuke i podsticanje kompanija da ulažu u kontinuirano obrazovanje svojih zaposlenih. Na primer, Koalicija Evropske unije za digitalne veštine i poslove ima za cilj da reši jaz u digitalnim veštinama podržavanjem inicijativa koje obezbeđuju obuku i resurse za radnike u svim fazama njihove karijere. Zemlje poput Nemačke i Švajcarske odavno su poznate po svojim uspešnim modelima prakse, koji se sada prilagođavaju i šire širom Evrope. Pored toga, postoje naponi da se poveća privlačnost za mlade kroz ciljane kampanje za podizanje svesti i saradnju sa školama kako bi se istakla inovativna i dinamična priroda sektora.

⁷ Skill shortages and skill mismatch in Europe: A review of the literature:

https://www.eib.org/attachments/efs/economics_working_paper_2019_05_en.pdf

⁸ Skills and jobs mismatches in low- and middle-income countries

https://www.ilo.org/sites/default/files/ecmsps5/groups/public/@ed_emp/documents/publication/ecms_726816.pdf

3.1

Buduća zanimanja u prerađivačkoj industriji

Kao odgovor na zahteve za razvojem proizvodnog sektora i odgovornom ekonomijom, evropske zemlje traže nova zanimanja koja će oblikovati budućnost rada i povećati konkurentnost. Ove profesije su prvenstveno vođene tehnološkim napretkom kao što su analitičari podataka, stručnjaci za veštačku inteligenciju i inženjeri robotike. Štaviše, novi pravci EU u zelenoj energiji i ekološkoj održivosti doveli su do otvaranja radnih mesta kao tehničari za obnovljive izvore energije i konsultanti za održivost.

Buduća zanimanja u prerađivačkoj industriji zahtevaju postepeno preorijentaciju sa uobičajenih profesija na ona koja se više zasnivaju na novim tehnologijama, tehničkim veštinama, robotizaciji proizvodnih procesa. Za potrebe ove studije, identifikovano je nekoliko novih profesija koje mogu poslužiti razvoju industrijskih sektora na Kosovu i pomoći u kreiranju novih kurikuluma u zemlji. Tabele za profesije budućnosti u Evropi nalaze se u posebnim odeljcima sektorske analize u tabelama sa opisom Profesije budućnosti.

4. PODACI ANKETE

4.1

Ukupni rezultati za industrijske sektore

Ovaj odeljak će opisati i analizirati rezultate kvantitativnog dela studije, ankete 360 preduzeća koja posluju u industrijskim sektorima na Kosovu. Pododeljak 4.1 opisuje i analizira promet i očekivanja poslovanja u narednim godinama, daje i podatke o učinku preduzeća u izvozu, kao i njihova očekivanja za širenje poslovanja. Pododeljak 4.2 pruža važne informacije u vezi sa zapošljavanjem, poteškoćama pri zapošljavanju i stepenom obrazovanja zaposlenih. Pododeljak 4.3 predstavlja podatke o praksi i upravljanju ljudskim resursima. Pododeljak 4.4 analizira aspekt obuke, njeno trajanje i potrebu za različitim modalitetima obuke.

U protekloj godini 43,5% preduzeća je prijavilo rast prometa, uz prosečan rast od 18,7%. S druge strane, 18 odsto preduzeća zabeležilo je pad prometa, uz prosečno smanjenje od 27,9 odsto. Za 38,5 odsto preduzeća promet je ostao stabilan bez značajnijih promena. Gledajući u naredne tri godine, 8,8 odsto preduzeća predviđa pad prometa za 31,9 odsto, dok 22,2 odsto očekuje da će njihov promet ostati nepromenjen. Vredi napomenuti da je većina, 69 odsto, optimista u pogledu budućeg rasta, predviđajući prosečan rast od 21,7 odsto. Ovi podaci ukazuju na opšte pozitivne izglede za razvoj biznisa u narednim godinama, uprkos nekim očekivanim izazovima. Što se tiče podataka o izvozu, oko 45 odsto preduzeća na Kosovu je izvozilo tokom 2023. godine, a oko 27 odsto njihovog godišnjeg prometa dolazi od izvoza.

Tabela 2. Promet preduzeća

Promet kompanije u prošloj godini	Godišnji rast		Prosečni rast
Porastao je	43.5%	↑	18.70%
Smanjen je	18.0%	↓	27.90%
Ostao je isti	38.5%		
Očekivanja prometa preduzeća u naredne tri godine			
Da se smanji	8.8%	↓	31.90%
Da se ne promeni	22.2%		
Da se poveća	69.0%	↑	21.70%

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Kada su preduzeća upitana o njihovim planovima za buduće proširenje biznisa, istakli su nekoliko ključnih strategija.

Značajan deo njih, 36 odsto, planira da investira u opremu, dok 32 odsto namerava da zaposli još zaposlenih.

Pored toga, 14 odsto se fokusira na ulaganje u proces digitalizacije, 10 odsto namerava da investira u objekte, a 8 odsto planira uvođenje novih proizvoda i usluga. Ovi različiti pristupi ističu različite metode koje kompanije koriste za pokretanje rasta i razvoja.

Zapošljavanje nesumnjivo ostaje jedan od glavnih izazova sa kojima se biznisi suočavaju poslednjih godina. Uprkos izazovima, anketirana preduzeća nastavljaju da otvaraju slobodna radna mesta. Sektori industrije nameštaja i industrije hrane i pića su sektori koji su otvorili najviše radnih mesta u poslednje tri godine sa preko 50 odsto.

Na pitanje da li su to nova radna mesta ili zamene, sa izuzetkom industrije hrane i pića, svi ostali sektori su odgovorili da se radi o novim radnim mestima koji su nastali kao rezultat širenja biznisa i sektora uopšte.

Tabela 3. Zaposlenost na nivou sektora

	Koliko % kompanija ima otvorenih pozicija u poslednje tri godine?	Od ovih pozicija (ukupno) bilo je novih radnih mesta	Koliko očekujete povećanje/smanjenje broja zaposlenih u naredne 3 godine
Drvo i papir	28.2%	52%	46%
Guma i plastika	30.9%	64%	39%
Hemijske	43.0%	53%	31%
Osnovni i fabrikovani metali	32.1%	54%	24%
Nemetalni minerali	30.3%	61%	38%
Nameštaj	51.5%	58%	59%
Popravka i montaža mašina	31.0%	83%	48%
Tekstil	42.9%	45%	27%
Hrana i piće	60.9%	24%	29%

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Visoko obrazovanje, kao što je sticanje diplome bačelor, magistara ili doktora, osposobljava pojedince specijalizovanim znanjima i veštinama u vezi sa njihovim profesijama. Podaci ankete predstavljeni u tabeli 4 pokazuju da oko 55 procenata menadžera ima diplomu bačelor, a samo 9,7 procenata njih magistrira.

S druge strane, vidimo da tehničari i stručni saradnici, rukovaoci mašinama i zanatlije koji su među najtraženijim profilima u prerađivačkoj industriji imaju srednju školu, ili njih oko 85 odsto. Ovi podaci ukazuju da nivo obrazovanja u proizvodnim industrijama treba prvenstveno da se fokusira na nivoe stručne obuke.

Tabela 4. Nivo obrazovanja na osnovu profesija

ISCO	Nemam školo vanje	Osnovna	Srednja škola	Bačelor	Master	PhD	Neznam
1. Menadžeri	0%	0.8%	33.1%	55.4%	9.7%	0.3%	0.8%
2. Stručnjaci	0%	0.9%	20.5%	46.2%	26.5%	5.1%	0.9%
3. Tehničari i stručni saradnici	0%	0%	85.7%	14.3%	0%	0%	0%
4. Kancelarijski radnici i asistenti	1.3%	1.3%	55.7%	39.2%	2.5%	0%	0%
5. Radnici za usluge i prodaju	0.2%	2.9%	76.5%	17.1%	0.9%	0%	2.5%
6. Zanatlije i zaposleni u srodnim profesijama	0.8%	4.6%	84.0%	7.6%	0%	0%	3.1%
7. Operateri stacionarnih mašina i mašina i montažeri	0%	0%	86.3%	13.7%	0%	0%	0%
8. Osnovne profesije	0.5%	4.4%	83.5%	5.5%	0.5%	0%	5.5%

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Poteškoće u pronalaženju posla mogu biti izazovne zbog kombinacije faktora. Glavni razlog je neusklađenost između veština osoba koje traže posao i zahteva poslodavaca. Kada su preduzeća upitana o poteškoćama u pronalaženju kvalifikovanih radnika, istakla su da radnicima nedostaju iskustvo i veštine potrebne u ovoj industriji. Što se tiče menadžerskog nivoa, oko 22 odsto njih je izjavilo da im nedostaje iskustvo, dok je oko 26 odsto njih reklo da im nedostaju potrebne veštine.

Može delovati zabrinjavajuće što su kod tehničara i stručnih saradnika razlozi vezani za iskustvo i veštine na poslu. Dok su neki drugi razlozi uglavnom to što su kandidati tražili visoke plate i što više vole da rade u javnom nego u privatnom sektoru. Ovi podaci jasno pokazuju da imamo neusklađenost na tržištu rada između potrebnih veština i veština koje radnici imaju. Ovaj nalaz će pomoći u kreiranju kurikuluma na obrazovnim nivoima kako bi se više fokusirali na unapređenje njihovih veština.

Tabela 5. Razlozi za teškoće u pronalaženju radnika

ISCO	Kandidatima je nedostajalo iskustva	Kandidati nisu imali potrebno obrazovanje	Kandidatim a su nedostajale potrebne veštine	Pogodni kandidati su tražili visoke plate	Master	PhD	Neznam
1. Menadžeri	22.2%	7.8%	26.7%	20.0%	11.1%	8.9%	3.3%
2. Stručnjaci	13.6%	13.6%	20.5%	34.1%	6.8%	4.5%	6.8%

...

3. Tehničari i stručni saradnici	50.0%	0%	50.0%	0%	0%	0%	0%
-------------------------------------	-------	----	-------	----	----	----	----

4. Kancelarijski radnici	9.5	16.7	38.1	21.4	0	11.9	2.4
5. Radnici za usluge i prodaju	14.1	7.3	39.6%	15.3	1.3	22.0	0.3
6. Zanatlije i zaposleni u srodnim strukama	12.8	20.9	47.7	7.0	1.2	8.1	2.3
7. Operatori stacionarnim mašinama i mašinama i montažeri	11.1	5.6	22.2	27.8	5.6	22.2	5.6
8. Osnovna zanimanja	8.2%	15.5%	38.2%	9.1%	0%	28.2%	0.9%
Ukupno	13.8%	11.2%	37.0%	15.7%	2.7%	17.9%	1.7%

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Praksa upravljanja ljudskim resursima

Praksa upravljanja ljudskim resursima je od suštinskog značaja za negovanje produktivne radne snage. Ove prakse obuhvataju niz aktivnosti, uključujući zapošljavanje, obuku i razvoj zaposlenih, upravljanje učinkom i odnose sa zaposlenima. Uprkos njihovom značaju, preduzeća u industrijskim sektorima na Kosovu nisu mnogo upoznata sa ovom praksom. Podaci pokazuju da se većina zapošljavanja

putem ličnih i porodičnih veza, pri čemu preporuke i porodične veze čine veliki procenat (oko 32 odsto, odnosno 34 odsto). Važan metod su i oglasi na javnim konkursima sa 27,5 odsto. U međuvremenu, kanali kao što su biro i za zapošljavanje, umrežavanje sa obrazovnim institucijama i agencijama za zapošljavanje se manje koriste, što ukazuje na prostor za poboljšanje u diversifikaciji metoda zapošljavanja.

Slika 1 Kanali za zapošljavanje radnika u industrijskim sektorima

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Podaci pokazuju da samo mali deo biznisa ima standardizovane procese i odgovarajuće strukture za regrutovanje i upravljanje ljudskim resursima. Samo mali deo preduzeća obezbeđuje početnu i redovnu obuku za zaposlene, što ukazuje na potrebu za povećanjem napora za profesionalni razvoj

zaposlenih. Štaviše, procene zasnovane na učinku su korišćene u ograničenoj meri, što ukazuje na prostor za poboljšanje upotrebe ovih procena za upravljanje učinkom zaposlenih.

Slika 2. Praksa zapošljavanja i upravljanja ljudskim resursima

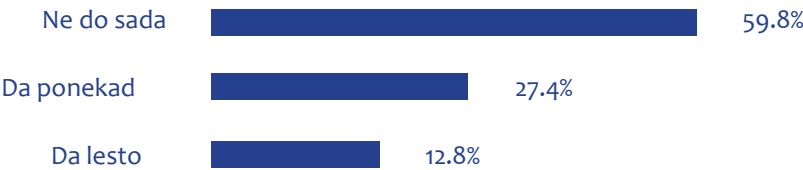

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Istovremeno, postoji nedostatak redovnih analiza jaza u veštinama u većini preduzeća, a 59 procenata je izjavilo da do danas nisu sproveli takvu analizu, što može negativno uticati na usklađivanje veština

zaposlenih sa specifičnim poslovnim potrebama. Ovi rezultati ukazuju na potrebu za poboljšanjem praksi upravljanja ljudskim resursima i strategijama zadržavanja zaposlenih.

Slika 3. Analiza jaza u veštinama zaposlenih po kompanijama

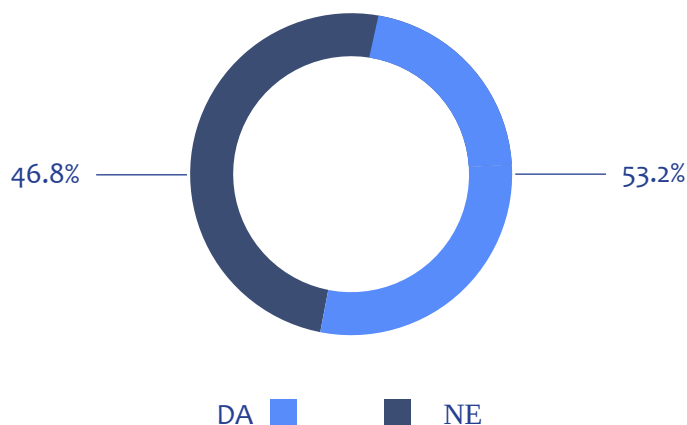

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Jedan od aktuelnih problema u upravljanju ljudskim resursima je migracija radnika, koja se odnosi na proces premeštanja zaposlenih sa jednog mesta na drugo, često u svrhe vezane za posao. Na Kosovu je ovaj problem veoma izražen i podaci pokazuju veliko kretanje na tržištu rada.

Podaci ankete pokazuju da je fluktuacija zaposlenih zbog migracije značajan problem za većinu biznisa, sa 53 procenta biznisa koja prijavljuju ovu pojavu.

Slika 4. Radnici raseljeni zbog emigracije

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

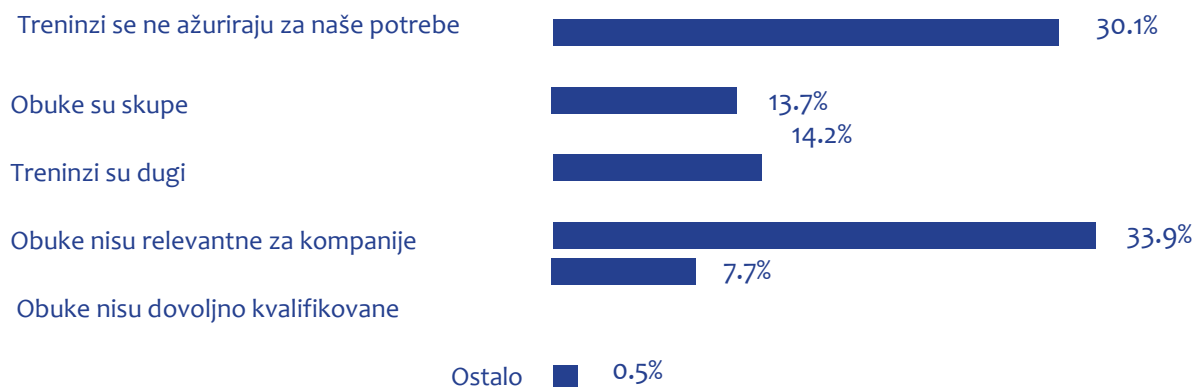
4.2

Obuke i pružaoci obuka

Obuka igra ulogu u razvoju veština zaposlenih i povećanju njihovog učinka na radnom mestu. S druge strane, pružaoci obuke, bilo interni ili eksterni, nude niz obrazovnih kurseva koji su prilagođeni specifičnim potrebama kompanija. Rezultati pokazuju da većina biznisa (59 procenata) nema jasan pregled obuka koje nude pružaoci obuke, što ukazuje na potrebu za poboljšanjem komunikacije i informisanjem biznisa o mogućnostima obuke.

Glavne prepreke za bolju saradnju između biznisa i pružalaca obuke uključuju relevantnost obuke (33,9 procenata), ažuriranje sadržaja obuke (30,1 procenat), i dužinu i cenu obuke (14,2 procenata i 13,7 procenata respektivno). Rešavanje ovih prepreka može pomoći u poboljšanju saradnje i efikasnosti programa obuke za biznise na Kosovu.

Slika 5. Glavne prepreke u saradnji kompanije i pružaoca obuke

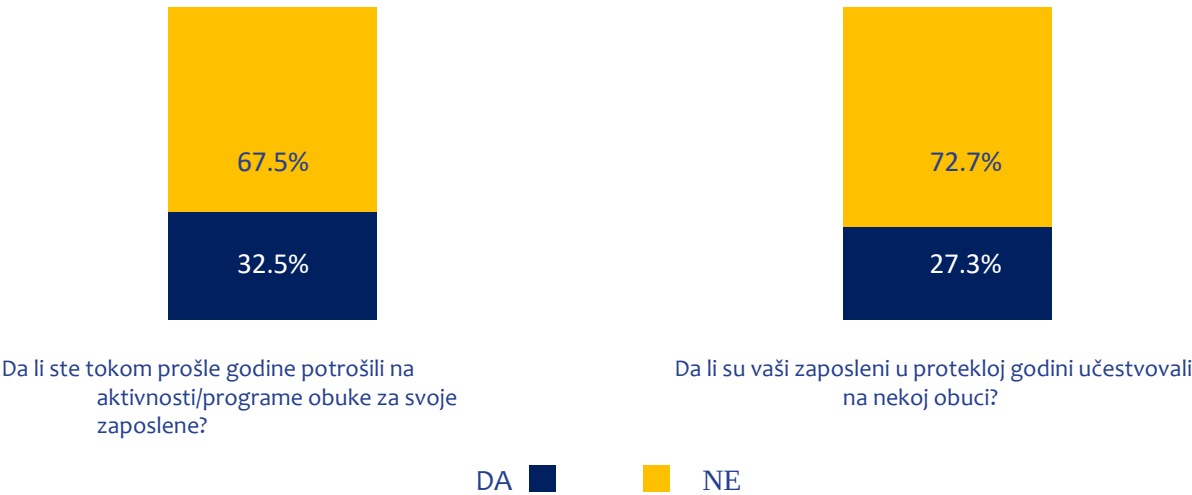

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Rezultati ankete pokazuju nizak nivo potrošnje i učešća u obuci i praksi upravljanja ljudskim resursima u biznisima na Kosovu. Samo 32,5 odsto biznisa potrošilo je na obuku, a samo 27,3 odsto

radnika je učestvovalo u obuci. Ovi podaci ukazuju na potrebu za povećanjem ulaganja i posvećenosti profesionalnoj obuci radi poboljšanja veština i razvoja zaposlenih.

Slika 6. Troškovi obuke po kompanijama

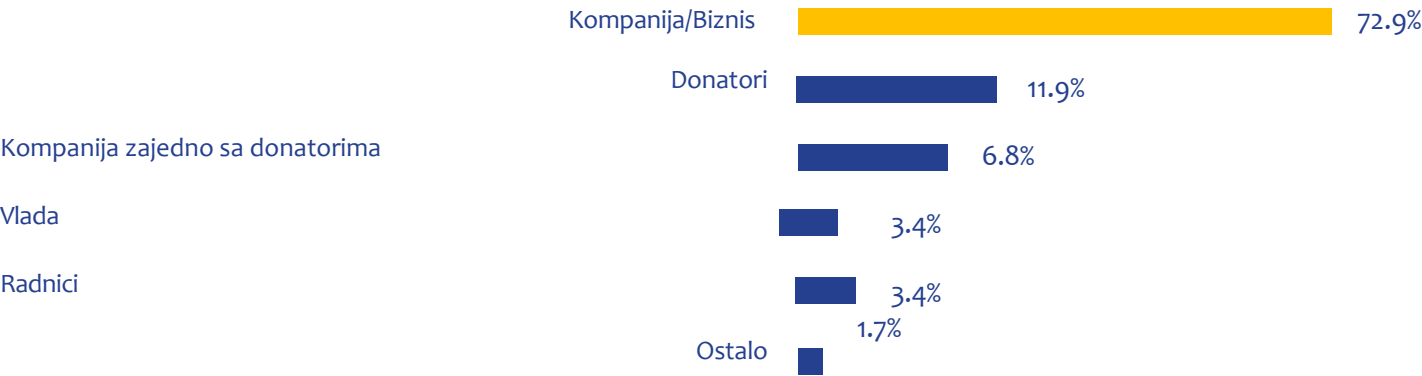

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Troškove obuke u velikoj meri pokrivaju same kompanije ili preduzeća, sa 72 procenta, pokazujući svoju posvećenost razvoju veština zaposlenih. Donatorska pomoć i saradnja takođe igraju važnu ulogu, sa oko 11,9 odsto finansirano od strane donatora i 6,8 odsto

saradnje između kompanije i donatora. Podrška vlade i doprinosi zaposlenih su ograničeni, što ukazuje na potencijalni obim za povećano učešće države i samozapošljavanje u pokrivanju troškova obuke.

Slika 7 Ko je pokrio troškove obuke

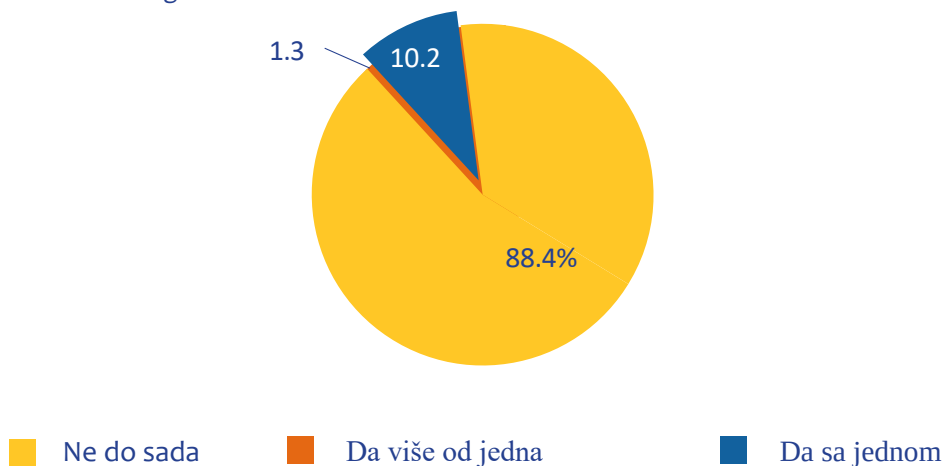

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Podaci pokazuju da većina preduzeća, oko 88 odsto, do sada nije sarađivala sa nosiocima obuke, što ukazuje na veliki prostor za unapređenje saradnje u ovoj oblasti. S druge strane, veliki deo preduzeća 71 odsto je voljan da sarađuje sa drugim kompanijama kako bi zajednički održavali obuke, dok je 25 odsto nesigurno zbog pitanja konkurencije.

Samo 2,7 odsto biznisa već ima takvu saradnju. Ovi rezultati sugerišu veliki potencijal za povećanu saradnju između biznisa i pružalaca obuke, kao i između samih biznisa u cilju poboljšanja efikasnosti pružene obuke.

Slika 8. Saradnja sa pružaocima usluga

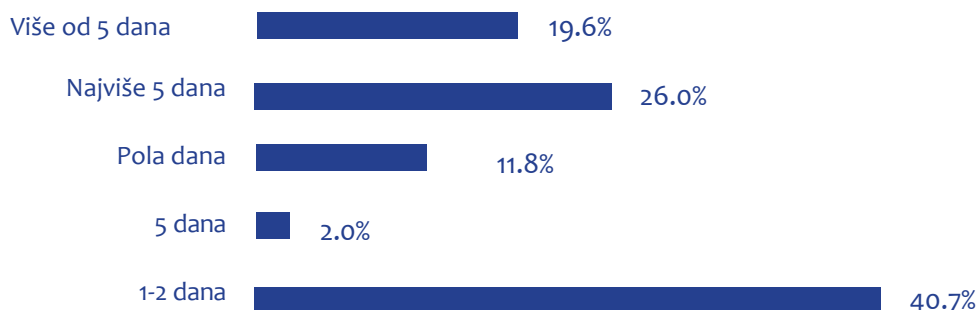

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Što se tiče trajanja obuke, podaci pokazuju da većina preduzeća preferira kurseve obuke koji traju 1-2 dana (40,7 odsto), što sugeriše prednost kratkom i intenzivnom treningu. Značajan procenat preduzeća je otvoren za obuku koja traje do 5 dana (26,0 procenata) i više od 5 dana (19,6 procenata). Kada je u pitanju vrsta

obuke, većina preduzeća preferira da se obuka odvija van radnog vremena (54,5 odsto), dok veliki procenat preferira obuku tokom radnog vremena (44,6 odsto). Ovi podaci mogu pomoći pružaocima obuke da prilagode svoje programe kako bi bolje zadovoljili potrebe i preferencije biznisa.

Slika 9. Maksimalan broj dana za kurs obuke koji bi bio prihvatljiv za kompanije

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Ovaj odeljak daje rezime podataka iz sekundarnih izvora koji se odnose na industrijske sektore koji su predmet ove studije. Podaci PAK-a su korišćeni za merenje veličine industrijskih sektora na osnovu broja zaposlenih, dok su podaci iz Carine Kosova korišćeni za procene u vezi sa izvozom i uvozom. Takođe, fokus sledećeg pododeljka je na potražnji za profesijama, a samim tim i za veštinama.

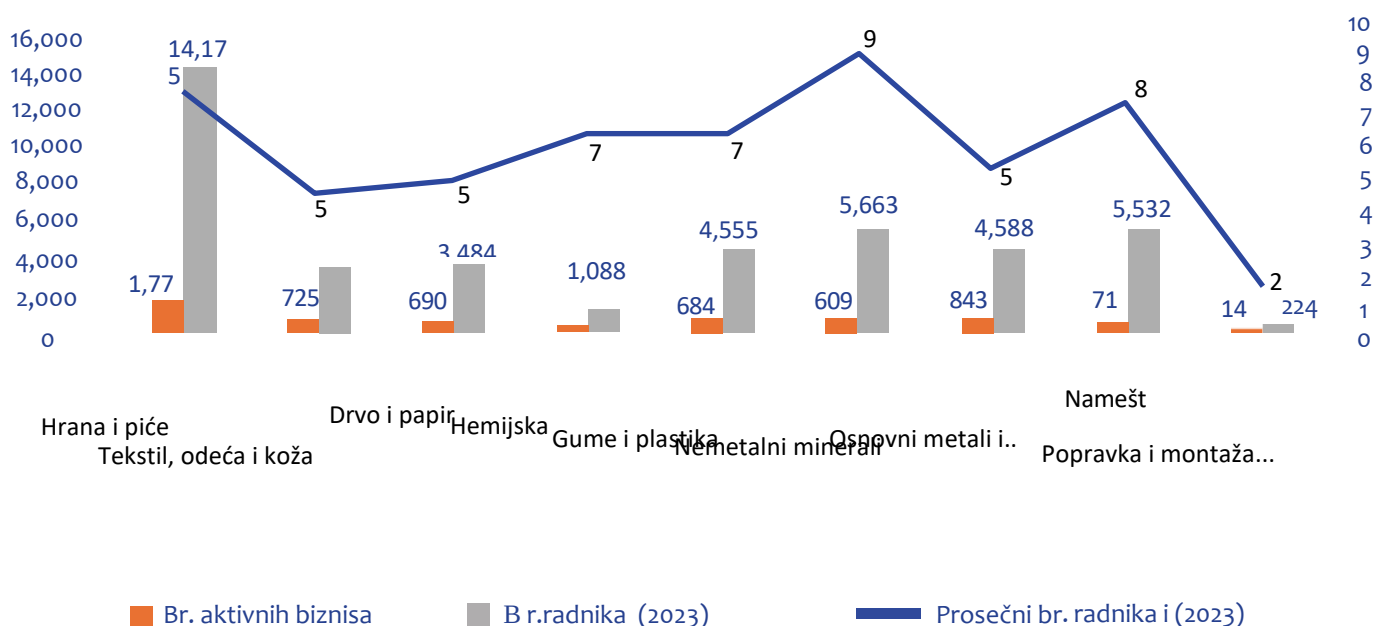
Potražnja za zanimanjima je klasifikovana u tri kategorije: velika potražnja, umerena potražnja i niža potražnja. Zanimanja sa visokom potražnjom karakteriše projektovani rast od preko 30 odsto, zanimanja umerene potražnje rastom između 20 i 30 odsto, a zanimanja manje potražnje rastom ispod 20 odsto.

Ova klasifikacija pomaže u razumevanju različitih nivoa zahteva za veštinama u različitim ulogama i naglašava potrebu za ciljanim programima obuke i razvoja kako bi se ove praznine efikasno rešile. Štaviše, ostatak odeljka analizira i pruža informacije o profesijama budućnosti na koje prerađivačke industrije na Kosovu treba da se fokusiraju.

Tabele sadrže informacije o sektoru poslovanja identifikovanom NACE kodom, nazivu zanimanja, nivou obrazovanja i potrebnim veštinama. Podaci o ovim profesijama dobijeni su iz izveštaja, analiza i dokumenata, a za identifikaciju novih zanimanja korišćen je niz pokazatelja. Industrija uopšte na Kosovu beleži blagi rast iz godine u godinu, povećavajući svoju težinu u strukturi ekonomskog rasta u zemlji, utičući na rast izvoza, kao i na povećanje dodate vrednosti. Proizvodi "Made-in Kosovo" danas su uspeali da prodru na izvozna tržišta u regionu, Evropi, Sjedinjenim Američkim Državama, azijskom i afričkom tržištu.

Sa izuzetkom malog broja biznisa, industrijskim sektorom na Kosovu u velikoj meri dominiraju mikro i mali biznisi; Na osnovu podataka biznisa PAK-a, prosečan broj zaposlenih u odabranim sektorima u 2023. godini bio je 7. Međutim, prema zvaničnim podacima PAK-a, prošle godine su sektori odabrani za ovu studiju činili oko 80% ukupnog broja aktivnih biznisa u industriji i 85% broja formalno zaposlenih. Industrija prerade hrane i pića prednjači u industrijskom sektoru i po broju preduzeća i po broju zaposlenih (slika 10).

Slika 10. Veličina industrijskog sektora na Kosovu

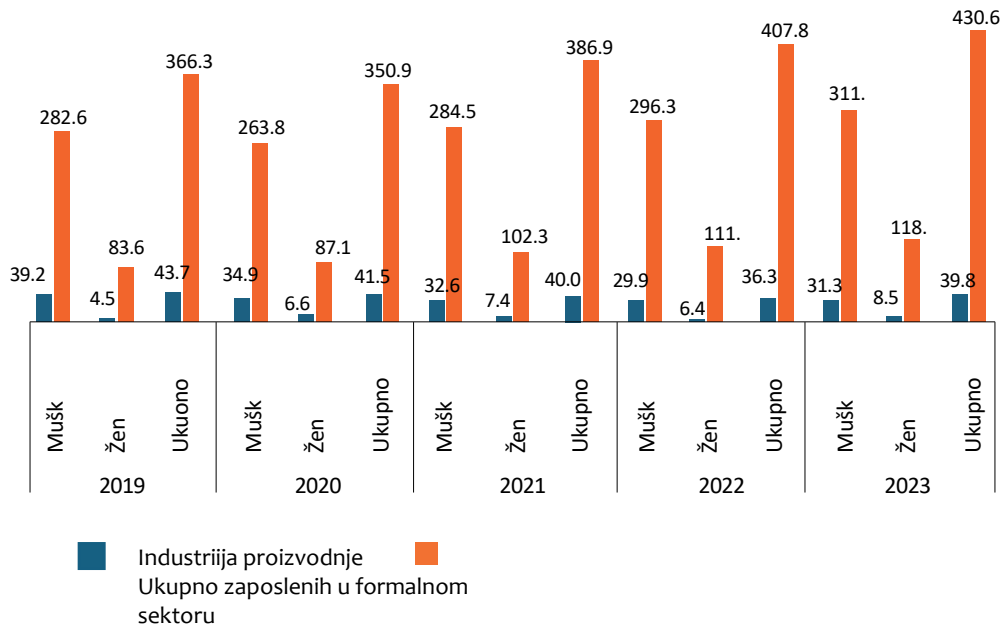
Izvor: PAK (2024)

S druge strane, najmanjim sektorima po broju preduzeća smatraju se hemijska industrija, prerada metala i popravka i montaža mašina. U međuvremenu, među industrijama koje zahtevaju najviše zapošljavanja su nemetalni minerali, hrana i piće i proizvodnja nameštaja. U polnom pogledu, industrijskim sektorom i dalje dominiraju muškarci, iako poslednjih godina

prisutan trend povećanja učešća žena u zapošljavanju. Dok su 2019. godine samo 10 odsto zaposlenih u industrijskom sektoru bile žene, 2023. godine učešće je bilo 21 odsto⁹.

S druge strane, učešće industrijskog sektora u ukupnoj zaposlenosti na Kosovu je još uvek nisko sa samo oko 10 procenata zaposlenih (slika 11).

Slika 11. Broj zaposlenih u
industrijskom sektoru na
Kosovu

Izvor: ASK (2024)

Dakle, kao što pokazuju gornji podaci, industrijski sektor na Kosovu karakteriše dominacija mikro i malih preduzeća. Dostupnost adekvatne radne snage ostaje stalni izazov, dok migracija radne snage predstavlja ozbiljnu prepreku za zadovoljenje potreba preduzeća. Međutim, industrijski sektor kontinuirano raste i ima visok izvozni potencijal, a glavnim destinacijama dominiraju zemlje sa velikom koncentracijom dijaspore.

Jedan od glavnih problema ostaje aktuelni obrazovni sistem, koji, kako formalno tako i neformalno, ne zadovoljava u dovoljnoj meri potrebe tržišta rada. Da bi se rešili ovi izazovi, neophodno je ulagati u obrazovanje i obuku radne snage i stvoriti bolje uslove za rad kako bi se zaustavila njihova migracija.

⁹ Podaci o tržištu rada koje je objavila Agencija za statistiku Kosova.

**INDUSTRIJA
PRERADE
HRANE I PIĆA**

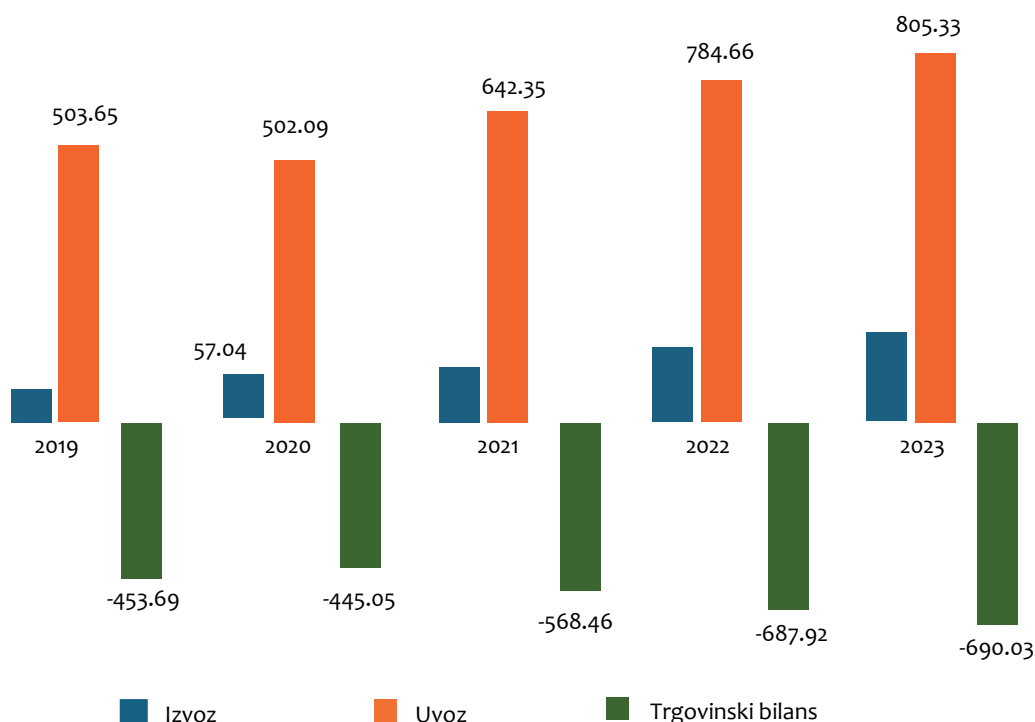
5.1 Industrija prerade hrane i pića

Industrijom hrane i pića na Kosovu dominiraju mikro i mala preduzeća, struktura koja čini većinu tržišta i predstavlja suštinski deo lokalne ekonomije. Većina zaposlenih u ovom sektoru ima srednje obrazovanje, što ukazuje na nedostatak napredne stručnosti u mnogim ključnim oblastima. U 2023. godini, ovaj sektor je zapošljavao 14.175 radnika u 1.773 aktivna preduzeća na teritoriji Kosova. Znanje i stručnost u tehnologiji prehrambenih procesa, kao i zahtevi za bezbednost hrane, neophodni su za dalji razvoj sektora, ali se trenutno vide kao prepreka rastu. Jedan od najvećih izazova sa kojima se suočava ovaj sektor je dostupnost adekvatne radne snage. Mnoga preduzeća imaju poteškoća da pronađu kvalifikovane radnike, koji su potrebni da zadovolje zahteve proizvodnje i obezbede kvalitet proizvoda. Ovaj nedostatak adekvatne radne snage predstavlja veliku prepreku rastu i razvoju sektora hrane i pića.¹⁰

Takođe, ovaj sektor je, kao i drugi sektori, izložen izazovima nelojalne konkurencije. Mikro i mala preduzeća se često suočavaju sa nelojalnom konkurencijom uvezenih proizvoda, kao rezultat subvencionisanja uvezene robe u zemljama porekla ili snižavanja cena uvezene robe od strane proizvođača (cene “dumping”). Ova konkurencija ugrožava održivost i rast biznisa u ovom industrijskom sektoru. Međutim, uprkos ovim izazovima, podaci o trgovini sugerišu da je sektor hrane i pića rastući sektor sa visokim izvoznim potencijalom. Uz odgovarajuća ulaganja u unapređenje tehnologije i obuku radne snage, ovaj sektor može postići veliki uspeh na međunarodnim tržištima.

Da bi se ovo postiglo, neophodno je da se sektor fokusira na unapređenje tehnološkog znanja i ispunjavanje zahteva za bezbednost hrane, čineći sektor hrane i pića jednim od glavnih stubova ekonomije zemlje.

Slika 12. Trgovinske razmene u industriji prerade hrane i pića (milioni eura)

Izvor: Carina Kosova (2024)

¹⁰ Studija lanca vrednosti prerade hrane i pića na Kosovu (MIPT & GIZ, 2023) <https://mint.rks-gov.net/desk/inc/media/E360335D-5469-48BA-ACDF-E9DD77BBD147.pdf>

Prema podacima Kosovske carine, prehrambeni proizvodi i pića pokazuju kontinuirano povećanje vrednosti izvezene robe poslednjih godina (slika 12).¹¹ Međutim, uvoz robe u ovom sektoru je takođe porastao, održavajući trgovinski deficit i dalje na visokom nivou. Glavna destinacija ostaje regionalno tržište (CEFTA) i tržište Evropske unije (EU). Vredi napomenuti da je prosečna stopa rasta izvoza hrane i pića sa Kosova u EU znatno veća od stope rasta uvoza hrane i pića u EU¹². Ovaj trend najbolje odražava trend rasta sektora u zemlji, uprkos složenim izazovima sa kojima se suočava. Što se tiče anketnih podataka o zanimanjima i veštinama u ovom sektoru, najveći rast potražnje su zanimanja koja se direktno bave preradom hrane i radom

mašina 751 - Radnici u prehrambenoj industriji i srodna zanimanja imaju projektovani rast od 40%. Ovi radnici su neophodni za poslove obrade hrane, očuvanja voća, obezbeđenja kontrole kvaliteta i razvoja receptura. Ova velika potražnja ukazuje na brzo širenje kapaciteta za proizvodnju hrane. Slično, 816 - Operateri mašina za hranu i srodne proizvode takođe imaju prognozu rasta od 40 procenata. Ovi operateri su važni za upotrebu mašina za hranu i obezbeđivanje bezbednosnih protokola. Potreba za kvalifikovanim operaterima naglašava zavisnost industrije od tehnologije i automatizacije u proizvodnji hrane.

Tabela 6. Profesije sa velikom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj profesiji	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Odgovarajuće veštine za profesiju
751	Radnici u prehrambenoj industriji i srodna zanimanja	20.6	40	Prave različite vrste hrane; Prerađuju i čuvaju voće, povrće i sličnu hranu; Razlikuje vrste mesa; Poznavanje recepata
816	Operateri kamiona sa hranom i srodni proizvodi	12.7	40	Rad i nadzor mašina; Podešavanje, funkcionisanje i rukovanje mašinama i pećima - Mešanje, ekstrakcija, drobljenje, kombinovanje i odvajanje hrane i tečnosti; Rad i održavanje opreme

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

¹¹ Trgovinski podaci Kosovske carine raščlanjeni na desetocifreni tarifni kod konvertovani su iz kombinovane nomenklature podataka o trgovini Harmonizovanog sistema (HS) u Međunarodnu standardnu industrijsku klasifikaciju (ISIC) koristeći zvanične tabele za usklađivanje podataka iz Vord Integrated Trade Solutions Svetske banke. Prelazak sa ISIC na Nomenklaturu ekonomskih aktivnosti u Evropskoj zajednici (NACE Rev.2). Isti metod se primenjuje na sve sledeće sektore.

¹² (MIPT & GIZ, 2023).

Profesije sa umerenim rastom tražnje uglavnom su vezane za menadžment. 112-Upravni direktori i izvršni direktori koji su odgovorni za vođenje i planiranje poslovanja imaju prognozu rasta od približno 22 odsto, a profesije kao što je 1211-Finansijski menadžeri

koji imaju veštine u vezi sa upravljanjem finansijama izgleda da neće biti u velikoj potražnji u narednim godinama. Ovo je verovatno zbog činjenice da smo do sada imali veliki broj studenata koji su diplomirali u ovim smerovima.

Tabela 7. Profesije sa umerenom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje		Predviđeni rast	Odgovarajuće veštine za profesiju
		imaju zaposlene u ovoj struci	tražnje za naredne tri godine		
112	Generalni direktori i izvršni direktori	96.8	22.37		Veštine upravljanja, planiranja i organizacije rada; Komunikacijske veštine; Veštine donošenja odluka; Upravljanje vremenom; Poznavanje tržišta; Komunikacija na stranim jezicima
94	Asistenti u pripremi hrane	41.3	23.57		Priprema hrane; Bezbednost kuhinje; Osnovne veštine kuvanja Bezbednost i higijena hrane; Poznavanje kuhinjske opreme; Kulinarsko znanje
1211	Finansijski menadžeri	23.8	20.87		Znanje iz oblasti finansija; Sposobnost korišćenja računovodstvenog softvera; Poznavanje Excel-a; USKRRK sertifikati; Prezentacione veštine
6113	Prehrambeni tehnolog	20	21.79		Prepoznavanje kvaliteta hrane Osiguranje kvaliteta; Laboratorijske veštine
243	Stručnjaci za prodaju, marketing i odnose sa javnošću	19	20.77		Strategije prodaje; Menadžment zaštite potrošača; Analiza vođena podacima i donošenje odluka Organizacija događaja i odnosi sa javnošću
1321	Menadžeri proizvodnje	7.9	24.28		Upravljanje proizvodnjom; Poboljšanje procesa; Kontrola kvaliteta
421	Blagajnici, inkasatori i slični zaposleni	20.6	18.88		Rukovanje novcem; Vještine prodaje; Numeričke veštine; Pažnja prema detaljima; Veštine za korisničku podršku
332	Agenti za prodaju i kupovinu	9.5	22.41		Pregovaranje o prodaji; Odnosi sa kupcima; Analiza tržišta; Poznavanje tržišta; Poznavanje proizvoda; Upravljanje vremenom i organizacione sposobnosti
1219	Rukovodioci poslovnih i administrativnih usluga, neklasifikovani na	3.2	21.07		Administrativni i biznisi; Planifikacija strategija; Aftersi organizative Njihove administrativne; Aftersi komunikacione

Zanimanja sa nižim rastom tražnje imaju relativno stabilne, ali niže prognoze, što odražava zasićenje u nekim ulogama ili sporiju ekspanziju u manjim segmentima industrije. 512 - Kuvari imaju prognozu rasta od 19,64 odsto, što ukazuje da, iako kuvari ostaju suštinski, rast potražnje je sporiji, možda zbog zasićenja ili automatizacije u nekim kulinarskim procesima.

6130 - Uzgajivači mešovitih kultura i uzgajivači životinja/Tehnolozi biljne i životinjske hrane pokazuju rast od 14,29 procenata, ističući stabilnu, ali ne brzu ekspanziju primarne proizvodnje hrane. 1221 - Menadžeri prodaje i marketinga imaju stopu rasta od 13,77 odsto, što ukazuje na potrebu pokretanja prodaje i marketinških strategija, iako je rast umeren. 95 -Ulični radnici i slični radnici prodaje i usluga

pokazuju stopu rasta od 20,29 procenata, što ukazuje na stalnu potrebu za prodajnim i uslužnim radnicima, koji su neophodni za direktnu interakciju sa kupcima. 1324 - Snabdevanje, distribucija i srodni menadžeri imaju stopu rasta od 12,43 odsto, što odražava stalnu potražnju za efikasnom distribucijom. 242 - Stručnjaci za administraciju pokazuju stopu rasta od 15,58 procenata, naglašavajući potrebu za administrativnim stručnjacima kako bi osigurali nesmetano funkcionisanje kancelarija i komunikacije. 1212 - Menadžeri ljudskih resursa pokazuju rast od 15,77 procenata, ističući potrebu za upravljanjem ljudskim resursima sa fokusom na zapošljavanje i odnose sa zaposlenima. 1213 - Menadžeri politike i planiranja pokazuju stopu rasta od 17,77 procenata, naglašavajući potrebu za strateškim planiranjem i razvojem politike kako bi se osigurao dugoročni uspeh organizacije.

Tabela 8. Profesije sa manjom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Prave veštine za profesiju
512	Kuvari	100	19.64	Bezbednost hrane i sanitarne prakse; Dizajn menija i kreiranje recepta; Kontrola zaliha; Kulinarske veštine; Kreativnost u pripremi hrane

6130	Uzgajivači mešovitih useva i stočari/ Tehnolozi biljne i životinjske hrane	25	14.29	Uzgoj životinja; Bezbednost hrane i higijenski standardi ; Kontrola i osiguranje kvaliteta; Tehnologije pakovanja i etiketiranja; Poznavanje recepata Bezbednost hrane i higijenski standardi; Kontrola i osiguranje kvaliteta;
1221	Menadžeri prodaje i marketinga	15.9	13.77	Upravljanje prodajom; Marketing strategija; Odnosi sa kupcima; e Izrada strategije prodaje; Istraživanje i analiza tržišta; Digitalni marketing; Upravljanje brendom; Promotivne strategije
95	Ulični radnici i slični radnici u prodajnim uslugama	15.9	20.29	Tehnike prodaje; Usluge za korisnike; Poznavanje proizvoda; Komuniciranje sa ljudima na ulici radi ponude dobara ili usluga; Primanje isporuka
1324	Snabdevanje, distribucija i srodni menadžeri	12.7	12.43	Upravljanje lancem snabdevanja; Kontrola zaliha; Planiranje logistike; Upravljanje dobavljačima; Poznavanje pravila
242	Stručnjaci za administraciju	11.1	15.58	Administrativne veštine; Upravljanje kancelarijama; Komunikacione veštine
1212	Menadžeri ljudskih resursa	7.9	15.77	Upravljanje ljudskim resursima; Odnosi sa zaposlenima; Komunikacija sa radnicima; Da poznaje procedure zapošljavanja; Imaju motivacione veštine;
1213	Menadžeri politike i planiranja	1.6	17.77	Razvoj politike; Strateško planiranje; Analitičke veštine

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Što se tiče novih zanimanja u industriji prerade hrane i pića, ona se uglavnom odnose na bezbednost hrane, proizvodnju pića i pakovanje hrane. Pošto imamo postepeno preorijentaciju naše ishrane na hranu biljnog porekla, specijalisti ove struke će biti

traženi u narednim godinama. S druge strane, vidimo da će stručnjaci za cirkularnu ekonomiju takođe biti potrebni u ovoj industriji za dizajniranje životnog ciklusa proizvoda. Sve ove profesije zahtevaju različite nivoe veština i obrazovanja.

Tabela 9. Buduća zanimanja u proizvodnji prehrambenih proizvoda i pića

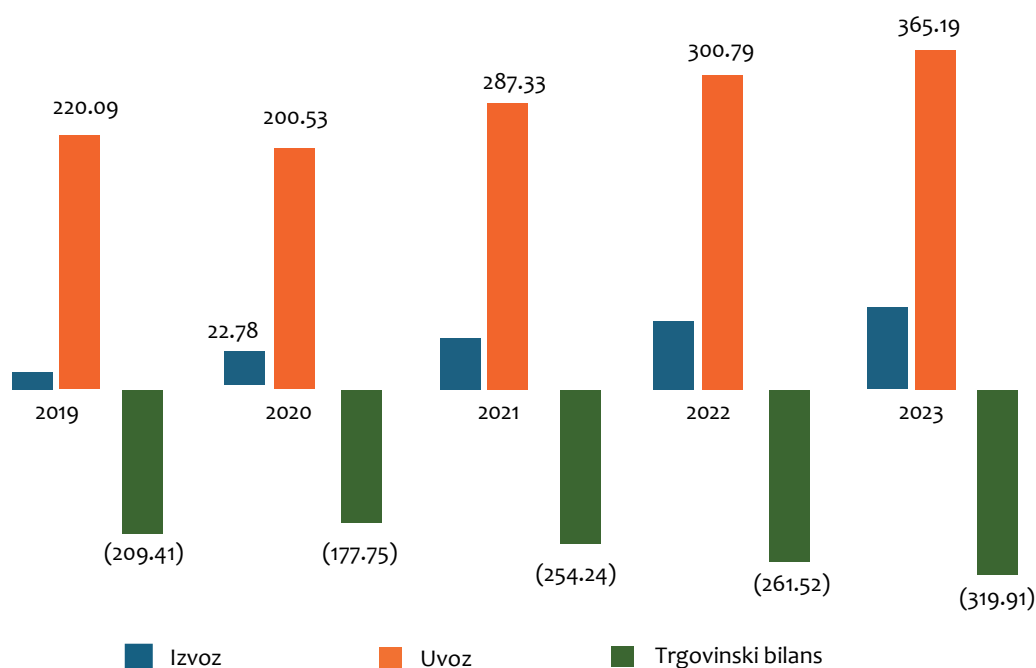
NACE Rev 2 Code ¹³	Kodovi	Profesija	Potreban nivo obrazovanja	Odgovarajuće veštine za profesiju
10	2263.2	Specijalista za bezbednost hrane	Nivo Bačelor/ISOO	4 Poznavanje HACCP (Hazard Analysis & Critical Control Point) standarda 5 Obezbeđivanje usklađenosti sa propisima 6 Procena rizika prehrambenih proizvoda 7 Sposobnost saopštavanja rezultata 8 Održavanje tačne dokumentacije u vezi sa procedurama osiguranja kvaliteta
10	2265	Naučnik za hranu na biljnoj bazi	Nivo Master	4 Napredno poznavanje nauke o hrani (hemija, mikrobiologija i tehnologija prerade hrane), 5 Stručnost u preradi biljnih sastojaka, 6 Posvećenost održivim praksama u razvoju i proizvodnji hrane
10	2163	Specijalista za kružnu ekonomiju	Bachelor	-- Sposobnost razumevanja i projektovanja sistema koji uzimaju u obzir ceo životni ciklus proizvoda - Poznavanje održivih materijala - Kreativnost i inovativnost - Analiza životnog ciklusa proizvoda 5 Dizajn, planiranje i organizacija testiranja proizvoda
11	2145	Tehnolog pića	Nivo Bačelor	5 Poznavanje formulacija pića 6 Osposobljenost za izvođenje laboratorijskih analiza i eksperimenata za ispitivanje kvaliteta, sastava i bezbednosti pića 7 Sposobnost stvaranja i razvoja novih proizvoda 8 Usklađenost sa pravilima 9 Procena i analiza senzornih karakteristika pića, kao što su ukus, aroma i tekstura
11	2141	Specijalista za pakovanje	Nivo Bačelor /ISOO	- Kreiranje i razvoj efektivnog dizajna ambalaže - Detaljno poznavanje različitih materijala za pakovanje - Kreiranje novih ideja za pakovanje, korišćenjem inovativnih tehnologija i praksi - Promovisanje ekološki prihvatljivih praksi

**INDUSTRIJA ZA PRERADU
TEKSTILA, ODEĆE I
KOŽNIH PROIZVODA**

Slično kao i kod hrane i pića, prerada tekstila, odeće i proizvoda od kože takođe je iz godine u godinu povećana po intenzitetu trgovine. Izvoz je porastao poslednjih godina (sa 10 miliona evra u 2019. na preko 45 miliona evra u 2023), dok je uvoz

takođe porastao, održavajući trgovinski deficit u ovom industrijskom sektoru i dalje visokim (slika 13). To je takođe sektor kojim dominiraju mikro preduzeća sa brojem od 3.357 zaposlenih u 725 aktivnih preduzeća na Kosovu. (PAK, 2024).

Slika 13. Trgovinske razmene u industriji tekstila, odeće i kože (milioni evra)

Izvor: Carina Kosova (2024)

Uprkos dobrim performansama na izvoznim tržištima, ova industrija na Kosovu suočava se sa brojnim izazovima koji ometaju njen dalji razvoj. Jedna od glavnih prepreka je nedostatak obučanih i kvalifikovanih ljudskih resursa, što se vidi kako u istraživanjima koja su rađena u prošlosti, tako i u podacima anketa sprovedenim za potrebe ove studije.¹⁴ Mnogi od sadašnjih radnika nemaju potrebne veštine koje odgovaraju zahtevima proizvođača, stvarajući jaz u profesionalnim i tehničkim veštinama potrebnim za unapređenje sektora. Ovaj problem dodatno komplikuje nedostatak adekvatne obuke i programa stručnog usavršavanja koji mogu unaprediti veštine radnika. Pored nedostatka kvalifikovanih ljudskih resursa, tekstilni sektor se suočava

i sa poteškoćama u snabdevanju sirovinama. Ovo direktno utiče na produktivnost i efikasnost proizvodnih preduzeća, stvarajući dalje prepreke razvoju industrije. Preduzeća se često suočavaju sa kašnjenjima i visokim troškovima uvoza sirovina, što negativno utiče na njihovu konkurentnost na domaćem i inostranom tržištu. Iako je tekstilna industrija pokušala da se prilagodi najnovijim trendovima i proširi svoje prisustvo na izvoznim tržištima, pristup ovim tržištima i dalje ostaje izazovan. Uprkos naporima i rezultatima, izvozni potencijal ostaje ograničen zbog ograničenih proizvodnih kapaciteta. Proizvođačima često nedostaju potrebni kapaciteti da zadovolje zahteve međunarodnih tržišta, što utiče na njihovu sposobnost da prošire poslovanje i povećaju profit.

¹⁴ Profil sektora tekstilne industrije <https://kiesa.rks-gov.net/desk/inc/media/7CAF0988-5BC9-4F9B-A7F4-BCE9D3733F33.pdf>

Tekstilni proizvodi proizvedeni na Kosovu se uglavnom izvoze u Evropsku uniju i zemlje CEFTA, međutim, potencijal za proširenje ovih tržišta je ograničen. Da bi se ova situacija poboljšala, potrebna su dalja ulaganja u proizvodne kapacitete i obuku ljudskih resursa. Glavni regioni u kojima su koncentrisana tekstilna preduzeća su Priština, Uroševac, Prizren i Đakovica. Ovi regioni imaju dugu istoriju u tekstilnoj industriji i pružaju snažnu osnovu za dalji razvoj sektora. Međutim, da bi se postigao održiv rast, neophodno je pozabaviti se trenutnim izazovima i implementirati jasne strategije

za razvoj ljudskih resursa i unapređenje proizvodnih kapaciteta Analiza podataka ankete pokazuje da će u tekstilnom sektoru zanimanja u velikoj potražnji uključivati radnike u preradi kože (ISCO 7535), radnike šivenja, vezenja i slično (ISCO 7533) i krojače, kalfe i šeširdžije (ISCO 7531). Očekuje se da će ova zanimanja doživjeti značajne stope rasta od 40 posto, 33 posto, odnosno 38 posto u naredne tri godine. Vreme za postizanje pune kompetencije za ove profesije visoke potražnje obično se kreće od 10 do 12 meseci.

Tabela 10. Profesije sa velikom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Puno vreme osposobljavanja (meseci)	Prave veštine za profesiju
7535	Prerađivači kože, kožaro, prerađivači krzna i slično	5.3	40	12	Sortiranje i klasifikacija kože prema boj nijansi, veličini i gustini Čišćenje kože; Obrada kože i štavljenje u rastvoru kak bi se pretvorile u gotovu kožu; Štavljenje ili bojenje krzna; Učvršćivanje kože nanošenjem
7533	Radnici za šivenje, vezanje i slični radnici	100	33.68	10	Specijalizovane veštine u šivenju vezenju: Tehničko znanje; Sposobnost praćenja kvaliteta šivenja veza; Popravka neispravnih ili oštećeni delova, popravljane rupa, šivenj pocepanih šavova
7531	Krojači, krznari, šeširdžije	100	38.13	12	Poznavanje različitih tekstualnih materijala tehnikama obrade; Sposobnost kreiranja i modifikacije uzoraka odeće i dodataka; Sposobnos za pedantan rad

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Zanimanja sa umerenom potražnjom u tekstilnom sektoru uključuju menadžere prodaje i marketinga (ISCO 1221), rukovaoce mašinama za tekstil, kožu i krzno (ISCO 815), operatere mašina za plastične proizvode (ISCO

8142) i rukovodioci proizvodnje (ISCO 1321). Ove uloge imaju projektovane stope rasta u rasponu od 22,06 odsto do 30,71 odsto. Vreme za postizanje pune kompetencije za ove uloge obično se kreće od 8 do 12 meseci.

Tabela 11. Profesije sa umerenom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Prosečno vreme do pune obuke (meseci)	Prave veštine za profesiju
1221	Menadžeri prodaje i marketinga	21.1	29.48	10	Planiranje i organizacija prodaje; Upravljanje timom; Kontrola kvaliteta i bezbednosti
815	Rukovaoci mašinama za tekstilne, krznene i kožne proizvode	7.9	30.71	12	Rukovanje i nadgledanje mašina koje pripremaju vlakna i predu, odvajaju, upredaju i navijaju prediva i niti od prirodnih tekstilnih vlakana; Rukovanje i nadgledanje šivaćih mašina za izradu, popravku, šivenje i renoviranje tekstilne odeće; upravljanje i praćenje raznih mašina koje pripremaju kožu ili tretiraju krzno
8142	Rukovaoci mašinama za proizvode od plastike	10.5	29.65	10	Tehničko i operativno znanje; Kontrola kvaliteta; Rukovanje i nadgledanje mašina koje mešaju i gnječe sastojke za stvaranje plastičnih materijala;
1321	Rukovodioci proizvodnje	5.3	24.11	10	Planiranje i organizacija; Upravljanje timom; Kontrola kvaliteta i bezbednosti
3122	Nadzornici proizvodnje	5.3	22.06	10	Upravljanje proizvodnom linijom; Kontrola kvaliteta; Praćenje efikasnosti i performansi; Upravljanje zalihama i logistikom; Koordinacija i saradnja

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Buduće profesije u sektoru proizvodnje tekstila, odeće i proizvoda od kože karakterisaće visoka integracija tehnologije i inovacija. Dizajneri i stilisti tekstila koristiće digitalne alate i veštačku inteligenciju da kreiraju nove i jedinstvene modele koji

koji odgovaraju ukusima i potrebama potrošača. Takođe, operateri savremenih CNC mašina biće potrebni u narednim godinama za proizvodnju tekstilnih odevnih predmeta. Ove nove profesije će zahtevati kombinaciju tehničkih veština, kreativnosti i posvećenosti održivosti i inovacijama.

Tabela 12. Buduća zanimanja u proizvodnji tekstilnih proizvoda, odevnih predmeta i proizvoda od kože

NACE Rev 2 Code ¹³	Kod ISCO 08	Profesija	Potreban nivo obrazovanja	Odgovarajuće veštine za profesiju
13	2163	Dizajner tekstila	Nivo Bačelor/ISOO	- Sposobnost korišćenja veštačke inteligencije u modnom dizajnu - Sposobnost kreiranja novih ideja modnog dizajna - Tačnost i preciznost u analizi i kreiranju detalja dizajna - Razumevanje procesa i materijala koji se koriste u proizvodnji tekstila - Poznavanje i sposobnost korišćenja programa za projektovanje pomoću računara - Sposobnost predviđanja i tumačenja budućih trendova - Pisano razumevanje dizajna i sposobnost da se oni saopšte
13	7340	Kompjuterski kontrolisan rukovalac alatnim mašinama (CNC)	ISOO	- Poznavanje rada i programiranja kompjuterski kontrolisanih alata za obradu (CNC, strugovi ili ruteri) - Razumevanje principa obrade, alata i parametara rezanja - Sposobnost čitanja i tumačenja tehničkih crteža, dizajna i specifikacija. - Korišćenje CAD/CAM softvera i programiranja - Poznavanje tehnika održavanja - Odlična pažnja prema detaljima
14	3323	Stilista	Nivo Bačelor	- Analiziranje i tumačenje tržišnih trendova - Sposobnost pregovaranja sa kupcima - Predviđanje trenda - Efikasna komunikacija sa kupcima - Analiziranje i upravljanje budžetima klijenata.
14	7543	Inspektor za kontrolu kvaliteta odeće	Nivo Bačelor	- Obezbeđivanje da odeća ispunjava standarde kvaliteta i bezbednosti - Pažljiva analiza detalja i odeće, - Stručnost u materijalima i svojstvima odeće - Efikasna komunikacija sa proizvodnim timom i menadžmentom
15	2149	Tehnolog za kožu	Nivo Bačelor	- Poznavanje obrade kože - Sprovođenje procedura kontrole kvaliteta - Analiza i tumačenje podataka i rezultata kožnih testiranja. - Poznavanje ekoloških propisa i standarda koji se odnose na preradu kože

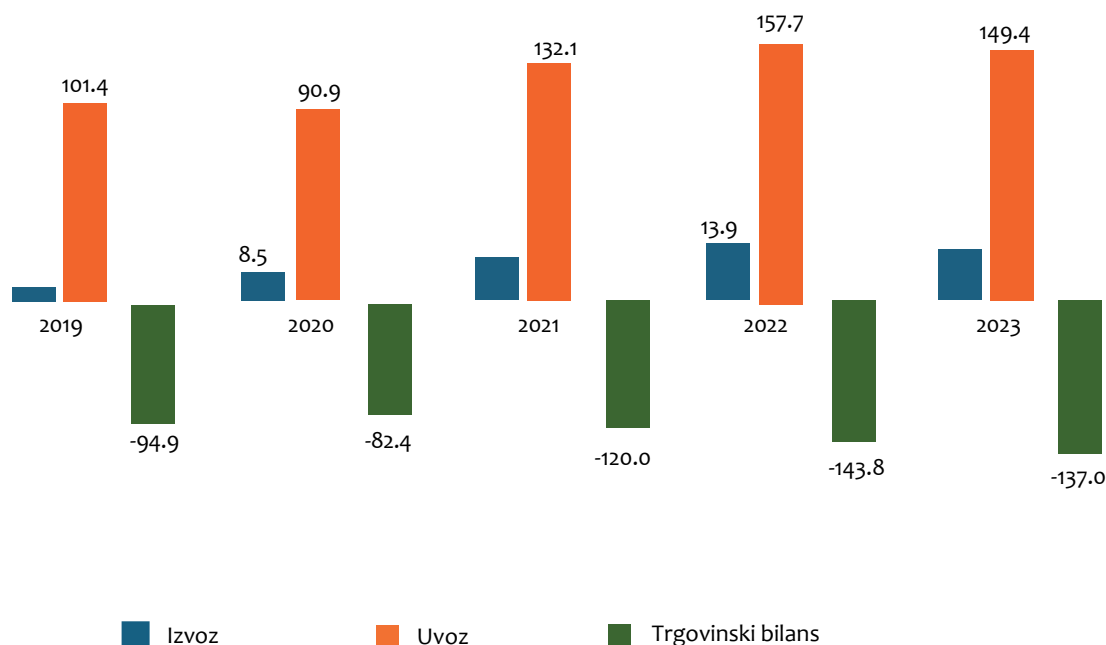
INDUSTRIJA ZA PRERADU DRVETA I DRVENIH PROIZVODA, PAPIRA I PROIZVODA OD PAPIRA

Industrija prerade drveta, papira i proizvoda od papira na Kosovu ima jedinstvenu strukturu, sa 90 procenata preduzeća koja su mikro (3.484 radnika u 690 preduzeća), fokusirajući se uglavnom na proizvodnju kuhinja i drvenog nameštaja. Ova preduzeća igraju važnu ulogu u lokalnoj ekonomiji, obezbeđujući zapošljavanje i doprinoseći lokalnoj proizvodnji. Jedan od glavnih izazova sa kojima se suočavaju preduzeća drvnog sektora na Kosovu je prikladnost profila kandidata sa profilom posla. Mnoga preduzeća se suočavaju sa poteškoćama u pronalaženju radnika koji imaju neophodne veštine da ispune njihove zahteve. Ovaj jaz u veštinama dovodi do toga da preduzeća ulažu u obuku i razvoj ljudskih resursa kako bi unapredili svoje proizvodne kapacitete. Većina zaposlenih u ovom sektoru ima nisko ili srednje obrazovanje, što bi eventualno moglo uticati na kvalitet i efektivnost proizvodnje.

To je zato što su korišćenje specijalizovanog softvera kao što su CAD, CNC dizajn i programiranje, te testiranje neke od najtraženijih veština na tržištu u ovom sektoru. (FEGO,2022).¹⁵ Ove veštine su neophodne za povećanje produktivnosti i kvaliteta proizvoda od drveta. Kompanije koje uspeju da iskoriste ove tehnologije i mogućnosti imaju konkurentsku prednost na tržištu. Iako se ovaj sektor suočava sa izazovima, ima visok izvozni potencijal, iako taj potencijal još nije dovoljno materijalizovan (slika 14).

Trenutno su zemlje nemačkog govornog područja, u kojima je vidljivo prisutna albanska dijaspora, glavne destinacije za izvoz proizvoda. Ovaj izvozni potencijal mogao bi se bolje iskoristiti ako ulažu u unapređenje veština i tehnologije, čime bi se povećala konkurentnost i kvalitet svojih proizvoda na međunarodnom tržištu.

Slika 14 Trgovinske razmene u industriji prerade drveta i papira (milioni evra)

Carina Kosova (2024)

¹⁵ Procena potreba za veštinama u sektoru nameštaja na Kosovu

<https://fego-kosovo.org/ep-content/uploads/2023/02/FEGO-Skills-Needs-Assessment-of-the-Furniture-Sector-in-Kosovo.pdf>

U zaključku, drvoprerađivačka industrija na Kosovu ima značajne izazove, ali i velike mogućnosti za razvoj. Ulaganje u obrazovanje i obuku radnika, kao i usvajanje novih tehnologija, ključni su za rast i uspeh ovog sektora. U sektoru proizvodnje drveta i papira, očekuje se značajan rast nekoliko profesija u naredne tri godine. Očekuje se da će proizvođači nameštaja i srodni radnici (ISCO 7522) doživeti povećanje potražnje od 40 odsto. Osnovne veštine za ovo zanimanje uključuju čitanje tehničkih planova, ručne veštine i tehničke veštine vezane za programiranje i rukovanje CNC mašinama. Slično tome, za drvoprerađivače (ISCO 7521) se očekuje povećanje od 39.11 posto potražnje

naglašavajući potrebu za veštinama obrade drveta, tehničkom stručnošću i ručnim veštinama. Vozači kamiona i operateri mobilnih mašina (ISCO 83) su takođe veoma traženi, sa projektovanim rastom od 38,69 procenata. Kritične veštine za ove uloge uključuju upravljanje vozilom, tehničke veštine i održavanje vozila. Očekuje se da će montažeri (ISCO 82), koji zahtevaju veštine čitanja tehničkih crteža i nacрта, tehničke veštine i korišćenje alata i mašina, imati porast potražnje za 36,04 odsto. Očekuje se da će radnici u fabrici u preradi drveta i proizvodnji papira (ISCO 817) ostvariti rast od 35,98 procenata, što zahteva veštine u preradi drveta, proizvodnji papira i tehničke veštine.

Tabela 13. Profesije sa velikom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj profesiji	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine (%)	Puno vreme obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
7522	Proizvođači nameštaja i srodni radnici	13.5	40.00	12	Čitanje tehničkih planova; Ručni rad; CNC programiranje i rad; Veštine dizajna nameštaja; Farbanje proizvoda od drveta
7521	Prerađivači drveta	45.9	39.11	9	Tretman drveta; Mogućnost korišćenja testere; Rad opreme za obradu drveta; Dobro poznavanje hemikalija koje se koriste z obradu drveta; Veštine obrade drveta i stolarije
83	Vozači i operateri mobilnih mašina	8.1	38.69	6	Vožnja vozila; Tehničke veštine; Održavanje vozila
82	Monteri	86.5	38.04	9	Čitanje tehničkih crteža i skica Tehničk ; veštine; Upotreba alata i mašina; Veštine sklapanja; Organizacione sposobnosti
817	Radnici u fabrici za obradu drveta i papira	91.9	35.98	10	Prerada drveta; Vještine sklapanja; Rad i održavanje mašina; Kontrola i osiguranje kvaliteta; Poznavanje materijala; Mašinsko znanje

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Tabela takođe opisuje procenjeno vreme za postizanje pune kompetencije za svako zanimanje u kategoriji visoke potražnje. Ove informacije pružaju razumevanje dužine vremena potrebnog radnicima da steknu neophodne veštine i postanu potpuno vešti u svojim ulogama. Na primer, očekuje se da će proizvođačima nameštaja i srodnim radnicima (ISCO 7522) biti potrebno 12 meseci da postignu punu kompetenciju. Obradivači drveta (ISCO 7521) i montažeri (ISCO 82) imaju procenjeno vreme stručnosti od 9 meseci. Vozači kamiona i operateri mobilnih mašina (ISCO 83) mogu očekivati da postignu punu kompetenciju u roku od približno 6 meseci. Konačno, radnicima u fabrici u preradi drveta i proizvodnji papira (ISCO 817) potrebno je procenjeno vreme od 10 meseci da bi stekli punu kompetenciju. Ove dodatne informacije pomažu u planiranju ciljanih programa obuke i razvoja za efikasno rešavanje nedostataka u veštinama. Zahtevi za šivenje, vezenje i slično

(ISCO 7533) očekuje se rast od 34,93 odsto. Glavne veštine za ovu profesiju uključuju šivenje, vez, korišćenje mašina za šivenje i kreiranje dizajna. Očekuje se da će operateri mašina za obradu drveta (ISCO 7523) imati porast za 29,71 odsto, što zahteva veštine u radu mašina, obradu drveta i tehničku stručnost. Očekuje se da će radnici drvoprerađivači, proizvođači nameštaja i srodni radnici (ISCO 752) takođe videti povećanje potražnje za 28,9 odsto, naglašavajući potrebu za veštinama u rukovanju drvetom, montaži i ručnim veštinama. Očekuje se da će operateri mašina i fiksne opreme (ISCO 818), kojima su potrebne veštine upravljanja mašinama, kontrole kvaliteta i pridržavanja bezbednosnih protokola, povećati potražnju za 28,36 odsto. Očekuje se da će operateri mašina za proizvodnju papira (ISCO 8143) doživeti povećanje potražnje od 25,2 odsto, što zahteva veštine u radu mašina za papir, proizvodnji papira i kontroli kvaliteta.

Tabela 14. Profesije sa umerenom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast potražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
7533	Radnici za šivenje, vez i slični radnici	10.8	34.93	8	Veštine šivanja; Vezenje; Ručni rad; Upotreba mašina za šivenje; Kreiranje dizajna
7523	Radnici za postavljanje i rad alatnih mašina za obradu drveta	94.6	29.71	10	Rad mašine; Obrada drveta; Tehničke veštine Upotreba alata za sečenje; Čitanje tehničkih crteža i skica
752	Obradivači drveta, stolari i radnici u srodnim zanatima	51.4	28.9	10	Poznavanje materijala Obrada drveta; Sušenje drveta; Rad mašina za sečenje; Upravljanje vremenom
818	Rukovaoci ostalim stacionarnim mašinama i mašinama	13.5	28.36	8	Rad mašine; Kontrola kvaliteta; Poznavanje mašina; Upotreba tehnologije; Poznavanje bezbednosnih protokola
8143	Rukovaoci mašinama za proizvode od papira	2.7	25.2	9	Rad mašine za papir; Proizvodnja papira; Kontrola kvaliteta

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Radnicima za šivenje, vez i srodnim poslovima (ISCO 7533) potrebno je otprilike 8 meseci da bi stekli punu kompetenciju. I operaterima mašina za obradu drveta (ISCO 7523) i drvoprerađivačima, proizvođačima nameštaja i srodnim radnicima (ISCO 752) potrebno je oko 10 meseci.

Očekuje se da će operateri mašina i fiksne opreme (ISCO 818) postati potpuno kompetentni za oko 8 meseci, a operaterima mašina za papirne proizvode (ISCO 8143) obično je potrebno 9 meseci da postignu punu kompetenciju. Ostale profesije pokazuju umerenije povećanje potražnje. Očekuje se da će administrativni profesionalci (ISCO 242), zaposleni u prodaji (ISCO 52) i izvršni menadžeri (ISCO 112) videti povećanje potražnje od 21,72 odsto, 21,62 odsto i 20,86 odsto, respektivno. Ove uloge naglašavaju administrativne veštine, upravljanje kancelarijom, komunikaciju, rukovodstvo, strateško planiranje i finansijske veštine.

Očekuje se da će menadžeri ljudskih resursa (ISCO 1212) videti povećanje potražnje za 19,42 odsto, fokusirajući se na veštine u upravljanju ljudskim resursima, regrutovanju i odnosima

sa zaposlenima. Očekuje se da će menadžeri proizvodnje (ISCO 1321) videti povećanje potražnje od 18,49 odsto, što zahteva veštine u upravljanju proizvodnjom, poboljšanju procesa i kontroli kvaliteta.

Očekuje se da će čuvari obezbeđenja (ISCO 5414) ostvariti rast od 18,07 procenata, sa osnovnim veštinama uključujući bezbednost, nadzor i izveštavanje. Finansijski menadžeri (ISCO 1211) će imati rast od 17,7 procenata, što zahteva veštine finansijskog upravljanja, računovodstva i analitičke veštine. Očekuje se da će menadžeri prodaje i marketinga (ISCO 1221) videti rast od 16,4 odsto, naglašavajući upravljanje prodajom, marketinšku strategiju i odnose sa kupcima.

Konačno, očekuje se da će menadžeri za poslovne i administrativne usluge (ISCO 1219) videti povećanje potražnje za 12,61 odsto, što zahteva veštine poslovne administracije, strateškog planiranja i organizacionih veština. Ove umerene stope rasta naglašavaju potrebu za kontinuiranom obukom i razvojem u različitim administrativnim, menadžerskim i pomoćnim ulogama u sektoru proizvodnje drveta i papira.

Tabela 15. Profesije sa manjom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
242	Stručnjaci za administraciju	27	21.72	6	Administrativne veštine; Upravljanje kancelarijama; Komunikacione veštine
52	Zaposleni u prodaji	13.5	21.62	6	Prodaje; Služba za korisnike; Komunikacijske veštine; Poznavanje tržišta
112	Generalni direktori i izvršni direktori	97.3	20.86	12	Veštine upravljanja, planiranja i organizacije rada; Komunikacijske veštine; Veštine donošenja odluka; Upravljanje vremenom; Poznavanje tržišta; Komunikacija na stranim jezicima
1212	Menadžeri ljudskih resursa	8.1	19.42	9	Upravljanje ljudskim resursima; Rekrutacija; Odnosi sa zaposlenima
1321	Rukovodioci proizvodnje	8.1	18.49	9	Upravljanje proizvodnjom; Poboljšanje procesa; Kontrola kvaliteta
5414	Čuvari bezbednosti	2.7	18.07	2	Da mogu da održavaju red i mir; Sposobnost brzog reagovanja na incidente
1211	Finansijski menadžeri	8.1	17.7	12	Finansijski menadžment; Računovodstvo; Analitičke veštine
1221	Menadžeri prodaje i marketinga	10.8	16.4	9	Upravljanje prodajom; Marketing strategija; Odnosi sa kupcima
1219	Rukovodioci poslovnih i administrativnih usluga, neklasifikovani na drugom mestu	8.1	12.61	6	Poslovna administracija; Strateško planiranje; Organizacione sposobnosti

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Administrativnim profesionalcima (ISCO 242) i zaposlenima u prodaji (ISCO 52) potrebno je približno 6 meseci da postignu punu kompetenciju. Izvršnim menadžerima (ISCO 112) i finansijskim menadžerima (ISCO 1211) je potrebno oko 12 meseci. Procenjuje se da će menadžerima ljudskih resursa (ISCO 1212) i menadžerima proizvodnje (ISCO 1321) biti potrebno oko 9 meseci. Očekuje se da će obezbeđenje (ISCO 5414) postati potpuno kompetentno za oko 3 meseca. Menadžerima prodaje i marketinga (ISCO 1221) obično je potrebno 9 meseci, dok menadžerima za poslovne i administrativne usluge (ISCO 1219) je potrebno 6 meseci.

Industrija proizvodnje drveta i papira biće definisana tehnološkim napretkom i posvećenošću održivosti. Inženjeri za tehnologiju drveta i održivost će razviti nove tehnologije za preradu drveta i papira, stvarajući održivije proizvode sa minimalnim uticajem na životnu sredinu. U oblasti proizvodnje papira, stručnjaci za reciklažu i ponovnu upotrebu će razviti nove procese kako bi maksimalno povećali upotrebu recikliranih materijala i smanjili otpad. Međutim, stručnjaci za osiguranje kvaliteta i rukovaoci proizvodnih mašina biće veoma potrebni u ovoj industriji.

Tabela 16 . Buduće profesije u proizvodnji drveta i proizvoda od drveta i proizvodnji papira i proizvoda od papira

NACE Rev 2 Code ¹³	Kod ISCO 08	Profesija	Potreban nivo obrazovanja	Odgovarajuće veštine za profesiju
16	2142	Inženjer tehnologije drveta	Nivo Bačelor	-Projektovanje i analiza drvenih konstrukcija. - Sposobnost korišćenja programa za kompjutersko projektovanje (CAD). - Sposobnost identifikovanja i rešavanja problema..
16	2149	Tehnolog za održivost drveta	Nivo Bačelor	- Implementacija i promocija održivih praksi. - Poznavanje ekoloških propisa i standarda. - Razvoj i implementacija inovativnih tehnologija i praksi. - Sposobnost da se osigura da proizvodi od drveta ispunjavaju standarde kvaliteta i da su u skladu sa praksama održivosti
16	7543	Inspektor za kontrolu kvaliteta drveta	ISOO	- Sposobnost pažljivog analiziranja drveta i identifikovanja bilo kakvih nedostataka - Stručnost za karakteristike i svojstva drveta - Sposobnost identifikovanja i rešavanja problema koji se javljaju tokom procesa kontrole kvaliteta - Sposobnost efikasne komunikacije sa timom i menadžmentom
17	2149	Tehnolog papira	Nivo Bačelor	- Stručnost u procesima i tehnologijama proizvodnje papira. - Osposobljenost za obavljanje laboratorijskih ispitivanja i analiza. - Obezbeđivanje da proizvodi od papira ispunjavaju standarde kvaliteta i tehničke specifikacije. - Poznavanje održivih praksi i ekoloških propisa.
17	3139	Rukovalac mašine za papir	ISOO	- Sposobnost upravljanja i podešavanja mašina za proizvodnju papira. - Sposobnost praćenja i analize detalja proizvodnog procesa. - Znanja o svojstvima papira. - Sposobnost praćenja i implementacije sigurnosnih protokola.

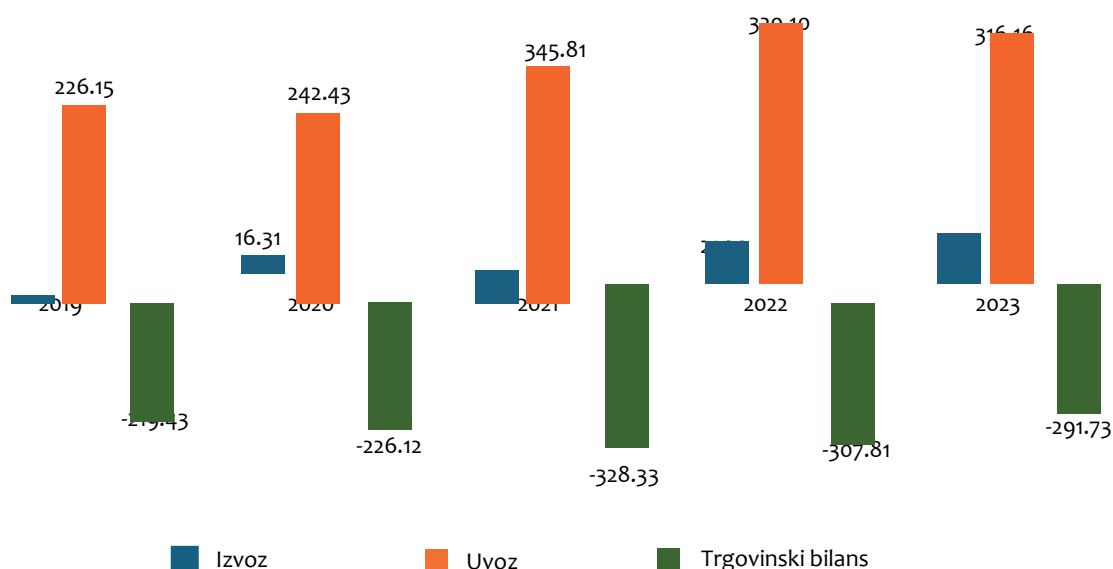
17	2141	Specijalista za reciklažu papira	ISOO	- Stručnost u tehnikama i metodologijama za reciklažu papira. - Poznavanje ekoloških zakona i standarda vezanih za reciklažu papira. - Sposobnost identifikovanja i rešavanja problema koji se javljaju tokom procesa reciklaže.
----	------	----------------------------------	------	--

**INDUSTRIJA ZA PRERADU
HEMIJSKIH
PROIZVODA**

Hemijska industrija na Kosovu je relativno mala sa samo 164 aktivna preduzeća i prosečno 1.088 registrovanih radnika tokom 2023. godine (PAK, 2024). Trenutno se ova industrija suočava sa nekoliko kritičnih izazova koji ometaju njen razvoj i puni potencijal. Jedan od najvećih problema je nedostatak savremenih tehničkih znanja i ograničeno poznavanje tržišta. Mnogi proizvođači u ovom sektoru nemaju pristup najnovijim tehnološkim informacijama i metodama poboljšanja proizvoda, što otežava konkurenciju na međunarodnim tržištima. Drugi izazov je kvalitet proizvoda u hemijskom sektoru, koji često nije zadovoljavajući. Da bi ispunili međunarodne standarde, proizvođači moraju ulagati u poboljšanje svojih proizvodnih procesa i tehnologija koje se koriste. Međutim, ograničeno znanje o unapređenju tehnologija i razvoju novih proizvoda ostaje glavna prepreka. Proizvođačima je potrebna obuka i pristup novim inovacijama kako bi povećali kvalitet i konkurentnost svojih proizvoda. (MIPT&GIZ,2023b).¹⁶

Drugi faktor koji negativno utiče na razvoj hemijske industrije smatra se obrazovni sistem. Sadašnji sistem nije spreman da odgovori budućim zahtevima sektora, ne pruža ažurne i praktične lekcije koje mogu pomoći u pripremi mladih kvalifikovanih stručnjaka za ovu industriju. Ovo stvara jaz između potražnje za specifičnim veštinama i ponude kvalifikovanog osoblja na tržištu rada. Međutim, hemijski sektor na Kosovu raste i ima veliki potencijal rasta da zadovolji domaće potrebe kao i da iskoristi izvozna tržišta. Prema poslednjim trgovinskim podacima, prošle godine iz ovog sektora je izvezeno preko 24 miliona evra robe, dok je rast vrednosti izvoza impresivan (slika 15). Ovaj potencijal se može postići ako se preduzmu odgovarajući koraci za poboljšanje tehničkog znanja, kvaliteta proizvoda i tehnoloških kapaciteta. Ulaganja u obrazovanje i obuku, saradnja sa međunarodnim stručnjacima i usvajanje naprednih tehnologija mogu pomoći ovom sektoru da dostigne nove nivoe uspeha i doprinese ekonomiji zemlje.

Slika 15. Trgovinske razmene u industriji prerade hemijskih proizvoda (milioni evra)

Izvor: Carina Kosova (2024)

¹⁶ Studija lanca vrednosti hemijske prerade na Kosovu
<https://mint.rks-gov.net/desk/inc/media/0ACCD2C5-2FE3-415E-A6BE-1ACBDDFCE422.pdf>

Slično kao kod proizvoda hrane i pića, prosečna stopa rasta izvoza hemijskih proizvoda u godinama 2017-2021 sa Kosova u EU bila je veća od stope rasta uvoza ovih proizvoda u EU (MIPT & GIZ, 2023b). U sektoru hemijskih proizvoda, zanimanje sa najvećom potražnjom su rukovaoci hemijskim proizvodima i mašinama (ISCO 8131). Očekuje se da će ova profesija imati stopu rasta od

32.49 odsto tokom buduće tri godine. Velika potražnja za ovom ulogom naglašava potrebu za operaterima koji su vešti u kontroli hemijskih postrojenja, sa tehničkim veštinama i poštovanjem bezbednosnih protokola. Ove veštine su neophodne da bi se obezbedio efikasan i bezbedan rad hemijskih proizvodnih objekata. Procenjeno vreme za postizanje pune kompetencije za ovu ulogu je 10 meseci.

Tabela 17. Profesije sa velikom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast potražnje za naredne tri godine	Vreme pune obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
8131	Rukovodioci fabrika i mašinerija za hemijske proizvode	80	32.49	10	Kontrola hemijskih postrojenja; Bezbednosni protokoli Puštanje u rad hemijskih mašina; Monitoring brojila električne energije

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Zanimanja sa umerenim rastom potražnje u sektoru hemijskih proizvoda uključuju administrativne profesionalce (ISCO 242), kontrolore hemijskih postrojenja (ISCO 3133), menadžere poslovnih i administrativnih usluga (ISCO 1219) i čistače i pomoćnike (ISCO 91). Očekuje se da će ove uloge porasti između 20,44 odsto i 27,39 odsto u naredne tri godine. Administrativni profesionalci (ISCO 242) i menadžeri za poslovne i administrativne usluge (ISCO 1219) su od suštinskog značaja za osiguranje

efikasnog poslovanja i strateškog planiranja. Kontrolori hemijskih postrojenja (ISCO 3133) igraju važnu ulogu u upravljanju finansijskim aspektima, računovodstvenim i analitičkim zadacima, dok su čistači i pomoćnici (ISCO 91) važni u održavanju higijene i bezbednosti u hemijskim postrojenjima. Procenjeno vreme za postizanje pune kompetencije za ove uloge kreće se od 6 do 12 meseci, što odražava složenost i raznovrsnost potrebnih veština.

Tabela 18. Profesije sa umerenom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast potražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
112	Generalni direktori i izvršni direktori	100	24.11	12	Veštine upravljanja, planiranja i organizacije rada; Komunikacijske veštine; Veštine donošenja odluka; Upravljanje vremenom; Poznavanje tržišta; Komunikacija na stranim jezicima
3133	Kontrolori postrojenja za hemijsku preradu	28	20.44	10	Rad laboratorijske opreme (spektrometri, hromatografija); praćenje opreme za hemijsku analizu; kontrola kvaliteta
242	Stručnjaci za administraciju	24	27.39	6	Poznavanje administrativnih procedura; Poznavanje procedura nabavki; poznavanje rada na računaru
91	Čistači i pomoćnici	8	21.79	3	Poznavanje administrativnih procedura; Poznavanje procedura nabavki; poznavanje rada na računaru
1219	Rukovodioci poslovnih i administrativnih usluga, neklasifikovani na drugom mestu	4	20.46	12	Analitičke veštine; Veštine poslovnog upravljanja; Poznavanje administracije; Komunikacione veštine

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Profesije sa najmanjim rastom potražnje u sektoru hemijskih proizvoda su tehničari hemijskog inženjerstva (ISCO 3116), menadžeri proizvodnje (ISCO 3122), finansijski menadžeri (ISCO 1211), tehničari hemijskih i fizičkih nauka (ISCO 3111) i izvršni menadžeri (ISCO 3112). Očekuje se da će ove uloge imati stope rasta između 10,06 procenata i 18,5 procenata u naredne tri godine. Ove profesije su od vitalnog značaja za celokupno funkcionisanje sektora, uključujući zadatke kao što su nadzor, finansijsko upravljanje, laboratorijski rad i strateško vođstvo. Vreme za postizanje potpune kompetencije za ove uloge je generalno duže, što odražava viši nivo stručnosti i potrebnog iskustva, a procenjeno vreme se kreće od 8 do 12 meseci.

Od hemičara za životnu sredinu i inženjera hemijskih procesa se očekuje da razvijaju procese i proizvode koji minimiziraju upotrebu štetnih supstanci i smanjuju toksični otpad, koristeći obnovljive i ekološki prihvatljive hemikalije. Stručnjaci za zelenu hemiju će biti ključni u obezbeđivanju da materijali i procesi budu održivi i da imaju minimalan uticaj na životnu sredinu. Pored toga, profesionalci koji uklanjaju opasne metale iz proizvodnog procesa radiće na razgradnji i čišćenju svih opasnih materijala uz stroge bezbednosne i ekološke standarde.

Tabela 19. Buduća zanimanja u proizvodnji hemijskih proizvoda

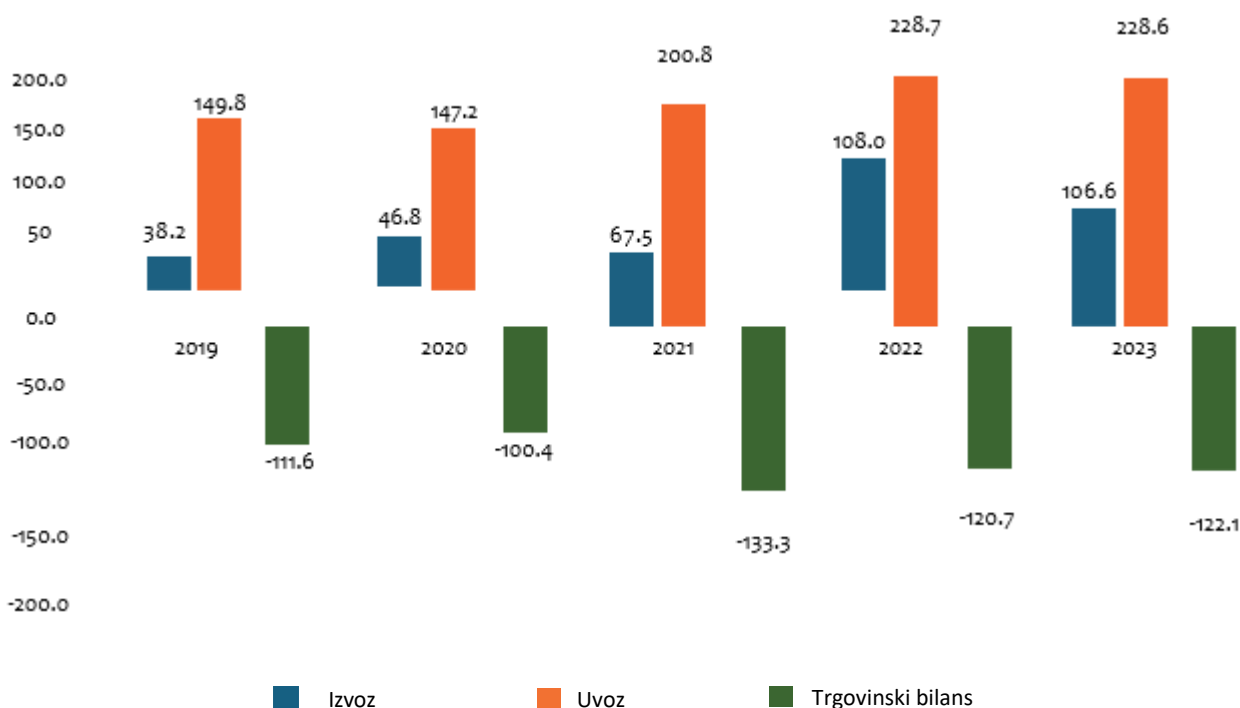
NACE Rev 2 Code	Kod ISCO 08	Profesija	Potreban nivo obrazovanja	Odgovarajuće veštine za profesiju
20	2145	Inženjer hemijskih procesa	Nivo Bačelor	- Sposobnost analize i poboljšanja hemijskih procesa radi povećanja efikasnosti - Stručnost u korišćenju analitičkih tehnika za praćenje i analizu materijala - Sposobnost identifikovanja i rešavanja problema koji se javljaju tokom hemijskih procesa
20	2113	Hemičar za životnu sredinu	Nivo Bačelor	- Poznavanje zakona i standarda koji regulišu zaštitu životne sredine - Monitoring i analiza zagađivača životne sredine - Sposobnost identifikovanja i procene potencijalnih rizika po životnu sredinu i javno zdravlje
20	2143	Specijalista zelene hemije	Nivo Bačelor	- Duboko poznavanje održivih hemikalija - Poznavanje strategija zelene hemije za smanjenje otpada - Sposobnost sprovođenja analiza životnog ciklusa radi procene uticaja proizvoda na životnu sredinu - Poznavanje relevantnih standarda i sertifikata, kao što je ISO 14001, koji se odnose na upravljanje životnom sredinom
20	3119	Radnici na uklanjanju opasnih materija	ISOO	- Upravljanje opasnim materijama. - Poznavanje bezbednosnih i zdravstvenih protokola. - Upotreba lične zaštitne opreme (LZO) - Dekomisija i čišćenje - Poznavanje propisa o opasnim materijama

INDUSTRIJA ZA PRERADU GUME I PLASTIKE

Industrija gume i plastike na Kosovu igra važnu ulogu u lokalnoj industriji, nudeći širok spektar proizvoda koji uključuju građevinske predmete, stonu i kuhinjsku opremu, pakovanje robe i druge plastične proizvode. Među glavnim proizvodima koji dominiraju u ovom sektoru su vrata i prozori, zatim roletne, cevi i profili. Tokom 2023. godine, ovaj sektor je zapošljavao 4.555 radnika u 684 preduzeća širom Kosova (PAT, 2024). Ovaj sektor je zabeležio značajan rast poslednjih godina

i smatra se da ima visok izvozni potencijal. Glavni izvoz industrije gume i plastike su vrata i prozori, koji čine najveći udeo u izvozu, a slede roletne, cevi i profili. Ukupna vrednost izvezeno robe prerađenih proizvoda od gume i plastike tokom 2023. godine bila je preko 100 miliona evra sa prosečnim godišnjim rastom od oko 30% u poslednjih pet godina (slika 16). Ovakav razvoj događaja pokazuje da postoji velika potražnja za proizvodima ove industrije na međunarodnim tržištima, posebno u građevinskom sektoru.

Slika 16. Trgovinske razmene u industriji prerade gume i plastike

Izvor: Carina Kosova (2024)

Iako beleži kontinuirani rast, ovaj sektor se suočava sa značajnim izazovima koji sprečavaju njegov dalji rast i konkurentnost na inostranim tržištima. Jedan od glavnih izazova je nedostatak kvalifikovanih radnika. Ovaj nedostatak negativno utiče na sposobnost preduzeća da poveća proizvodne kapacitete i zadovolji zahteve izvoznih tržišta. Pored toga, migracija radne snage predstavlja veliku prepreku za iskorištavanje punog potencijala sektora. Mnogi kvalifikovani radnici napuštaju zemlju da traže bolje mogućnosti van Kosova,

ostavljajući za sobom ogroman jaz na tržištu rada. Međutim, industrija gume i plastike na Kosovu ima veliki potencijal za dalji razvoj i proširenje svog prisustva na međunarodnim tržištima. Što se tiče podataka ankete o traženim zanimanjima u sektoru gume i plastike, među zanimanjima sa najvećom potražnjom spadaju rukovaoci mašinama za plastiku (ISCO 8142), rukovaoci mašinama za pakovanje (ISCO 8183), montažeri (ISCO 82) i rukovaoci mašinama za gumu (ISCO 8141). Očekuje se da će ove uloge doživeti značajan porast potražnje

u naredne tri godine, sa procenjenim rastom od 41,21 odsto, 40,55 odsto, 36,81 odsto i 34,82 odsto, respektivno. Velika potražnja za ovim profesijama naglašava rastuću potrebu za kvalifikovanim radnicima u procesima proizvodnje i pakovanja. Operateri mašina za plastiku (ISCO 8142) i operateri mašina za pakovanje (ISCO 8183) su važni za obezbeđivanje efikasnih proizvodnih linija, koje zahtevaju stručnost u

upravljanju mašinama, tehničke veštine i poštovanje standarda kvaliteta. Rukovaoci gumenim mašinama (ISCO 8141) su od suštinskog značaja za proizvodnju visokokvalitetnih proizvoda od gume, zahtevajući iskustvo u radu mašina i kontrolu kvaliteta. Sve veća potražnja za ovim profesijama naglašava važnost tehničkih veština i operativne efikasnosti u sektoru gume i plastike.

Tabela 20. Profesije sa velikom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
8142	Rukovaoci mašinama za plastične proizvode	95	41.21	12	Puštanje plastičnih mašina u rad; Sposobnost plastificiranja materijala; Praćenje procesa proizvodnje
8183	Rukovaoci mašinama za pakovanje, ambalažiranje i etiketiranje	25	40.55	10	Rad mašina za pakovanje; Pakovanje i etiketiranje; Rad mašina za pakovanje; Znanje o pakovanju
8141	Rukovaoci mašinama za gumene proizvode	42.5	34.82	10	Rukovanje mašinama za gumu; Proizvodnja proizvoda od gume; Kontrola kvaliteta
723	Mehaničari i popravljaci mašina	2.5	31.77	8	Popravka mašina; Poznavati električnu energiju; da ima znanja o radu motora

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Zanimanja sa umerenim rastom potražnje u sektoru gume i plastike uključuju radnike na popravci i održavanju mašina (ISCO 723), operatere mašina za plastiku (ISCO 2141), menadžere proizvodnje (ISCO 1321), Profesionalci u prodaji i marketingu (ISCO 243), sakupljači otpada i osnovni radnici (ISCO 96), industrijski inženjeri (ISCO 8142) i tehničari mašinstva (ISCO 3115). Očekuje se da će ove uloge imati povećanje potražnje u rasponu od 21,9 procenata do 31,77 procenata u naredne tri godine. Radnici na popravci i održavanju mašina (ISCO 723) su od suštinskog značaja za održavanje operativne efikasnosti, zahtevajući veštine u popravci mašina, tehničku stručnost i rešavanje problema. Operateri mašina za plastiku (ISCO 2141) moraju da obezbede

kontrolu kvaliteta i tehničku tačnost u svom radu. Menadžeri proizvodnje (ISCO 1321) nadgledaju ceo proizvodni proces, fokusirajući se na poboljšanje procesa i osiguranje kvaliteta. Profesionalci u prodaji i marketingu (ISCO 243) su od vitalnog značaja za rast poslovanja, zahtevajući snažne marketinške strategije i veštine upravljanja odnosima sa klijentima. Sakupljači otpada i osnovni radnici (ISCO 96) igraju važnu ulogu u održavanju čistoće i ekoloških standarda. Industrijski inženjeri (ISCO 8142) i tehničari mašinstva (ISCO 3115) su kritični za projektovanje i održavanje efikasnih proizvodnih sistema. Stalna potražnja za ovim profesijama naglašava potrebu za uravnoteženom kombinacijom tehničkih, menadžerskih i operativnih veština u sektoru.

Tabela 21. Profesije sa umerenom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast potražnje za naredne tri godine	Vreme pune obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
2141	Rukovaoci mašinama za proizvode od plastike	15	25.02	8	Rad plastičnih mašina;; Kontrola kvaliteta; Veštine u testiranju i specifikaciji rada; Veštine u postrojenjima plastike;
1321	Rukovodilci proizvodnje	45	24.66	12	Upravljanje proizvodnjom; Poboljšanje procesa; Kontrola kvaliteta
243	Stručnjaci za prodaju, marketing i odnose sa javnošću	10	24.06	9	Marketing; Strategija prodaje; Odnosi s javnošću; Poznavanje analize tržišta; Proizvodnja reklama; Upravljanje odnosima sa kupcima
96	Smećari i ostali osnovni radnici	12.5	23.06	6	Sakupljanje otpada; Razlikovati otpad koji se može reciklirati i otpad koji se ne može reciklirati
8142	Industrijski i proizvodni inženjeri	10	21.9	12	Puštanje plastičnih mašina u rad; veštine plastificiranja materijala; praćenje procesa proizvodnje
3115	Mašinski tehničari	20	21.81	9	Popravka i održavanje automobila; Rad računara za rad opreme; Mašinska i električna dijagnostika

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Zanimanja sa najmanjim rastom potražnje u sektoru gume i plastike su čistači i pomoćnici (ISCO 91), finansijski menadžeri (ISCO 1211), izvršni menadžeri (ISCO 112), menadžeri prodaje i marketinga (ISCO 1221), administrativni stručnjaci (ISCO 242) i profesionalci za finansije (ISCO 241). Očekuje se da će ove uloge imati stope rasta između 14,02 odsto i 19,07 odsto u naredne tri godine. Čistači i pomoćnici (ISCO 91) su neophodni za održavanje higijene i bezbednosti na radnom mestu, zahtevajući praktične veštine čišćenja i pažnju na detalje. Finansijski menadžeri (ISCO 1211) i finansijski profesionalci (ISCO 241) igraju ključnu ulogu u finansijskom planiranju,

računovodstvu i analizi, obezbeđujući finansijsko zdravlje organizacije (ISCO 112) i menadžeri prodaje i marketinga (ISCO 1221) su odgovorni za strateško planiranje, liderstvo i pokretanje poslovanja. Administrativni profesionalci (ISCO 242) podržavaju različite poslovne funkcije kroz efikasno upravljanje kancelarijom i veštine komunikacije. Uprkos niskom projektovanom rastu tražnje, ove uloge ostaju vitalne za ukupno funkcionisanje i strateški pravac sektora. Stalna, ali niža stopa rasta odražava stalnu potrebu za ovim profesijama, dok ukazuje na to da je potražnja stabilnija u poređenju sa kategorijama visoke i umerene potražnje.

Tabela 22. Profesije sa manjom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast potražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
1211	Finansijski menadžeri	30	18.45	12	Finansijski menadžment; Računovodstvo; Analitičke veštine
112	Generalni direktori i izvršni direktori	92.5	16.62	12	Rukovodstvo; Strateško planiranje; Finansijska sposobnost
1221	Menadžer i prodaje i marketinga	10	15.8	9	Upravljanje prodajom; Marketing strategija; Odnosi sa kupcima
242	Stručnjaci za administraciju	95	14.47	6	Administrativne veštine; Upravljanje kancelarijama; Komunikacione veštine
241	Finansijski stručnjaci	2.5	14.02	6	Finansije; Računovodstvo; Analitičke veštine
91	Čistači i pomoćnici	7.5	19.07	3	Pastrim; Aftësi praktike; Shkathtësi manuale
1211	Finansijski menadžeri	30	18.45	12	Finansijski menadžment; Računovodstvo; Analitičke veštine

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Tabela za sektor gume i plastike uključuje dodatnu kolonu sa detaljima o procenjenom vremenu potrebnom da radnici postignu punu kompetenciju u svojim odgovarajućim ulogama. Ove informacije pružaju dragocen uvid u dužinu vremena potrebnog za sticanje osnovnih veština i usavršavanje u ovim profesijama. Ovo takođe pomaže u osmišljavanju obrazovnih programa i kurseva obuke. Na primer, operaterima mašina za plastiku (ISCO 8142) i industrijskim inženjerima (ISCO 8142) je potrebno približno 12 meseci da postignu punu kompetenciju. Ove uloge zahtevaju sveobuhvatno razumevanje industrijskih procesa, rada mašina i kontrole kvaliteta, što zahteva duži period obuke.

Procenjuje se da će operaterima mašina za pakovanje (ISCO 8183) i Gomes (ISCO 8141) biti potrebno oko 10 meseci da postanu potpuno kompetentni, što odražava potrebne tehničke veštine i operativnu ekspertizu (ISCO 91) da postignu punu kompetenciju zbog praktične prirode njihovih dužnosti.

Finansijskim menadžerima (ISCO 1211) i izvršnim menadžerima (ISCO 112) obično je potrebno 12 meseci da postignu punu kompetenciju, uzimajući u obzir strateško planiranje, finansijsko upravljanje i liderske veštine. Pored gore navedenih profesija koje postoje u preduzećima na Kosovu, buduće profesije u proizvodnji proizvoda od gume i plastike biće orijentisane na inovacije i održivost, uključujući uloge kao što su profesionalac za polimere, inženjer za održivo pakovanje i specijalista za reciklažu.

Stručnjaci za polimere moraju imati veštine u razumevanju strukture i svojstava polimera i da razviju laboratorijske analize dizajnirane da smanje uticaj na životnu sredinu. Inženjeri održivog pakovanja će kreirati rešenja za pakovanje koja minimiziraju upotrebu plastike za jednokratnu upotrebu i maksimiziraju upotrebu materijala koji se mogu reciklirati. Specijalisti za reciklažu će se fokusirati na poboljšanje procesa prikupljanja, odvajanja i ponovne upotrebe proizvoda od gume i plastike, razvoj novih tehnologija koje povećavaju efikasnost recikliranja i smanjuju otpad na deponijama.

Tabela 23. Buduća zanimanja u proizvodnji proizvoda od gume i plastike

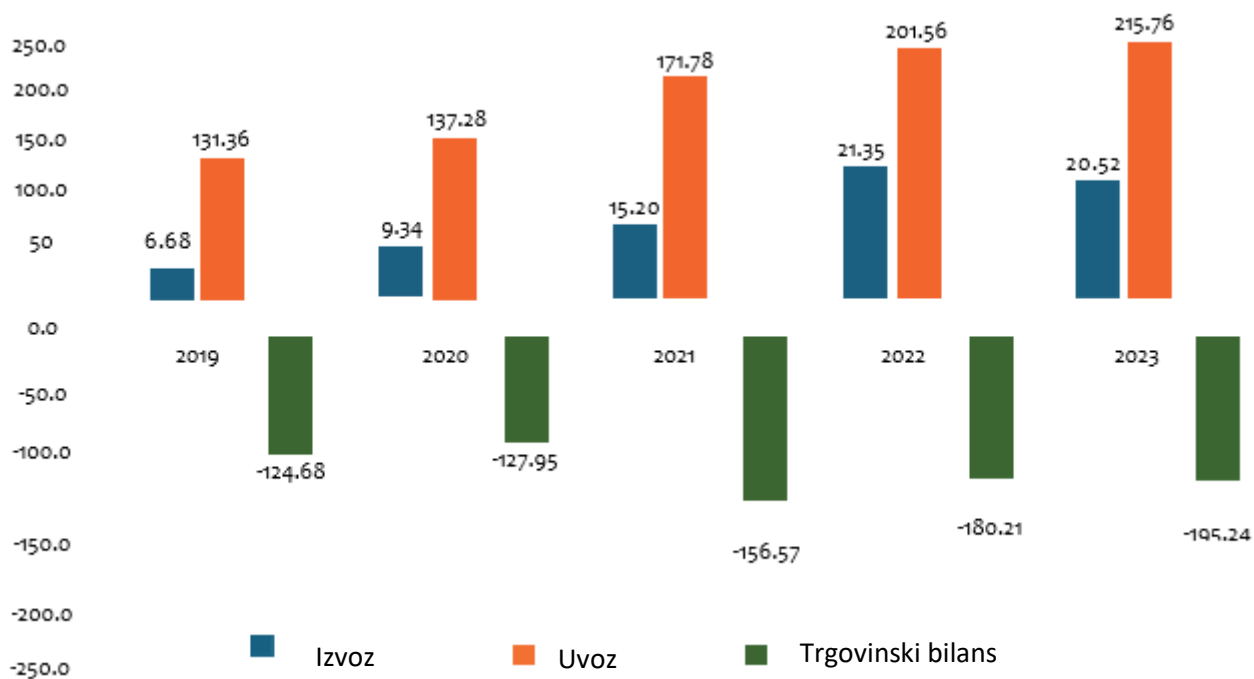
NACE Rev 2 Code	Kod ISCO 08	Profesija	Potreban nivo obrazovanja	Odgovarajuće veštine za profesiju
22	2113	Profesionalni polimer	Nivo Bačelor /ISOO	- Stručnost u strukturi, sintaksi i karakteristikama polimera - Stručnost u korišćenju laboratorijske opreme za analizu polimernih materijala - Sposobnost izvođenja različitih testova za procenu kvaliteta, performansi i izdržljivosti
22	2141	Inženjer održivog pakovanja	Nivo Bačelor / Nivo Master	- Sposobnost razvoja i dizajna ambalaže koja je funkcionalna, atraktivna i pogodna za proizvode. - Poznavanje vrsta materijala koji se koriste u ambalaži - Sposobnost integracije principa održivosti u dizajn ambalaže
22	N/A	Specijalista za reciklažu	Nivo Bačelor	- Stručnost u tehnikama i metodologijama reciklaže - Poznavanje zakona i standarda koji se odnose na reciklažu i upravljanje otpadom - Sposobnost efikasne komunikacije sa timovima, zainteresovanim stranama i javnošću

INDUSTRIJA NEMETALNIH MINERALNIH PROIZVODA

Nemetalni mineralni proizvodi na Kosovu su veoma malo proučavani, dok podaci iz zvaničnih izvora o ovom sektoru takođe nedostaju i često su netačni. Ovaj sektor obuhvata proizvodnju stakla i proizvoda od stakla (npr. ravno staklo, šuplje staklo, vlakna, tehničko stakleno posuđe, itd.), keramičkih proizvoda, pločica i proizvoda od pečene gline i cementa, od sirovina do gotovih proizvoda. Na osnovu zvaničnih podataka PAK-a, u 2023. godini, 609 preduzeća je navedeno kao aktivno u ovom sektoru, koji su zapošljavali 5.663 radnika tokom iste godine. Međutim, dublja analiza

podataka pokazuje da se prema podacima Poreske uprave Kosova, preduzeća koja proizvode različite proizvode u građevinskom sektoru koji ne spadaju u gore navedene kategorije takođe pojavljuju u ovom sektoru. Što se tiče trgovinskih podataka, izvoz preduzeća aktivnih u navedenim kategorijama u poslednje dve godine iznosio je preko 20 miliona evra godišnje, dok je uvoz bio desetostruko veći, stvarajući tako visok deficit u ovom sektoru (slika 17). Ovaj deficit možda otkriva i veliki potencijal koji ovaj sektor ima da u početku zadovolji domaću tražnju, ali i da poveća svoje prisustvo na izvoznim tržištima.

Slika 17. Trgovinske razmene u industriji nemetalnih mineralnih proizvoda (milioni evra)

Izvor: Carina Kosova (2024)

Zanimanje sa najvećom potražnjom u sektoru nemetalnih minerala su radnici za proizvodnju lima, proizvođači metala i srodni radnici (ISCO 721). Ova uloga pokazuje projektovanu stopu rasta od 42,63 procenta u naredne tri godine.

Ovi položaji su od suštinskog značaja za zadatke koji uključuju metalne radove, rad vozila i montažne radove. Procenjeno vreme za postizanje pune kompetencije za ove profesije visoke potražnje obično se kreće od 8 do 12 meseci, zbog potrebnih tehničkih veština i praktičnog iskustva.

Tabela 24. Profesije sa velikom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast potražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (mesec)	Odgovarajuće veštine za profesiju
721	Limarski i konstrukcioni radnici i zavarivači i srodni radnici	82.8	42.63	12	Sposobnost rezanja, oblikovanja i obrade metala; Poznavanje tehnika zavarivanja; Sposobnost da razume potrebne crteže i primeni ih na potrebne operacije; Prepoznavanje standarda i usklađivanje proizvoda sa njima; Smanjite rizike primenom bezbednosnih protokola

Izvor: Carina Kosova (2024)

Zanimanja sa umerenom tražnjom (predviđeni rast između 20 i 30 procenata)

Menadžeri prodaje i marketinga (1.221) su veoma traženi, sa projektovanim rastom od 29,43 odsto u naredne tri godine. Trenutno 10,3 odsto firmi ima radnike ovog zanimanja, a puno vreme obuke je 10 meseci. Mehaničari i popravljajući mašina (723) takođe pokazuju visok rast potražnje od 29,16 odsto, sa prisustvom u 13,8 odsto firmi i vremenom obuke od 10 meseci. Menadžeri usluga informacionih tehnologija

i komunikacije (133) imaju projektovani rast od 22,02 odsto, prisutni su u 3,4 odsto firmi i potrebno im je 12 meseci za punu obuku. Rudarsko-metalurški tehničari (3117) imaju projektovani rast od 21,51 odsto, sa prisustvom u 20 odsto firmi i trajanjem obuke od 12 meseci. Finansijski menadžeri (1211) pokazuju porast potražnje od 20,87 odsto, prisutni su u 34,5 odsto firmi i zahtevaju 10 meseci za punu obuku.

Tabela 25. Profesije sa umerenom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
1221	Menaxherët e shitjes dhe marketingut	10.3	29.43	10	Poznavanje ekonomije; Veštine upravljanja; Komunikator; Komunikacija stranim jezicima
723	Mehaničari i popravci mašina	13.8	29.16	10	Biti u stanju da identifikuje i dijagnostikuje tehničke probleme. Poznavanje specifičnih proizvodnih procesa; Popravka i održavanje mašina; Veštine u sprovođenju bezbednosnih procedura
133	Menadžeri usluga informacionih i komunikacionih tehnologija	3.4	22.02	12	Veštine upravljanja Poznavanje najnovijih IKT sistema Komunikacione veštine Administracija mreža, servera, baza podataka

3117	Rudarsko-metalurški tehničari	20.7	21.51	12	Poznavanje operacija rudarenja, sečenja, prerade i rafinacije minerala; Sposobnost upravljanja specijalizovanim mašinama i opremom kao što su transporter, drobilice i instalacije za preradu minerala; Opšte inženjersko znanje
1211	Finansijski menadžeri	34.5	20.87	10	Znanje iz oblasti finansija; Sposobnost korišćenja računovodstvenog softvera; Poznavanje Excel-a; USKRK sertifikati

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Zanimanja sa manjom potražnjom uključuju rudare, građevinarstvo, proizvodnju i transport (ISCO 93), generalne administrativne službenike (ISCO 411), Čistači i pomoćnici (ISCO 91), menadžeri proizvodnje (ISCO 1321), tehničari za kontrolu procesa (ISCO 3139), glavni izvršni direktori (ISCO 112), menadžeri ljudskih resursa (ISCO 1212), Menadžeri

snabdevanja, distribucije i slično (ISCO 1324), nadzornici proizvodnje (ISCO 3122) i administrativni stručnjaci (ISCO 242). Ove uloge predviđaju stope rasta ispod 20 procenata u naredne tri godine. Vreme za postizanje pune kompetencije za ove profesije obično se kreće od 6 do 12 meseci.

Tabela 26. Profesije sa najmanjom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
93	Radnici u rudarstvu, građevinarstvu, proizvodnji i transportu	44.8	20.3	12	Fizička sposobnost i izdržljivost; Mogućnost korišćenja bagera, mašina za kamen; Kontrola kvaliteta proizvedenih proizvoda; Klasifikacija, utovar, istovar i skladištenje materijala
411	Opšti upravni službenici	27.6	19.83	10	Organizacione sposobnosti; Komunikacione veštine Poznavanje stranog jezika
1321	Rukovodilci proizvodnje	24.1	19.19	12	Veštine upravljanja Veštine komunikacije sa zaposlenima; Poznavanje proizvodnih procesa; Poznavanje mašina Razumevanje fizičkih i hemijskih svojstava mineralnih materijala
1324	Snabdevanje, distribucija i srodni menadžeri	3.4	15.99	10	Planiranje, izvođenje i nadzor celokupnog procesa lanca snabdevanja; Upravljanje zalihama; Sposobnost planiranja i optimizacije logističkih procesa; Komunikacione veštine
3122	Nadzornici proizvodnje	37.9	12.92	10	Sposobnost organizacije procesa proizvodnje; Nadzornik osoblja; Komunikacijske veštine; Poznavanje procesa proizvodnje nemetalnih minerala; Tehnike rezanja i oblikovanja

Inženjeri za nemetalne materijale biće veoma potrebni u ovoj industriji u narednim godinama. Njihova stručnost bi trebalo da se uglavnom fokusira na optimizaciju procesa za procenu uticaja na životnu sredinu i upotrebu naprednih mikroskopskih tehnika i termičke analize.

Inženjeri održivosti će osigurati da procesi ekstrakcije i obrade materijala budu održivi i usklađeni sa ekološkim propisima. minimiziranje negativnog uticaja na životnu sredinu i promovisanje cirkularne ekonomije.

Tabela 27. Buduća zanimanja u proizvodnji nemetalnih mineralnih proizvoda

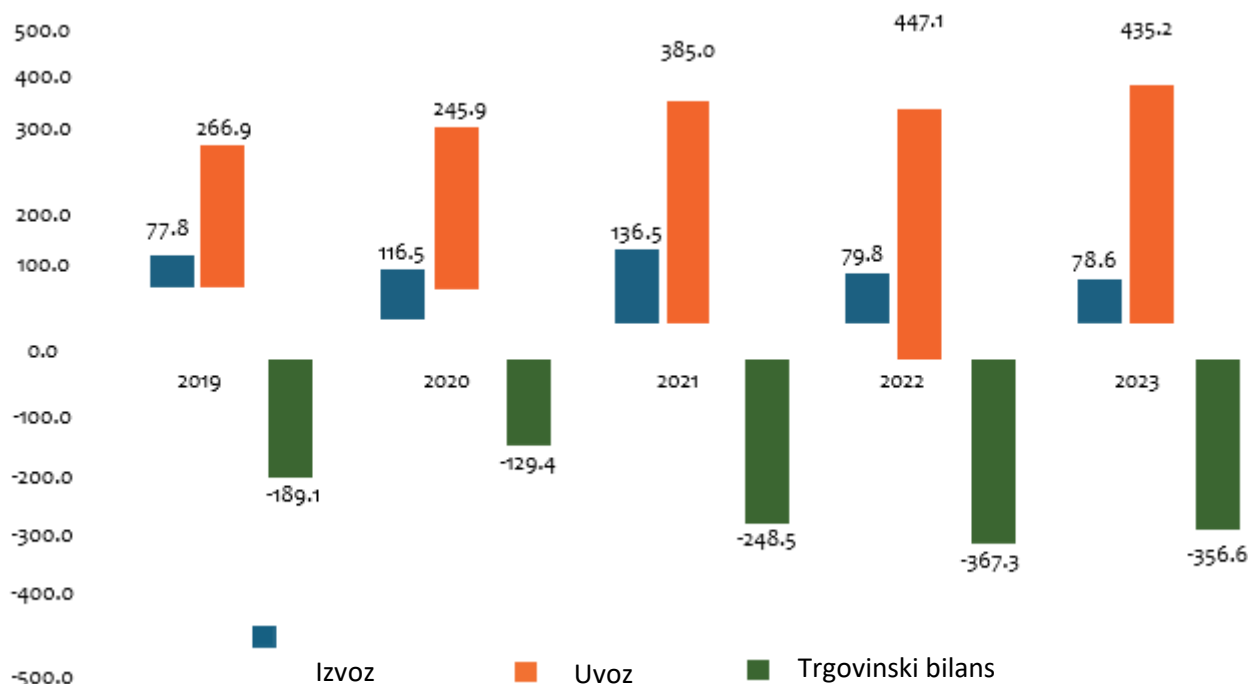
NACE Rev 2 Code	Kod ISCO o8	Profesija	Potreban nivo obrazovanja	Odgovarajuće veštine za profesiju
23	2149	Inženjer nemetalnih materijala	Nivo Bačelor	- Stručnost u karakteristikama i upotrebi nemetalnih materijala - Optimizacija procesa - Sposobnost procene uticaja nemetalnih materijala na životnu sredinu - Stručnost u korišćenju naprednih tehnika kao što su elektronska mikroskopija, spektroskopija i termička analiza
23	N/A	Inženjer održivosti	Nivo Bačelor / Nivo Master	- Detaljno poznavanje vrsta materijala i njihovih karakteristika - Razumevanje i sprovođenje pravila i standarda koji se odnose na zaštitu životne sredine - Sposobnost promovisanja i implementacije održivih praksi i strategija za minimiziranje uticaja na životnu sredinu

**INDUSTRIJA ZA PRERADU
OSNOVNIH METALA I
FABRIKOVANIH METALNIH
PROIZVODA**

Iako je metaloprerađivački sektor imao pozitivan razvoj poslednjih godina, on je i dalje u relativno krhkom stanju. Ovaj sektor doživljava značajnu transformaciju, jer se menjaju modeli globalnog lanca vrednosti, koji uključuju mnoga lokalna preduzeća (MINT & GIZ, 2023c).¹⁷ Ukupan broj preduzeća aktivnih u preradi metala u prošloj godini iznosio je 843, dok je broj zaposlenih bio 4.588. Uprkos tome što se smatra sektorom koji još uvek raste, tokom 2023. godine izvezeno je robe u vrednosti od oko 79 miliona evra, na osnovu podataka dobijenih od Carine Kosova (slika 18). Međutim, i ovaj sektor se suočava sa raznim izazovima koji koče

iskorišćavanje njegovog potencijala. Većina proizvoda i delova proizvedenih u ovom sektoru imaju ograničenu dodatnu vrednost, što utiče na njihov potencijal da doprinesu nacionalnoj ekonomiji na značajniji način. S druge strane, jedna od glavnih konkurentskih prednosti ovog sektora je kvalitet i cena proizvoda i delova koji se proizvode. Ovi aspekti čine industriju prerade metala na Kosovu privlačnom za međunarodna tržišta. Istovremeno, sektor je u velikoj meri zavisn od međunarodnih trendova i spoljnih zahteva, što može uticati na njegovu dugoročnu stabilnost i održivost.

Slika 18. Trgovinske razmene u industriji osnovnih metala i preradi metala (milioni evra)

Izvor: Carina Kosova (2024)

Ovaj sektor na Kosovu nudi različite proizvode, zadovoljavajući različite zahteve tržišta. Ova raznolikost daje sektoru prednost u globalnoj konkurenciji, budući da je u stanju da se prilagodi promenama i zahtevima tržišta. Međutim, jedan od glavnih izazova sa kojima se ovaj sektor suočava je nedostatak kvalifikovanih radnika (MIPT & GIZ, 2023c).

Ovaj nedostatak bi mogao negativno uticati na kapacitet industrije da ispuni zahteve tržišta i održi kvalitet proizvoda na nivoima koji zahtevaju međunarodna tržišta. Uprkos ovim izazovima, proizvodnja metala na Kosovu predstavlja sektor sa dobrim mogućnostima za rast i razvoj, posebno u pogledu izvoza.

¹⁷ Analiza lanca vrednosti prerade metala na Kosovu

U sektoru obrade metala, zanimanja sa najvećom potražnjom su kovači, alatnici i srodni radnici (ISCO 722), Radnici lima, proizvođači metala i srodni radnici (ISCO 721) i radnici u postrojenjima za preradu i završnu obradu metala (ISCO 812). Očekuje se da će ove profesije imati značajan porast potražnje u naredne tri godine,

sa projektovanim porastom od 36,48 odsto, 36,31 odsto i 35,03 odsto, respektivno. Ove uloge su kritične u proizvodnji i završnoj obradi metalnih proizvoda, zahtevaju veštine kovačkog zanata, alata, obrade lima i kontrole kvaliteta. Procenjeno vreme za postizanje potpune kompetencije za ove visoko tražene profesije kreće se od 9 do 12 meseci, što odražava tehničke veštine i tačnost potrebne u ovim oblastima.

Tabela 28. Profesije sa velikom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
722	Kovači, alatničari i radnici u srodnim zanatima	2.5	36.48	12	Kovač; Proizvodnja alata; Ispravljač (obrada metala) Tehničke veštine
721	Limarski i konstrukcioni radnici i zavarivači i srodni radnici	97.5	36.31	10	Rad sa metalnim limovima; Zavarivač; Ručni rad; Inspekcija zavarivanja; Podešavač (obrada metala)
812	Radnici u fabrici za obradu i završnu obradu metala	92.5	35.03	9	Obrada metala; Finalizacija proizvoda; zavarivanje; Kontrola kvaliteta

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Zanimanja sa umerenim rastom tražnje u sektoru obrade metala uključuju finansijske menadžere (ISCO 1211), izvršne menadžere (ISCO 112), menadžere proizvodnje (ISCO 1321)). Očekuje se da će ove uloge porasti između 20,49 odsto i 24,84 odsto u naredne tri godine. Ove rukovodeće pozicije su neophodne

za nadgledanje finansijskog planiranja, strateškog usmeravanja, proizvodnih procesa i poslovne administracije. Vreme za postizanje potpune kompetencije za ove profesije je generalno oko 12 meseci, što odražava potrebu za opsežnim znanjem iz menadžmenta, strateškog planiranja i finansijske analize.

Tabela 29. Profesije sa umerenom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Odgovarajuće veštine za profesiju	Puno vreme obuke (meseci)
1211	Finansijski menadžeri	7.5	24.84	Znanje iz oblasti finansija; Mogućnost korišćenja računovodstvenog softvera; Poznavanje Excel-a; USKRRK sertifikati; Prezentacione veštine	12
112	Generalni direktori i izvršni direktori	92.5	24.58	Veštine upravljanja, planiranja i organizacije; Komunikacijske veštine; Veštine donošenja odluka; Upravljanje vremenom; Poznavanje tržišta; Komunikacija na stranim jezicima	12
1321	Rukovodilci proizvodnje	10	22.57	Veštine upravljanja, planiranja i organizacije rada; Komunikacijske veštine; Veštine donošenja odluka; Kontrola kvaliteta	12

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Zanimanja sa najmanjim rastom tražnje u sektoru obrade metala su tehničari mašinstva (ISCO 3115), kontrolori procesa proizvodnje metala (ISCO 3135) i mašinski tehničari (ISCO 3118). Očekuje se da će ove uloge imati stope rasta između 12,68 odsto i 18,04 odsto u naredne tri godine.

Ove tehničke pozicije su od vitalnog značaja za održavanje i popravku mašina, kontrolu proizvodnih procesa i obezbeđivanje operativne efikasnosti. Vreme za postizanje pune kompetencije za ove uloge je obično 10 do 12 meseci, što pokazuje potrebnu tehničku stručnost i veštine rešavanja problema.

Tabela 30. Profesije sa manjom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Odgovarajuće veštine za profesiju	Puno vreme obuke (meseci)
1211	Mašinski tehničari	10	18.04	Mašinstvo; Tehničke veštine; Popravka i održavanje	12
112	Kontrolor procesa proizvodnje metala	27.5	17.35	Kontrola proizvodnog procesa; Tehničke veštine; Rešavanje problema	10

1321	Mašinski tehničari	30	12.68	Mehanika; Tehničke veštine; Projektovanje metalne konstrukcije; Popravka i održavanje	12
------	-----------------------	----	-------	---	----

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Vreme za postizanje pune kompetencije varira u različitim profesijama u sektoru obrade metala. Zanimanja koja su veoma tražena, kao što su kovači i limari, zahtevaju otprilike 12 meseci da bi se stekla puna kompetencija zbog specijalizovanih tehničkih veština koje su potrebne. Umereno zahtevna menadžerska uloga takođe obično zahteva 12 meseci obuke da bi se razvile neophodne veštine strateškog i finansijskog upravljanja. Tehnička zanimanja sa manjom potražnjom, iako još uvek zahtevaju značajnu obuku, obično postižu punu kompetenciju u roku od 10 do 12 meseci, što odražava složene tehničke veštine i sposobnosti rešavanja problema koje su potrebne na ovim pozicijama. Ove detaljne informacije su neophodne za

osmišljavanje efikasnih programa obuke kako bi se osiguralo da je radna snaga dovoljno pripremljena da ispunji zahteve metaloprerađivačkog sektora. Inženjeri metalurgije, pored poznavanja strukture i svojstava metala, moraju imati i sposobnost da koriste tehnike za tumačenje rezultata metalurških ispitivanja. S druge strane, tehničari za savijanje metala, iako su aktuelna zanimanja na tržištu, biće potrebni u narednim godinama, ali uz povećanje njihove veštine i kreativnosti. U budućnosti će profesija vezana za 3D štampanje biti veoma korisna, jer će biti zadužena za kreiranje novih tehnologija za modeliranje i dizajniranje proizvoda.

Tabela 31. Buduća zanimanja u proizvodnji metala i fabrikovanih metalnih proizvoda

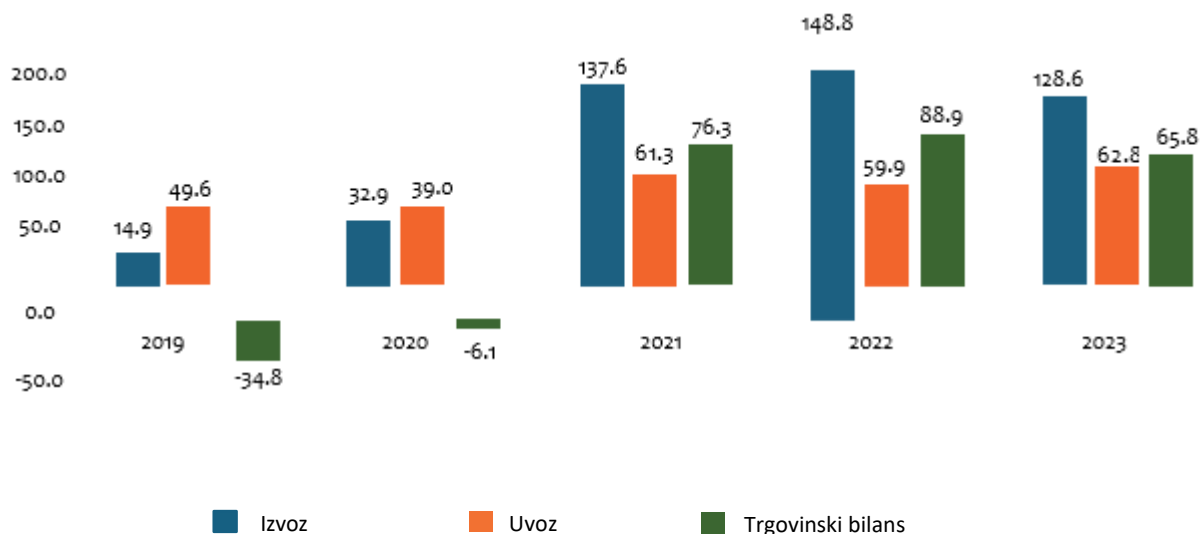
NACE Rev 2 Code	Kod ISCO 08	Profesija	Potreban nivo obrazovanja	Odgovarajuće veštine za profesiju
24	2146	Inženjer metalurgije	Nivo Bačelor	- Poznavanje strukture i osobina metala - Unapređenje efikasnosti i efektivnosti metalurških procesa - Korišćenje tehnika za razumevanje i tumačenje rezultata metalurških ispitivanja - Praćenje i provera kvaliteta metalurških proizvoda
24	8121	Tehničar za savijanje metala	Diploma srednje škole /ISOO	- Razumevanje procesa kao što su krvarenje iz buđi i vruće krvarenje - Ispitivanje sitnih detalja tokom procesa savijanja metala - Inspekcija i ispitivanje proizvoda u namotaju - Rešavanje problema koji se mogu pojaviti tokom procesa savijanja metala
25	8219	Proizvođač metala	Diploma srednje škole /ISOR	- Poznavanje metoda kao što su TIG, MIG i elektrolučno zavarivanje - Ova veština uključuje korišćenje CAD softvera - Poznavanje osobina i sastava metalnih materijala - Veštine planiranja, organizovanja i nadgledanja projekata proizvodnje metala.
25	7223	Operateri mašina (CNC programiranj)	Diploma srednje škole /IAAP	- Uključuje kreiranje i modifikaciju koda za (CNC) - Veštine upravljanja i održavanja CNC mašina - Korišćenje CAD/CAM softvera - Obezbeđivanje da su obrađeni proizvodi tačni i bez nedostataka - Rešavanje problema koji mogu nastati tokom rada CNC mašina.
25	7214	Tehničar zavarivanja	Diploma srednje škole /IAAP	- Mogućnost korišćenja različitih tehnika zavarivanja. - Pregled malih detalja kako bi se osiguralo da su zavari tačni i u skladu sa specifikacijama projekta. - Obezbeđivanje da zavari ispunjavaju standarde kvaliteta i tehničke specifikacije.
25	3115	Specijalista za metalnu 3D šampu	Nivo Bačelor	- Korišćenje tehnologija 3D štampanja - Poznavanje različitih procesa obrade metala i konstrukcija. - Mogućnost korišćenja CAD/CAM softvera.

INDUSTRIJA ZA PRERADU NAMEŠTAJA

Sektor nameštaja na Kosovu pokazao je izuzetan učinak, budući da je jedini industrijski sektor sa pozitivnim trgovinskim bilansom u poslednje tri godine (slika 19). Ovo dostignuće je uglavnom zahvaljujući izvozu specifičnih proizvoda, pri čemu dušeci zauzimaju vodeću poziciju. Ovaj uski fokus na specifične proizvode omogućio je kompanijama da se fokusiraju na poboljšanje kvaliteta i

povećanju proizvodnih kapaciteta, čineći ih konkurentnim na međunarodnom tržištu. Proizvodnja nameštaja se smatra najzaposlenijim sektorom sa prosečnim brojem od 8 radnika po preduzeću tokom 2023. godine, gde je registrovano ukupno 5.532 zaposlenih u 712 preduzeća (PAK, 2024). U poređenju sa 2022. godinom, ovaj sektor je imao blagi pad od oko 20 miliona evra.

Slika 19. Trgovinske razmene u industriji prerade nameštaja (milioni evra)

Izvor: Carina Kosova (2024)

Napredna proizvodna tehnologija je još jedan ključni faktor koji je doprineo uspehu sektora. Suočene sa globalnom konkurencijom, kosovske kompanije su prinuđene da usvoje nove tehnologije i unaprede svoje proizvodne procese. Ovo uključuje automatizaciju procesa, što od radnika zahteva napredne kompjuterske veštine. Da bi ispunile ovu potražnju, mnoge kompanije su preuzele inicijativu da obuče i osnaže svoje radnike. U nekim slučajevima, ova obuka je sprovedena u saradnji sa trgovinskim partnerima, obezbeđujući poštovanje međunarodnih standarda. Jedan od izazova sa kojima se sektor trenutno suočava je velika fluktuacija zaposlenih, što može stvoriti nestabilnost i negativno uticati na ukupnu produktivnost preduzeća. Ova pojava stvara poteškoće u održavanju stabilne i kvalifikovane radne snage, što može negativno uticati na kontinuitet i kvalitet proizvodnje. Za rešavanje ovog izazova, važno je da kompanije ponude bolje uslove rada i mogućnosti za profesionalni razvoj, kako bi se povećalo

zadržavanje zaposlenih i ojačao sektor u celini. U sektoru nameštaja, zanimanja koja su veoma tražena uključuju drvoprerađivače (ISCO 7521), operatere mašina i postrojenja (ISCO 818), vozače i operatere mobilnih mašina (ISCO 83), operatere mašina za obradu drveta (ISCO 7523) i proizvođače nameštaja i srodni radnici (ISCO 7522). Očekuje se da će ova zanimanja ostvariti stope rasta od 38,91 odsto, 37,61 odsto, 36,48 odsto, 36,3 odsto i 35,92 odsto, respektivno, u naredne tri godine. Ove uloge su neophodne za različite funkcije u industriji drveta i nameštaja, uključujući rukovanje drvetom, rad mašina i proizvodnju nameštaja. Vreme za postizanje potpune kompetencije za ove visoko tražene profesije obično se kreće od 8 do 12 meseci.

Tabela 32. Profesije sa velikom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
7521	Prerađivači drveta	50	38.91	10	Dobro poznavati kvalitete drveta; Znate kako da koristite testeru; Rad opreme za obradu drveta; Dobro poznavanje hemikalija koje se koriste za obradu drveta
818	Rukovaoci ostalim stacionarnim mašinama i mašinama	46.9	37.61	12	Poznavanje mašinskih programa; Znaju da čitaju i tumače tehničke priručnike; Identifikacija tehničkih problema i njihovo rešavanje
7523	Radnici za postavljanje i rad alatnih mašina za obradu drveta	50	36.3	12	Veštine montaže; Rad mašina za obradu drveta; Upotreba alata za sečenje; Čitanje tehničkih crteža i skica
7522	Proizvođači nameštaja i srodni radnici	96.9	35.92	8	Dizajner nameštaja sa CAD softverom Veštine sklapanja; Kontrola i osiguranje kvaliteta; Održavanje i rad mašina;

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Zanimanja sa umerenom potražnjom uključuju menadžere proizvodnje (ISCO 1321), drvoprerađivače, proizvođače nameštaja i srodna zanimanja (ISCO 752), montažere (ISCO 82), profesionalce za prodaju, marketing i odnose sa javnošću (ISCO 243) i nadzornike proizvodnje (ISCO 3122). Ove uloge imaju projektovane stope rasta

u rasponu od 27,01 odsto do 30,95 odsto. Vreme za postizanje pune kompetencije za ove uloge obično se kreće od 8 do 12 meseci, što odražava potrebu za specifičnim veštinama i praktičnim iskustvom u različitim oblastima, uključujući upravljanje proizvodnjom, obradu drveta, montažu, marketing i nadzor proizvodnih procesa.

Tabela 33. Profesije sa umerenom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
1321	Rukovodilci proizvodnje	28.1	30.95	12	Poznavanje svih poslovnih procesa poslovanja; Koordinacija radnika; Kontrola proizvodnje; Identifikacija problema i njihovo rešavanje; Komunikacione veštine
752	Obradivači drveta, stolari i radnici u srodnim zanatima	68.8	28.82	10	Poznavanje materijala; Obradivač drveta; Sušenje drveta; Rad mašina za sečenje; Upravljanje vremenom
82	Monteri	93.8	28.4	10	Veštine montaže; Čitanje tehničkih crteža i skica; Upotreba alata i mašina; Organizacione sposobnosti
243	Stručnjaci za prodaju, marketing i odnose sa javnošću	6.3	27.75	12	Aftësi komunikimi; Kreativitet; Të krijoj reklama
3122	Nadzornici proizvodnje	9.4	27.01	10	Dobra koordinacija između radnika; Planiranje i organizacija rada

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Zanimanja sa manjom potražnjom uključuju menadžere za snabdevanje, distribuciju i srodne menadžere (ISCO 1324), administrativne profesionalce (ISCO 242), finansijske menadžere (ISCO 1211), Radnici za informisanje kupaca (ISCO 422), menadžeri prodaje i marketinga (ISCO 1221), ulični prodavci i uslužni radnici i srodni radnici (ISCO 95), izvršni direktori (ISCO 112), stručnjaci za finansije

(ISCO 241), Menadžeri za poslovne i administrativne usluge (ISCO 1219) Ove uloge imaju projektovane stope rasta ispod 20 procenata, u rasponu od 10,41 procenata do 22,93 procenata. Vreme za postizanje potpune kompetencije za ove profesije obično se kreće od 6 do 12 meseci, što odražava potrebu za opštim veštinama i manje specijalizovanom obukom.

Tabela 34. Profesije sa manjom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
242	Stručnjaci za administraciju	18.8	22.37	10	Poznavanje Microsoft Office-a; Komunikacijske veštine; Dobro organizovan; Dobro upravljanje vremenom
1211	Finansijski menadžeri	21.9	20.5	12	Znanje iz oblasti finansija; Sposobnost korišćenja nereligioznog računovodstva; Poznavanje Excel-a; SKAK sertifikat; Prezentacione veštine
1221	Menadžeri prodaje i marketinga	31.3	17.17	10	Veštine prodaje proizvoda; Poznavanje tržišta; Veštine oglašavanja i prodaje; Veštine komunikacije sa klijentima
112	Generalni direktori i izvršni direktori	93.8	15.45	12	Veštine upravljanja, planiranja i organizacije rada; Komunikacijske veštine; Veštine donošenja odluka; Upravljanje vremenom; Poznavanje tržišta; Komunikacija na stranim jezicima
241	Finansijski stručnjaci	6.3	15.4	10	Dobro poznavanje finansija; Korišćenje Excel-a; Poznavanje ekonomije; Upravljačke veštine
1219	Rukovodioci poslovnih i administrativnih usluga, neklasifikovani na drugom mestu	6.3	15.05	12	Veštine poslovnog upravljanja; Poznavanje administracije; Komunikacione veštine

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Buduće profesije, kao što su inženjer Smart nameštaja i tehničar za 3D štampanje, biće u centru transformacije industrije nameštaja i proizvodnje. Inženjeri pametnog nameštaja će dizajnirati i integrisati pametne tehnologije u nameštaj, stvarajući interaktivna i automatizovana okruženja koja poboljšavaju udobnost i funkcionalnost životnih i radnih prostora. Ovi profesionalci će raditi sa senzorima,

sistemi kućne automatizacije i (ISCO 241), menadžeri za poslovne i administrativne usluge (ISCO 1219) Ove uloge imaju projektovane stope rasta ispod 20 procenata, u rasponu od 10,41 procenata do 22,93 procenata. Vreme za postizanje potpune kompetencije za ove profesije obično se kreće od 6 do 12 meseci, što odražava potrebu za opštim veštinama i manje specijalizovanom obukom.

Tabela 35. Buduća zanimanja u proizvodnji nameštaja

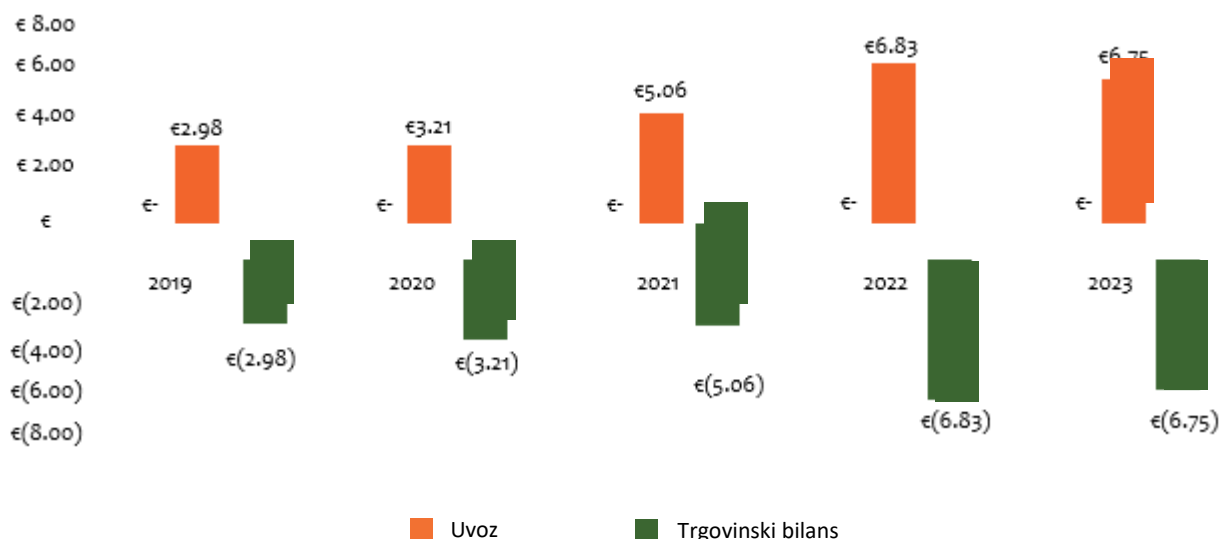
NACE Rev 2 Code	Kod ISCO 08	Profesija	Potreban nivo obrazovanja	Odgovarajuće veštine za profesiju
31	2152	Inženjer Smart nameštaja	Nivo Bačelor	- Poznavanje projektovanja i implementacije elektronskih sistema, - Veštine i poznavanje programskih jezika C++, Pithon ili Java, - Poznavanje tehnologije „Internet stvari“ (IoT), - Poznavanje korišćenja CAD softvera - Inženjerske veštine mobilnih uređaja
31	3118	Tehničar za 3D štampanje	Nivo Bačelor	- Poznavanje tehnologije i inženjerskih aplikacija - Sposobnost upravljanja i kontrole opreme za 3D štampanje - Analitički pristup i veštine razmišljanja - Timska saradnja i veštine komunikacije - Sposobnost analize i procene kvaliteta ili učinka

**INSTALIRANJE I
POPRAVKA MAŠINA I
OPREME**

Ovaj sektor obuhvata specijalizovanu popravku robe proizvedene u proizvodnom sektoru sa ciljem vraćanja mašina, opreme i drugih proizvoda u radno stanje. Uprkos tome što je kategorisan među sektore industrijske proizvodnje prema NACE klasifikaciji delatnosti,

Na Kosovu, preduzeća registrovana u ovom sektoru uglavnom pružaju usluge popravke vozila i električne opreme. Na osnovu poslovnog registra, trenutno je (2023) registrovan 141 biznis sa ukupno 224 registrovanih radnika.

Slika 20. Trgovina uslugama instaliranja i popravke mašina i opreme (miliona evra)

Izvor: Carine Kosova (2024)

Mala težina ovog sektora u kosovskoj industriji je ilustrovana i podacima o trgovini uslugama. Na osnovu podataka o trgovini uslugama montaže i popravke mašina i opreme (slika 20) koje je objavila Centralna banka Kosova (CBK), preduzeća u ovom sektoru nisu izvozila nijednu uslugu tokom 2018-2022. S druge strane, uvoz ovakvih usluga je u 2022. godini iznosio preko 6 miliona evra, što može da govori o nedostatku pravih preduzeća koja pružaju usluge montaže i specijalizovane popravke mašina i opreme u procesu proizvodnje.

U sektoru popravke i montaže opreme, zanimanja u velikoj potražnji uključuju rukovaoce mašinama i fiksnim postrojenjima (ISCO 818) i mehaničare i popravke mašina (ISCO 723). Očekuje se da će ova zanimanja ostvariti stope rasta od 38,94 odsto i 30,13 odsto, respektivno, u naredne tri godine. Ove uloge su ključne za rukovanje mašinama, kontrolu kvaliteta i obezbeđivanje bezbednosnih protokola. Vreme za postizanje potpune kompetencije za ove visoko tražene profesije obično se kreće od 8 do 12 meseci.

Tabela 36. Profesije sa velikom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci))	Odgovarajuće veštine za profesije
818	Rukovaoci ostalim stacionarnim mašinama i mašinama	81.00%	38.94	10	Sposobnost održavanja stacionarnih motora; Poznavanje nadzora peći; poznavanje električnih kablova
723	Mehaničari i serviseri mašina	90.50%	30.13	12	Održavanje mašinerija; Popravka automobila

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka

Zanimanja sa umerenom potražnjom obuhvataju tehničare mašinstva (ISCO 3118), tehničare elektronike (ISCO 3114), tehnologe elektrotehnike (ISCO 215), izvršne direktore (ISCO 112) i finansijske menadžere (ISCO 1211).

Ove uloge imaju projektovane stope rasta u rasponu od 21,16 odsto do 29,33 odsto. Vreme za postizanje pune kompetencije za ove uloge obično se kreće od 8 do 12 meseci.

Tabela 37. Profesije sa umerenom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci))	Odgovarajuće veštine za profesije
3118	Mašinski tehničari	4.80%	23.28	10	Rad računara za rad opreme; Mašinska i električna dijagnostika
3114	Elektrotehničari	14.30%	22.37	12	Priprema dijagrama elektronskih kola; znanje u ugradnji elektronske opreme; Popravka električne opreme
215	Inženjeri elektrotehnike	9.50%	21.73	10	Poznavanje elektrotehnike; Ideje za razvoj novih sistema
112	Generalni direktori i izvršni direktori	95.20%	21.25	12	Veštine upravljanja, planiranja i organizacije rada; Komunikacione veštine

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Zanimanja sa manjom potražnjom uključuju administrativne profesionalce (ISCO 242) i tehničare mašinskog inženjerstva (ISCO 3115). Ove uloge imaju projektovane stope rasta ispod 20 procenata,

u rasponu od 14,04 odsto do 16,43 odsto. Vreme za postizanje pune kompetencije za ove profesije obično se kreće od 6 do 12 meseci.

Tabela 38. Profesije sa manjom potražnjom

Kodovi	Profesije	% firmi koje imaju zaposlene u ovoj struci	Predviđeni rast tražnje za naredne tri godine	Puno vreme obuke (meseci)	Odgovarajuće veštine za profesiju
242	Stručnjaci za administraciju	9.50%	16.43	8	Aftësi organizative; Aftësi komunikimi; Planifikimi i ngjarjeve; Njohuri të praktikave të industrisë
3115	Mašinski tehničari	4.80%	14.04	10	Tehnike održavanja i popravke Instalacija i konfiguracija opreme

Izvor: Proračuni autora na osnovu anketnih podataka (2024)

Tehničari mašinskog inženjerstva, inženjeri terenskih usluga i stručnjaci za popravku i instalaciju mašina i opreme biće od suštinskog značaja za podršku i unapređenje industrijske i proizvodne infrastrukture. Tehničari mašinskog inženjerstva će se specijalizovati za dijagnostikovanje, održavanje i poboljšanje mehaničkih sistema, koristeći napredne tehnologije i analitičke alate kako bi osigurali efikasan i bezbedan rad industrijske opreme. Inženjeri terenske službe će biti odgovorni

za rešavanje problema i pružanje tehničke podrške na licu mesta, obezbeđivanje optimalnog rada mašina i opreme i minimiziranje prekida proizvodnje. Stručnjaci za popravku i montažu mašina i opreme imaju ključnu ulogu u instalaciji i konfiguraciji novih mašina, kao i u popravci postojeće opreme, obezbeđujući da svi sistemi budu u skladu sa najvišim standardima performansi i bezbednosti.

Tabela 39. Riparimi dhe instalimi i makinerive dhe pajisjeve

NACE Rev 2 Code	Kod ISCO 08	Profesija	Potreban nivo obrazovanja	Odgovarajuće veštine za profesiju
33	3115	Mašinski tehničari	ISOO	- Sposobnost korišćenja i održavanja mehaničkih delova i sistema - Sposobnost analize i rešavanja tehničkih problema - Poznavanje funkcije i strukture mašina - Veštine kontrole i preventivnog održavanja - Poznavanje implementacije sigurnosnih protokola
33	3115	Inženjer terenske službe	Nivo Bačelor	- Sposobnost identifikovanja i rešavanja tehničkih problema za mašine i opremu - Sposobnost komunikacije sa kupcima, - Sposobnost pružanja usluga korisnicima tako što će se baviti njihovim specifičnim zahtevima - Poznavanje rada i održavanja Mašina - Veštine rešavanja problema i analize
33	3115	Specijalista za održavanje robotike	Nivo Bačelor	- Poznavanje elektronskih sistema i komponenti, - Sposobnost dijagnostikovanja i rešavanja tehničkih problema.

6. Stručno obrazovanje i obuka i dualno obrazovanje na Kosovu

6.1 Stručno obrazovanje i osposobljavanje

Industrijski trendovi i povećana tržišna konkurencija zahtevaju konkurentnu i profesionalnu radnu snagu sa veštinama i kompetencijama da odgovore na zahteve tržišta. Institucije stručnog obrazovanja i obuke (SOO), u saradnji sa samim preduzećima, imaju ključnu ulogu u stvaranju novih kadrova za tržište rada. Na osnovu ovih razvoja, poslednjih godina sistem SOO na Kosovu je dobio posebnu pažnju, ne samo od institucija koje donose politiku, već i od privatnog sektora, poslovnih udruženja i razvojnih partnera. Obrazovni sistem na Kosovu je regulisan primarnim i sekundarnim zakonskim aktima (administrativnim uputstvima) i strateškim dokumentima.

Strategija obrazovanja (2022-2026) je glavni dokument za razvoj obrazovanja, uključujući i SOO sektor kao jedan od najvažnijih sektora u višem srednjem obrazovanju. Ovaj odeljak predstavlja pregled trenutnog SOO sistema na Kosovu, uključujući vodeće institucije i institucije koje obezbeđuju u ovom sistemu, kao i oblasti i profile koji se nude u institucijama SOO. Takođe, kroz detaljnu analizu, ovo poglavlje daje pregled trenutnog stanja implementacije dualnog obrazovanja kao novog modela u oblasti SOO na Kosovu. Konačno, ova analiza takođe odražava neke od glavnih izazova sa kojima se SOO sistem i dalje suočava sa pedagoške i poslovne perspektive.

6.2 Upravljanje sistemom SOO-a

Teorijsko učenje u institucijama stručnog obrazovanja i profesionalna praksa u preduzećima su dve glavne komponente na kojima se zasniva koncept stručnog obrazovanja. Da bi se obezbedila efikasna regulativa i upravljanje

- Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacije (MASHTI).
- Nacionalni organ za kvalifikacije (NOK).
- Agencija za stručno obrazovanje i osposobljavanje i obrazovanje odraslih (ASOOO).

Sistema SOO-a, Relevantne institucije na centralnom i lokalnom nivou imaju određene uloge i odgovornosti kojima pripadaju;

- Agencija za zapošljavanje Republike Kosovo (AZRK).
- Opštinske direkcije za obrazovanje (ODO).

Stručno obrazovanje i osposobljavanje se uglavnom odnose na nivoe 3 i 4 prema Nacionalnom okviru kvalifikacija Republike Kosovo (NOK) i Međunarodnoj standardnoj klasifikaciji obrazovanja (ISCED). Trenutno postoji 113 standarda profesija (SP) koje je odobrio

Nacionalni autoritet za kvalifikacije (NAK) nudi kvalifikacije za različite profile i nivoe kvalifikacija, dok SOO institucije nude profile u zavisnosti od potreba tržišta u regionu/opštini u kojoj posluju. Ovi profili se mogu kategorisati prema sedam oblasti i nivoa.

Tabela 40. Nivoi i oblasti prema ISCED 2011 i ISCED-F 2013

Program	Nivoi	Kod	Polja i kodovi prema ISCED/MSKO	
Više srednje obraz.	ISCED	353/354	Biznesi, administrata & drejtësia/juridiku	04
-Stručno obraz. osposobljavani	3/ISCED 4		TIK	06
			Inxhinieria, prodhimtaria & ndërtimtaria	07
			Bujqësia, pylltaria, peshkataria dhe veterinararia	08
			Shëndeti dhe mirëqenia	09
			Shërbimet	10
			Artet dhe shkencat humane	02

* ISCED/MSKO: Međunarodni standard za klasifikaciju obrazovanja (ISCED)

6.3 Institucije stručnog obrazovanja i osposobljavanja (ISOO)

Osnovni cilj ustanova stručnog obrazovanja je priprema kadrova za tržište rada, u skladu sa potrebama ekonomskog razvoja u zemlji i šire. Trenutno, SOO sektor funkcioniše kroz mrežu od 72 javne škole i šest centara kompetencija (CC) koji predstavljaju oko 59% javnih obrazovnih institucija u višem srednjem obrazovanju, i nekoliko privatnih pružalaca usluga akreditovanih od strane Nacionalne agencije za kvalifikacije (NAK).

Pored centara kompetencija (CC) kojima upravlja Agencija za stručno obrazovanje i osposobljavanje i obrazovanje odraslih (ASOOO), SOO institucije (škole) su u nadležnosti opštinskih direkcija za obrazovanje (ODO) u skladu sa zakonskim odredbama. Ove institucije uglavnom nude trogodišnje formalne kvalifikacije (10, 11. i 12. razred), ali i kvalifikacije 5. nivoa u skladu sa Nacionalnim okvirom kvalifikacija (NOK).

Ove institucije takođe nude obrazovanje za razvoj u određenim profilima u zavisnosti od potreba i zahteva mladih. Ovaj oblik učenja se odnosi na određene kategorije odraslih koji treba da unaprede svoje veštine kao rezultat novih zahteva tržišta rada ili da kvalifikuju svoje postojeće znanje kroz formalnu sertifikaciju koju obezbeđuje SOO sistem.

Kao javne ustanove, finansiraju se iz državnog budžeta i velika većina njih nudi nastavu na albanskom jeziku. Međutim, važno je napomenuti da se u regionima gde na Kosovu ima đaka iz reda manjina, nastava nudi i na drugim jezicima u zavisnosti od etničke pripadnosti i broja učenika. Ovo predstavlja ravnopravan i inkluzivan pristup i nudi mogućnosti za razvoj profesionalnih veština i kompetencija učenika u cilju zadovoljavanja potreba tržišta rada.

Tabela 41. Javne obrazovne ustanove po nivou i vrsti

Nivo i tip institucije	Br	%
Br. javnih obrazovnih institucija na preduniverzitetskom nivou	1,004	
Br. obrazovnih institucija na srednje-višom nivou	121	11.6%
Br. javnih stručnih obrazovnih institucija	72	59%
Br. centara kompetencija	6	
Br. CSO-a	7	N/A

Izvor: Statistika obrazovanja na Kosovu (2022-2023)

Po broju učenika, za razliku od ranijih godina gde su stručne škole bile drugi izbor za učenike (i roditelje), one su sada postale najtraženije ustanove,

pri čemu 54% učenika bira stručne škole za nastavak školovanja, dok samo 46% njih nastavlja školovanje u srednjim školama, kao što se vidi u sledećoj tabeli:

Tabela 42. Broj učenika u višem srednjem obrazovanju po vrsti škole

	Ukupno	%	Gimnazije	%	Javni ISOO	%
Br. učenika u višem srednjem obrazovanju	63,029	100%	29,023	46%	34,006	54%
Muškarci	31,799	N/A	12,177	N/A	19,622	58%
Devojke	31,230	N/A	16,846	N/A	14,384	42%

Izvor: Statistika obrazovanja na Kosovu 2022-2023

6.4 Dualno obrazovanje

Dualno obrazovanje podrazumeva kombinaciju učenja u školi i raznim poslovima, gde učenici deo svog uglavnom teorijskog učenja razvijaju u školi, dok ostatak - praktični rad - u biznisu. Ovaj model se pokazao veoma uspešnim u raznim zemljama sveta, posebno u zemljama nemačkog govornog područja. Na osnovu ove prakse, u zakonu o SOO, Kosovo je predvidelo obezbeđivanje ovog obrazovnog modela. Shodno tome, član 6, tačka 3.4 o kvalifikacijama i modulima stručnog obrazovanja i obuke, pojašnjava da je „u ISOO-u dozvoljena primena dualnih oblika stručnog obrazovanja i obuke...” Uprkos ovoj zakonskoj odredbi koja je na snazi od 2013. godine, uzimajući u obzir poslovno okruženje i druge faktore, Kosovo nije počelo sa dualnim obrazovanjem do 2022. godine.

U ovom periodu praktičan rad se uglavnom odvijao u radionicama u okviru školskih prostorija. U međuvremenu, 2020. godine izdato je administrativno uputstvo za regulisanje i implementaciju učenja na radnom mestu (URM) kao modela kombinovanja teorijskog i praktičnog učenja..

Imajući u vidu nove i povoljne okolnosti stvorene u poslovnom okruženju, u školskoj 2022/2023. godini, Kosovo je započelo sa pilotiranjem Dualnog obrazovanja u 4 profila: 1. Kuvar, 2. Frizer, 3. Hotelski ugostiteljski asistent i 4. Zidar. U međuvremenu, od školske 2023/2024. godine, počela je implementacija dualnog obrazovanja u još 8 profila, čime je ukupan broj profila povećan na 12 u kojima se trenutno sprovodi dualno obrazovanje:

1. Stolar
2. Automehaničar
3. Kuvar
4. Obrada metala
5. Frizer
6. Zidar

7. Ugostiteljstvo i turizam
8. Instalacije vode, kanalizacije i grejanja
9. Električar
10. Tekstil – Krojač
11. Estetika
12. Maloprodaja i veleprodaja

Reformski pristup postojećem sistemu stvaranjem adekvatnih uslova i mogućnosti za implementaciju dualnog obrazovanja rezultirao je relativno uspešnom implementacijom ovog modela u SOO ustanovama. U školskoj 2023/2024. godini Dualno obrazovanje se nudilo

u 12 profila, u 22 škole u 14 opština. Uprkos izazovima sa kojima se suočava ovaj novi model obrazovanja na Kosovu, oko 700 učenika je smešteno u skoro 200 kompanija i nastavljaju da imaju koristi od dualnog obrazovanja.

Tabela 43. Škole i opštine u kojima se sprovodi dualno obrazovanje

1	ISOO "Shtjefen Gjeçovi"	Priština
2	SOO "Pjeter Bogdani"	Uroševac
3	STŠ "Lutfi Musiqi"	Vučitrn
4	ISOO "Arkitekt Sinani"	Mitrovica
5	ISOO "Adem Gllavica"	Lipljan
6	Fan Noli	Podujevo
7	7 Shtatori	Priština
8	Skender Luarasi	Suva Reka
9	11 Marsi	Prizren
10	Centar kompetencije	Skenderaj
11	Tafil Kasumaj	Dečan
12	ISOO "Faik Konica"	Uroševac
13	Zenel Hajdini	Uroševac
14	ISOO "Kadri Kusari"	Đakovica
15	ISOO "Sahit Baftiu"	Gnjilane
16	Mehmet Isai	Gnjilane
17	ISOO "Fehmi Ldrovci"	Glogovac
18	ISOO "Hasan Prishtina"	Mitrovica
19	ISOO "QK 11 Marsi"	Prizren
20	ISOO Abdyl Ramaj	Suva Reka
21	ISOO Bahri Haxha	Vučitrn
22	Ymer Prizreni	Prizren

Prelazak sa postojećeg (tradicionalnog) sistema obrazovanja na Dualni sistem zahteva, pre svega, prilagođavanje i adaptacija nastavnih planova i programa i drugih pratećih nastavnih materijala kako bi se oni prilagodili zahtevima forme Dualnog obrazovanja, kao i obezbeđenje kvaliteta tokom celog procesa. Na osnovu analize navedenih profila, kroz blisku saradnju sa predstavnicima različitih preduzeća, nastavni planovi i programi za ove profile

se u velikoj meri ažuriraju i prilagođavaju aktuelnim potrebama tržišta rada kao i pedagoškim zahtevima. Na osnovu međunarodne prakse, predstavnici privatnog sektora iz relevantnih industrija uvek pomažu u identifikaciji kompetencija i veština koje su potrebne poslodavcima i pomažu u definisanju tehnologija i metoda rada, obezbeđujući da nastavni planovi i programi odražavaju trenutna dešavanja u njihovim industrijama.

Proces revizije nastavnih planova i programa nužno zahteva izradu drugih pratećih pedagoških dokumenata kako bi dualno obrazovanje postalo funkcionalno na sveobuhvatan i uspešan način. Stoga, pored centralnog fokusa na produbljivanje uključivanja i saradnje sa privatnim sektorom, razvoj i izrada relevantnih smernica koje pomažu pedagoškim nastavnicima obrazovnih institucija, kao i instruktorima u preduzećima, treba da budu sastavni deo procesa potpune funkcionalizacije Dualnog obrazovanja.

Ovo će osigurati da se preduzeća pozabave problemom profesionalne radne snage i jazom između njihovih potreba i veština koje stiču u obrazovnim institucijama.

Ugovorni odnos između studenata i preduzeća za praktični deo preduzeća i pokriće osiguranja od nezgode od strane centralnih i lokalnih institucija (ODO), kako je predviđeno, će olakšati teret biznisa i motivisati ih da budu uključeni u ovaj sistem. Kao što je praksa u raznim zemljama pokazala, implementacija dualnog obrazovanja zahteva sveobuhvatan pristup od strane institucija za kreiranje politike i obrazovanja, poslovnih udruženja i poslovnih preduzeća, a Kosovo ne može biti izuzetak od ovog procesa.

Pored neophodnih reformi u oblasti nastave i učenja i razvoja pedagoških materijala, u cilju daljeg jačanja dualnog obrazovanja, Vlada Republike Kosovo je 2022. godine osnovala Izvršnu komisiju za razvoj sistema stručnog obrazovanja i osposobljavanja kao odgovor na potrebe tržišta rada u Republici Kosovo, koja se sastoji uglavnom od ministara obrazovanja i relevantnih ministarstava za tržište rada. U okviru ove komisije takođe su osnovane dve radne grupe, jedna za upravljanje stručnim obrazovanjem i obukom, a druga za razvoj i implementaciju dualnog obrazovanja. U međuvremenu, kako bi se iskoristila iskustva razvijenih zemalja, potpisan je memorandum o saradnji sa fondacijom Besa sa sedištem u Nemačkoj. Kampanja podizanja svesti (iako nije dovoljna) je pokrenuta od 2023. godine, a da bi se ojačalo učešće i saradnja sa privatnim sektorom, potpisan je sporazum o saradnji između Privredne komore Kosova (PKK) i MONTI. Kao najveći poslovni predstavnik u zemlji, OEK kroz svoje članstvo treba da igra ključnu ulogu u podizanju svesti među privrednicima o ulozi i značaju njihovog aktivnog uključivanja u implementaciju dualnog obrazovanja, kao i podsticanju privrede na blisku saradnju sa obrazovnim institucijama.

Saradnja sa privatnim sektorom i uključivanje preduzeća u sistem dualnog obrazovanja ostaje jedna od ključnih oblasti u ovom procesu. Istovremeno, ovo ostaje jedan od izazova sa kojima se suočava ne samo Kosovo kao novi implementator ovog sistema, već i zemlje koje već imaju dugo iskustvo u ovoj oblasti. Pored toga, praćenje profila implementiranih u ovom sistemu i njihov kontinuirani pregled, sa mogućnošću povlačenja i/ili dodavanja bilo kog profila u zavisnosti od zahteva tržišta rada, ostaje još jedan izazov sa kojim će se suočiti menadžment SOO i institucije koje pružaju usluge.

Iz rezultata ankete, u vezi sa dualnim obrazovanjem, čini se da je svest o dualnom obrazovnom sistemu na Kosovu relativno visoka, sa 63,9% ispitanika koji su svesni toga. Trenutna uključenost preduzeća u ovaj sistem je niža, sa samo 22,2% preduzeća. Međutim, interesovanje za ugošćavanje studenata iz ovog sistema je veliko, a zainteresovano je 76,2% ispitanika.

Ovi rezultati pokazuju da postoji dobra osnova za povećanje učešća preduzeća u dualnom obrazovnom sistemu na Kosovu, sa značajnim interesovanjem sa njihove strane da podrže ovu inicijativu. Rezultati ankete takođe pokazuju nedostatak svesti o programima stručne i obrazovne obuke koji uključuju učenje na radnom mestu na Kosovu,

pri čemu 67,8% ispitanika nije informisano o ovim mogućnostima. Međutim, velika većina ispitanika (72,2%) je zainteresovana za učešće u ovim programima, što ukazuje na veliki potencijal za povećanje učešća i podrške ovim inicijativama ukoliko postanu poznatiji i dostupniji.

7. Završne beleške

Analiza nedostataka veština na tržištu rada je od suštinskog značaja za kreiranje politika usmjerenih na rešavanje izazova i poboljšanje mehanizama za usklađivanje ponude i potražnje na tržištu rada. Ova studija ima za cilj da kroz detaljnu sektorsku analizu pruži,

jasnu sliku poslovnih potreba za identifikaciju nedostataka u veštinama u devet različitih sektora industrije Kosova. U nastavku su glavni nalazi ove studije.

- Industrijskim sektorom na Kosovu dominiraju mikro i mala preduzeća, gde većina zaposlenih ima srednje obrazovanje, što ukazuje na značajan nedostatak napredne stručnosti i specijalizovanih veština.
- Industrijski sektor je jedan od najbrže rastućih sektora na Kosovu, sa visokim izvoznim potencijalom. Izvoz industrijskih sektora obuhvaćenih ovom analizom je porastao poslednjih godina, uprkos izazovima sa kojima se industrija uopšte suočava u zemlji. Konkretno, industrija hrane i pića je identifikovana kao sektor sa visokim potencijalom za izvoz i razvoj, ali se suočava sa velikim izazovima, uključujući nedostatak stručnosti u procesnoj tehnologiji i bezbednosti hrane. Međutim, da biste u potpunosti imali koristi od izvoznog potencijala, potrebna su dalja ulaganja u unapređenje tehnološkog znanja i ispunjavanje standarda.
- Izveštaj naglašava da se značajan deo preduzeća na Kosovu suočava sa velikim poteškoćama u pronalaženju kvalifikovanih radnika, posebno u tehničkim i menadžerskim profesijama. Uprkos činjenici da je većina anketiranih preduzeća prijavila povećanje prometa u protekloj godini, nedostatak adekvatne i kvalifikovane radne snage ostaje značajna prepreka daljem razvoju.
- Dokazi iz primarnih podataka otkrivaju nedostatak sistematske analize jaza u veštinama u većini preduzeća, što može negativno uticati na usklađivanje veština zaposlenih sa specifičnim poslovnim potrebama.

Dok oko trećine anketiranih preduzeća ima za cilj da poveća zapošljavanje, podaci takođe pokazuju da se većina zapošljavanja vrši putem ličnih i porodičnih veza, pri čemu preporuke i porodične veze čine veliki procenat. Javni oglasi za posao su takođe važan metod, dok se kanali kao što su biro i za zapošljavanje, umrežavanje sa obrazovnim institucijama i agencijama za zapošljavanje manje koriste.

Prema rezultatima poslovne ankete, većina preduzeća preferira kurseve obuke koji traju najviše 5 dana, što sugerise prednost kratkim i intenzivnim obukama.

Jedan od glavnih izazova identifikovanih u ovoj studiji je emigracija radnika, pojava koja je uticala na više od polovine anketiranih preduzeća. Odlazak radnika zbog migracije predstavlja značajan problem za većinu preduzeća, pri čemu više od polovine preduzeća obuhvaćenih istraživanjem izveštavaju o ovoj pojavi.

- Rezultati pokazuju da većina preduzeća (59%) nema jasan pregled obuke koju nude pružaoci obuke na Kosovu, što ukazuje na potrebu za poboljšanjem komunikacije i informisanja preduzeća o mogućnostima obuke. Glavne prepreke za bolju saradnju između preduzeća i pružalaca obuke uključuju relevantnost obuke, ažuriranje sadržaja obuke, dužinu i cenu obuke, i kvalifikacije trenera. Rešavanje ovih prepreka može pomoći u poboljšanju saradnje i efikasnosti programa poslovne obuke na Kosovu.
- Nedostatak standardizovanih praksi upravljanja ljudskim resursima i dalje ostaje jedan od hroničnih problema preduzeća u zemlji; samo mali deo preduzeća ima odgovarajuće strukture za regrutovanje i upravljanje zaposlenima.
- Poslovna svest o sistemu dualnog obrazovanja na Kosovu je relativno visoka; Skoro dve trećine anketiranih preduzeća je svesno primene ovog sistema na Kosovu. Međutim, uključenost preduzeća u ovaj sistem je relativno niska, sa samo 22% anketiranih preduzeća u svim podsektorima uključeno u proces. S druge strane, interesovanje za ugošćavanje studenata iz ovog sistema je veliko, pri čemu je preko tri četvrtine anketiranih preduzeća izrazilo interesovanje da budu deo dualnog sistema. Ovi rezultati pokazuju da postoji dobra osnova za povećanje uključenosti preduzeća u dualni sistem obrazovanja na Kosovu.
- Rezultati ankete takođe pokazuju da postoji nedostatak svesti o programima stručnog obrazovanja i obuke koji uključuju učenje na radnom mestu na Kosovu. Međutim, velika većina preduzeća je zainteresovana za učešće u ovim programima, što ukazuje na veliki potencijal za povećanje učešća i podrške ovim inicijativama ako postanu poznatije i dostupnije.
- Da bi zadovoljile zahteve za unapređenjem proizvodnog sektora i ukupnim ekonomskim rastom, evropske zemlje identifikuju profesije u nastajanju koje će odrediti budućnost tržišta rada i povećati konkurenciju. Ove uloge su uglavnom vođene tehnološkim inovacijama, uključujući analitičare podataka, stručnjake za veštačku inteligenciju i inženjere robotike. Štaviše, nove politike EU o zelenoj energiji i održivosti životne sredine dovele su do poslova tehničara za obnovljivu energiju i konsultanta za održivost. Buduće profesije u prerađivačkoj industriji zahtevaju prelazak sa tradicionalnih uloga na one fokusirane na nove tehnologije, tehničku ekspertizu i automatizaciju proizvodnih procesa.
- Posebne profesije koje su veoma tražene u sektoru hrane i pića su; (ISCO 751) Radnici u prehrambenoj industriji; (ISCO 816) Rukovaoci mašinama za hranu i srodne proizvode; (ISCO 6113) Prehrambeni tehnolog. S druge strane, od profesija budućnosti u ovoj industriji se očekuje da budu: (ISCO 2263.2) Specijalista za bezbednost hrane; (ISCO 2265) Naučnik o hrani na biljnoj bazi; (ISCO 2163) Specijalista za kružnu ekonomiju; (ISCO 2145) Tehnolog pića; (ISCO 2141)- Specijalista za pakovanje.
- U industriji tekstila, odeće i kože, specifične profesije koje zahtevaju preduzeća su; radnici u preradi kože (ISCO 7535), Radnice za šivenje, vez (ISCO 7533) i Krojači, kalfe i šeširdžije (ISCO 7531); Rukovaoci mašinama za tekstil, krzno i kožne proizvode (ISCO 751). U međuvremenu, od budućih profesija od kojih se očekuje da imaju perspektivu u ovoj industriji se očekuje da budu: (ISCO 2163) Dizajner tekstila; (ISCO 3323) Stilista i (ISCO 2149) Tehnolog za kožu.
- Industrija prerade drveta i proizvoda od drveta, papira i proizvoda od papira zahteva nekoliko specifičnih zanimanja kao što su: Proizvođači nameštaja i srodni radnici (ISCO 7522); Obradivač drveta (ISCO 7521); Montači (ISCO 82), radnici u fabrici u preradi drveta i proizvodnji papira (ISCO 817). Dok će buduće profesije koje će imati perspektivu u ovoj industriji biti: (ISCO 2142) inženjer drvne tehnologije; (ISCO 7543) Inspektor za kontrolu kvaliteta drveta; (ISCO 2149) Tehnolog papira; (ISCO 2141) Specijalista za reciklažu papira.
- Preduzeća u sektoru hemijskih proizvoda zahtevaju posebna zanimanja kao što su operateri hemijskih postrojenja i mašina (ISCO 8131); Kontrolori

postrojenja za hemijsku preradu (ISCO 3133). Ova industrija će u narednim godinama imati potražnju za nekoliko profesija kao što su; (ISCO 2145) Inženjer hemijskih procesa; (ISCO 2113) Hemičar za životnu sredinu; (ISCO 2143) Specijalista zelene hemije; (ISCO 3119) Radnici na uklanjanju opasnih materija.

za tekstil, krzno i kožne proizvode (ISCO 751). U međuvremenu, od budućih profesija od kojih se očekuje da imaju perspektivu u ovoj industriji se očekuje da budu: (ISCO 2163) Dizajner tekstila; (ISCO 3323) Stilista i (ISCO 2149) Tehnolog za kožu.

- Specifična zanimanja koja su tražena u sektoru gume i plastike su: rukovaoci mašinama za plastiku (ISCO 8142), operateri mašinama za pakovanje i etiketiranje (ISCO 8183) i operateri mašinama za gumu (ISCO 8141); (ISCO 2141) Rukovaoci mašinama za plastične proizvode. S druge strane, buduće profesije za koje se očekuje da će biti tražene u ovoj industriji su: (ISCO 2113) Polimerski profesionalac; (ISCO 2141) Inženjer za održivo pakovanje i (ISCO N/A) specijalista za reciklažu.
- Nemetalna industrija, slično drugim industrijama, zahteva nekoliko profesija da bi se zadovoljile potrebe tržišta kao što su; Radnici lima, proizvođači metala i srodni radnici (ISCO 721), (ISCO 723) Mehaničari i popravci mašina; (ISCO 3117) Rudarski i metalurški tehničari. Dok su buduća zanimanja u ovoj industriji koja su tražena i u drugim zemljama vezana za (ISCO 2149) Inženjer za nemetalne materijale i (ISCO N/A) Inženjer održivosti.
- U sektoru obrade metala, zanimanja sa najvećom potražnjom su kovači, alatnici i srodni radnici (ISCO 722), limari, proizvođači metala i srodni radnici (ISCO 721) i radnici u postrojenjima za preradu i završnu obradu metala (ISCO 812); (ISCO 3135) Kontrolor procesa proizvodnje metala. Pored ovih sadašnjih profesija, nekoliko drugih profesija će biti veoma značajne u budućnosti kao što su: (ISCO 2146) Metalurški inženjer; (ISCO 8121) Tehničar za obradu metala; (ISCO 8219) Proizvođač metala; (ISCO 7223) Rukovaoci mašinama (CNC programiranje); (ISCO 7214) Tehničar za zavarivanje i (ISCO 3115) Specijalista za 3D štampanje metala.
- U industriji tekstila, odeće i kože, specifične profesije koje zahtevaju preduzeća su; Kožarski radnici (ISCO 7535), radnici za šivenje i vez (ISCO 7533) i Krojači, kalfe i šeširdžije (ISCO 7531); Rukovaoci mašinama
- Industrija prerade drveta i proizvoda od drveta, papira i proizvoda od papira zahteva nekoliko specifičnih zanimanja kao što su: Proizvođači nameštaja i srodni radnici (ISCO 7522); Obradivač drveta (ISCO 7521); Montači (ISCO 82), radnici u fabrici u preradi drveta i proizvodnji papira (ISCO 817). Dok će buduće profesije koje će imati perspektivu u ovoj industriji biti: (ISCO 2142) inženjer drvne tehnologije; (ISCO 7543) Inspektor za kontrolu kvaliteta drveta; (ISCO 2149) Tehnolog papira; (ISCO 2141) Specijalista za reciklažu papira.
- Preduzeća u sektoru hemijskih proizvoda zahtevaju posebna zanimanja kao što su operateri hemijskih postrojenja i mašina (ISCO 8131); Kontrolori postrojenja za hemijsku preradu (ISCO 3133). Ova industrija će u narednim godinama imati potražnju za nekoliko profesija kao što su; (ISCO 2145) Inženjer hemijskih procesa; (ISCO 2113) Hemičar za životnu sredinu; (ISCO 2143) Specijalista zelene hemije; (ISCO 3119) Radnici na uklanjanju opasnih materija.
- Specifična zanimanja koja su tražena u sektoru gume i plastike su: rukovaoci mašinama za plastiku (ISCO 8142), operateri mašinama za pakovanje i etiketiranje (ISCO 8183) i operateri mašinama za gumu (ISCO 8141); (ISCO 2141) Rukovaoci mašinama za plastične proizvode. S druge strane, buduće profesije za koje se očekuje da će biti tražene u ovoj industriji su: (ISCO 2113) Polimerski profesionalac; (ISCO 2141) Inženjer za održivo pakovanje i (ISCO N/A) specijalista za reciklažu.
- Nemetalna industrija, slično drugim industrijama, zahteva nekoliko profesija da bi se zadovoljile potrebe tržišta kao što su; Radnici lima, proizvođači metala i srodni radnici (ISCO 721), (ISCO 723) Mehaničari i popravci mašina; (ISCO 3117) Rudarski i metalurški tehničari. Dok su buduća zanimanja u ovoj industriji koja su tražena i u drugim zemljama vezana za (ISCO 2149) Inženjer za nemetalne materijale i (ISCO N/A) Inženjer održivosti.

- U sektoru obrade metala, zanimanja sa najvećom potražnjom su kovači, alatnici i srodni radnici (ISCO 722), limari, proizvođači metala i srodni radnici (ISCO 721) i radnici u postrojenjima za preradu i završnu obradu metala (ISCO 812); (ISCO 3135) Kontrolor procesa proizvodnje metala. Pored ovih sadašnjih profesija, nekoliko drugih profesija će biti veoma značajne u budućnosti kao što su: (ISCO 2146) Metalurški inženjer; (ISCO 8121) Tehničar za obradu metala; (ISCO 8219) Proizvođač metala; (ISCO 7223) Rukovaoci mašinama (CNC programiranje); (ISCO 7214) Tehničar za zavarivanje i (ISCO 3115) Specijalista za 3D štampanje metala.
- Specifična zanimanja u sektoru nameštaja su: Obradivači drveta (ISCO 7521), Rukovaoci mašinama za obradu drveta (ISCO 7523); Proizvođači nameštaja i srodni radnici (ISCO 7522) i (ISCO 82) montažeri. Što se tiče budućih profesija, one se uglavnom odnose na napredne tehnologije kao što su: (ISCO 2152) Inženjer Smart nameštaja i (ISCO 3118) Tehničar za 3D štampanje.
- U sektoru popravke i montaže opreme, zanimanja u velikoj potražnji uključuju operatere mašina i fiksnih postrojenja (ISCO 818); Mehaničari i popravci mašina (ISCO 723); (ISCO 3118) Mašinski tehničari (ISCO 3114) Tehničari elektronske tehnike. Dok će buduća zanimanja u ovoj industriji koja će biti tražena (ISCO 3115) Mašinski tehničari (ISCO 3115) Inženjer terenskih usluga i (ISCO 7421) Specijalista za održavanje robotike.

Rekomandimet

– **Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine (MIPT):**

- MIPT, preko KIESA-e i drugih zainteresovanih strana, treba da finansijski podrži privatni sektor u pokrivanju dela troškova obuke radnika.
- MIPT treba da osmisli politike za finansijsku podršku privatnom sektoru u unutrašnjoj digitalizaciji proizvodnih procesa i tehnološkog znanja.
- MIPT, konkretnije Departman za industriju, treba da blisko sarađuje i finansijski pomaže sektorskim udruženjima prerađivačke industrije da povećaju svoje administrativne i finansijske kapacitete.
- Podstiče saradnju između preduzeća, institucija za stručno obrazovanje i obuku i privatnih pružalaca obuke kako bi zajednički dizajnirali modularne, ažurirane i praktične sadržaje obuke
- Sprovoditi redovne procene tržišta rada kako bi se identifikovale potrebe za razvojem radne snage u sektorima obnovljivih izvora energije i EE.

Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT):

MONT treba da preduzme inicijative za ažuriranje nastavnih planova i programa u stručnom obrazovanju i osposobljavanju i institucijama visokog obrazovanja kako bi ih prilagodio zahtevima privatnog sektora.

- Podrška postojećem stručnom obrazovanju uključivanjem moderne tehnologije i industrijskih standarda u nastavni plan i program. Saradnja sa preduzećima na dizajniranju modula obuke koji odražavaju praktične potrebe sektora može pomoći da se obezbedi da su diplomci spremni za trenutno zaposlenje.
- Partnerstvo sa privatnim pružaocima obuke kako bi povećali svoje veštine i ponudili pristupačne kratkoročne programe obuke širom Kosova. Ova saradnja može uključivati pružanje tehničke podrške, ažuriranje nastavnih planova i programa kako bi se prilagodili najnovijim trendovima u industriji i pružanje akreditacije kako bi se obezbedio kredibilitet programa obuke.

Za institucije stručnog obrazovanja i osposobljavanja (ISOO):

- ISOO treba da razviju sveobuhvatnu strategiju za informisanje i podizanje svesti među preduzećima o prednostima stručnog i dualnog obrazovanja i da teže ka što većem uključivanju preduzeća.
- ISOO treba da ažuriraju profile u proizvodnoj industriji kako bi zadovoljili potrebe i zahteve privatnog sektora. Profili koji će u narednim godinama biti veoma traženi i koje preporučuje ISOO dele se po sektorima:

Hrana i piće:(ISCO 751) Radnici u prehrambenoj industriji; (ISCO 816) Operateri mašina za hranu i srodne proizvode; (ISCO 6113) Prehrambeni tehnolog; (ISCO 2265) Specijalista za bezbednost hrane; i (ISCO 2141) Specijalista za pakovanje.

Tekstil: (ISCO 7535) Radnici u preradi kože; (ISCO 7533) Radnici za šivenje, vez i (ISCO 7531) Krojači, učenici i krojači; (ISCO 2163) Dizajner tekstila

Drvo i papir: (ISCO 7522) Proizvođači nameštaja i srodni radnici; (ISCO 7521) Obradivač drveta; (ISCO 82) Montažeri; (ISCO 7543) Inspektori za kontrolu kvaliteta drveta; (ISCO 3139) Operater mašine za papir; (ISCO 2141) Specijalista za reciklažu papira.

Hemijski: (ISCO 8131) Operateri hemijskih postrojenja; (ISCO 3133) Rukovaoci mašina u postrojenjima za hemijsku preradu; (ISCO 3119) Radnici za uklanjanje opasnih materijala

Guma i plastika: (ISCO 8142) Operateri mašina za plastiku; (ISCO 8183) Operateri mašina za pakovanje

ambalažiranje i etiketiranje i (ISCO 8141) Operateri mašina za gumu (ISCO 2141) Operateri mašina za plastične proizvode; (ISCO 2113) Stručnjaci za Polimer

Nemetalna industrija: (ISCO 721) Radnici lima, (ISCO 723) Mehaničari i majstori za mašine; (ISCO 3117) Rudarski i metalurški tehničari.

Obrada metala: (ISCO 722) Kovači, proizvođači alata i srodni radnici (ISCO 721) Radnici lima, proizvođači metala i srodni radnici i (ISCO 812) Radnici u postrojenjima za preradu i završnu obradu metala; (ISCO 8219) Tehničar savijanja metala; (ISCO 7223) Proizvođač metala; (ISCO 7214) Tehničar za zavarivanje

Nameštaj: (ISCO 7521), Obradivači drveta; (ISCO 7523) Operateri mašina za obradu drveta (ISCO 7522) Proizvođači nameštaja i srodni radnici; (ISCO 82) Montažeri; (ISCO 3118) Tehničar za 3D štampanje.

Visokoškolske Institucije (VŠI):

- Institucije visokog obrazovanja na nivou bachelor i master treba da razmotre mogućnost ponude novih oblasti studija koje će biti neophodne za povećanje konkurentnosti proizvodnih industrija na Kosovu: Novi profili su sledeći:

— Nivo Bachelor:

- (ISCO 2163) Specijalista za cirkularnu ekonomiju
- (ISCO 3323) Stilista
- (ISCO 2149) Tehnolog kože.
- (ISCO 2142) Inženjer drvne tehnologije
- (ISCO 2145) Inženjer hemijskih procesa
- (ISCO N/A) Specijalista za reciklažu
- (ISCO 2149) Inženjer za nemetalne materijale i
- (ISCO N/A) Inženjer održivosti.

- (ISCO 3115) Specijalista za 3D štampanje na matalu.
- (ISCO2152) Inženjere Smart Nameštaja
- i (ISCO 7421) Specijalista za održavanje robotike.

— Nivo Master:

- (ISCO 2265) Naučnik o hrani na biljnoj bazi
- (ISCO 2141) Inženjer održivog pakovanja
- (ISCO N/A) Menadžer izvoza

Za privatni sektor:

- Biznisi koja posluju u industrijskom sektoru na Kosovu treba da ojačaju svoje prakse upravljanja ljudskim resursima kako bi imala jasniju sliku o svojim potrebama za novim profesijama, potrebnim veštinama i obuci koju treba da prate kako bi se prilagodili promenama na tržištu rada.
- Biznisi trebaju više ulagati u digitalizaciji unutrašnjih proizvodnih procesa, tehnološka znanja i ispunjavanje standarda za povećanje kvaliteta proizvoda na tržištu.
- Biznisi bi trebali izdvojiti poseban godišnji budžet za povećanje ulaganja i angažovanja u profesionalne obuke radi poboljšanja vještina i razvoja zaposlenih.

O privatnim pružaocima obuke:

- Privatni pružaoci obuke treba da poboljšaju sadržaj kurseva obuke kako bi ispunili zahteve biznisa. Takođe bi trebalo da se fokusiraju na izgradnju dugoročnih odnosa sa biznisima i sagledaju mogućnost održavanja obuke na radnom mestu.
- Privatni pružaoci obuke treba da osmisle sadržaj obuke tako da ne traje duže od 5 dana.

UPITNIK

SVEOBUH VATNA STUDIJA O IDENTIFIKACIJI JAZA U VEŠTINAMA NA TRŽIŠTU RADA U INDUSTRIJI

maj, 2024.

I. OPŠTE INFORMACIJE

1. Naziv kompanije_____
2. Lokacija (adresa)_____
3. Opština_____
4. Operativni sektor (NACE 4-cifren_____) (Popunjava autor)
5. Da li ste izvozili u 2023. godini?
 - a. Da
 - b. Ne (pređi na pitanje 7)
6. Koliki procenat vašeg prometa u 2023. godini dolazi od izvoza?
_____% (PP)
7. Koliki je bio godišnji promet vaše kompanije u 2023. godini? (zaokružiti)
 - a. €0 - €9,999
 - b. 10.000 € - 49.999 €
 - c. 50.000 € - 99.999 €
 - d. 100.000 € - 199.999 €
 - e. 200.000 € - 499.999 €
 - f. 500.000 € - 999.999 €
 - g. 1.000.000 € - 2.000.000 €
 - h. 2.000.000 € - 5.000.000 €
 - i. Više od 5.000.000 €
8. U kojim aspektima planirate da proširite svoje poslovanje u naredne tri godine? (zaokružiti)
 - a. Da zaposlite više ljudi
 - b. Ulaganje u opremu
 - c. Ulaganje u objekte
 - d. Predstavite nove proizvode i usluge
 - e. Ulaganje u proces digitalizacije
9. Promet vaše kompanije tokom prošle godine?
 - a. Porastao je____%
 - b. Pao je____%
 - c. Osta je nepromijenjen__
10. Koja su vaša očekivanja od prometa vaše kompanije u naredne tri godine?
 - a. Da poraste_%
 - b. Da padne_%
 - c. Ne menja se._____

II. ZAPOSŁJAVANJE (Broj radnika (Muškarci: ____ žene: ____))

Zanimanja (navesti samo broj zanimanja na listi)	Br. radnika u ovom zanimanju	Koliko oćekujete da će se povećati/smanjiti broj radnika u ovom zanimanju u naredne 3 godine (navedite samo razilu: - ako oćekujete smanjenje)	Najćešći nivo obrazovanja 1. Bez obrazovanja 2. Osnovna škola – opšta (gimnazija) 3. Srednja škola – opšta (gimnazija) 4. Srednja stručna škola 5. Univerzitet – Bachelore 6. Master 7. PhD 9. Ne znam	Koliko puta ste otvarali pozicije za ova zanimanja u poslednje 3. godine	Koliko od ovih pozicija (ukupno) su bila nova radna mesta (znači ne zamenuju prethodne radnike)/	Koliko teško se popunjuje jedni takvo radno mesto? (1-4, gde 1 – vrlo lako, 4. vrlo teško, 5. Ne znam	Ako je bilo teško (3-4) koji je bio razlog? (izaberite do 2) 1. Kandidatima je nedostajalo iskustvo; 2. Kandidatima nedostaje neophodno obrazovanje, 3. Kandidatima nedostaju tražene veštine, 4. Odgovarajući kandidate traže velike plate, 5. Odgovarajući m kandidatima odgovara više da rade u javnom sektoru, 6. Nije bilo zainteresovanih kandidata, 7. Ostalo	Nakon početnog ugovora sa vašim radnikom, koliko meseci je potrebno da budu u stanju da rade uz zadovoljavajući učinak (meseci?)
1								
2								
3								
U...								

11. Da li ste tokom prošle godine imali troškove za aktivnosti/programe obuke za svoje radnike?
1. Da
 2. Ne
12. Da li su vaši radnici u protekloj godini učestvovali na nekoj obuci?
1. Da
 2. Ne (Pređi na pit.17)
13. Koliko procenata vaše radne snage je obučeno u poslednjih 12 meseci?
____%
14. Ko je pokrio troškove obuke:
- a. Kompanija/biznis
 - b. Donatori
 - c. Vlada/vladine agencije
 - d. Kompanija zajedno sa donatorima
 - e. Radnici
 - f. Ostalo (molimo vas navedite)_____
15. Ko je organizovao ove obuke?
- a. Centri za stručno osposobljavanje (CSO; eng. VET)
 - b. Škole za stručno obrazovanje i obuku (ŠSOO; eng. VET).
 - c. Visokoškolske ustanove/univerziteti
 - d. Poslovna udruženja/asocijacije
 - e. Sam biznis
 - f. Pružaoci obuke
 - g. Ostalo (molimo vas navedite)_____
16. Koliki je procenat radnika koje ste obučili preuzet od vaših konkurenata?
____ %
17. Da li je u poslednjih 12 meseci neko od vaših radnika napustio posao jer je emigrirao?
- a. Da
 - b. Ne
18. Ako je tako, koliko ih je napustilo vašu kompaniju da emigrira u inostranstvo radi posla u poslednjih 12 meseci? _____ (broj radnika)

19. Da li se slažete sa sljedećim izjavama?

	Da	Ne
Naši radnici su adekvatno plaćeni za posao koji obavljaju		
Plata koju primaju radnici je veća u odnosu na one koji rade sličan posao u drugim firmama		
Naša kompanija nudi bolje uslove rada (ugovor o radu, bezbednost na radu, zdravstveno osiguranje) u odnosu na druge kompanije?		

III. NEOPHODNE VEŠTINE I OČEKIVANJA KOMPANIJA

20. Možete li nabrojati primarne veštine KOJE SE ODNOSE NA ZANIMANJE koje radnik mora da ima kako bi obavljao posao onako kako se očekuje?

Zanimanje (navedite samo broj zanimanja sa liste)	Veeštine (navedite odgovarajuće veštine)	Značaj (1-nije važno; 5- veoma važno)	Trenutni Nivo (1. nizak nivo 5 - visoki nivo)	Veštine koje se uče u: 1. U školi 2. Na poslu 3. I u školi i na poslu 4. Ne znam.	Da li će ova vjština postati važnija u budućnosti ? (za tri godine)	Da li će ova veština postati važnija u budućnosti ? (za pet godina)
	I	I	I	I	I	I
	II	II	II	II	II	II
	III	III	III	III	III	III
	IV	IV	IV	IV	IV	IV
	V	V	V	V	V	V
	I	I	I	I	I	I
	II	II	II	II	II	II
	III	III	III	III	III	III
	IV	IV	IV	IV	IV	IV
	V	V	V	V	V	V
	I	I	I	I	I	I
	II	II	II	II	II	II
	III	III	III	III	III	III
	IV	IV	IV	IV	IV	IV
	V	V	V	V	V	V
	I	I	I	I	I	I
	II	II	II	II	II	II
	III	III	III	III	III	III
	IV	IV	IV	IV	IV	IV
	V	V	V	V	V	V
	I	I	I	I	I	I

21. Kada razmišljate o budućnosti svog biznisa, šta mislite koja nova zanimanja će postati veoma važna za vaš biznis? (Navedite do tri nova zanimanja)

Vrsta zanimanja	Za tri godine	Za pet godina

22. Da li je vaša kompanija izvršila analizu jaza veština svojih radnika, u skladu sa specifičnim potrebama (tehnološki izazovi, itd.)
- a. Da, često
 - b. Da ponekad
 - c. Ne još.

IV. UPRAVLJANJE LJUDSKIM RESURSIMA KOMPANIJE

23. Da li je vaša kompanija zapošljavala radnike koristeći sledeće kanale u poslednje tri godine? (Izaberite sve koje su primenjive)
- a. Oglasi za javne konkurse
 - b. Preporuke (npr. prijatelji, poslovni partneri)
 - c. Porodične veze
 - d. Kancelarije za zapošljavanje
 - e. Umrežavanje sa institucijama za obrazovanje/obuku (univerziteti, stručne škole itd.)
 - f. Agencije/kompanije za zapošljavanje (npr. Headhunter, Human Power, itd.)
 - g. Ostalo (navedite)_____
24. Da li vaša kompanija primenjuje sledeće prakse? (Izaberite sve koje su primenjive)
- a. Proces regrutacije za zapošljavanje novog osoblja je standardizovan.
 - b. Planiranje ljudskih resursa vrši određeno osoblje.
 - c. Naša firma redovno predviđa kadrovske potrebe
 - d. Pružamo početnu obuku (na početku rada) svim radnicima
 - e. Pružamo početnu obuku (na početku rada) samo nekim radnicima
 - f. Pružamo redovnu obuku svim radnicima.
 - g. Pružamo redovnu obuku samo nekim radnicima
 - h. Naša kompanija koristi procene zasnovane na učinku
 - i. Nadređeni često daju komentare o učinku zaposlenih.

25. U pogledu ULjR-a, postoje li oblasti u kojima bi vaša organizacija mogla imati koristi od spoljne podrške koja je kompetentna i neutralna?
- Regrutacija novih radnika korišćenjem različitih kanala
 - Zadržavanje zaposlenih po ugovoru (inboarding, itd.)
 - Sprovođenje analize jaza u veštinama
 - Odabir odgovarajućih kurseva obuke
 - Kontakti sa kancelarijama za zapošljavanje
 - Umrežavanje s drugim poslodavcima (podela radnika)
 - Drugi načini _____ (Navedite)
26. Iz vašeg iskustva i perspektive, koji bi vanjski partneri/institucije bili dovoljno kompetentni da pomognu i savetuju vašu kompaniju u vezi s pitanjima ULjR-a?

Vrsta zanimanja	Jako kompetentan	Kompetentan	Nekompetentan	Ne znam.
Poslovna udruženja	1	2	3	99
Centri za stručno osposobljavanje (CSO; eng. VTC)	1	2	3	99
Škole za stručno obrazovanje i obuku (SSOO; eng. VET).	1	2	3	99
Drugi pružaoci obuke	1	2	3	99
Visokoškolske institucije/univerziteti	1	2	3	99
Kancelarije za zapošljavanje	1	2	3	99
Strani donatori (GIZ, LuxDev, USAID, itd.)	1	2	3	99
Sindikati	1	2	3	99
Spoljni savetnici za ljudske resurse	1	2	3	99
Sektorska udruženja	1	2	3	99
Ostalo _____ (Navedite)	1	2	3	99

V. PODRŠKA PRUŽAOCA OBUKE

27. Da li vaša kompanija ima jasan pregled svih obuka koje nude pružaoci obuke?
- Da, potpuno.
 - Da, manje-više
 - Ne, nemamo informacije.
28. Što se tiče saradnje sa pružaocima obuke, koje su glavne prepreke koje ometaju bolju saradnju između Vaše kompanije i pružaoca obuke?
- Obuke nisu relevantne za kompaniju
 - Obuke nisu ažurirane za naše potrebe.
 - Obuke su veoma duge.
 - Obuke su veoma kratke.
 - Obuke su veoma skupe
 - Treneri nisu dovoljno kvalifikovani.
 - Ostalo _____ (Navedite?)

29. Da li vaša kompanija ima neku trenutnu saradnju sa pružaocima obuke?
- a. Da, sa jednim
 - b. Da, sa više od jednog
 - c. Ne do sada.
30. U slučaju neophodne obuke za vaše radnike, da li bi vaša kompanija bila otvorena za saradnju sa drugim kompanijama radi zajedničkog održavanja obuka i međusobne saradnje?
- a. Već imamo jednu takvu.
 - b. Da, zašto da ne?
 - c. Verovatno ne zbog konkurencije
31. U slučaju neophodne obuke za vaše radnike, koji bi bio maksimalan broj dana za kurs obuke koji bi bio prihvatljiv vašoj kompaniji, ako radnici ne mogu da rade tokom obuke?
- a. Pola dana
 - b. 1-2 dana
 - c. Maksimalno 5 dana
 - d. Više od 5 dana
 - e. Ostalo_____ (navedite)
35. Koju vrstu obuke želite da vam ponude pružaoci obuke?
- a. Obuka tokom radnog vremena
 - b. Obuka van radnog vremena
 - c. Ostalo_____ (navedite)

VI. DUALNO OBRAZOVANJE

36. Da li ste upoznati sa sistemom dualnog obrazovanja koji se pilotira na Kosovu?
- a. Da
 - b. Ne
37. Ako jeste, da li je vaše poslovanje deo dualnog obrazovanja?
- a. da
 - b. ne
38. Da li biste bili zainteresovani da u svom poslu primite učenike iz srednje škole dualnog obrazovanja?
- a. Da
 - b. Ne

VI. STRUČNA I OBRAZOVNA OBUKA

39. Da li ste znali da Kosovo nudi stručnu i obrazovnu obuku koja uključuje učenje na radnom mestu?
- a. Da
 - b. Ne
40. Ako jeste, da li je vaš biznis de oovih programa?
- a. Da
 - b. Ne
41. Da li ste zainteresovani da učestvujete u učenju na radnom mestu kao obliku stručne i obrazovne obuke na Kosovu?
- a. Da
 - b. Ne

VI. DRUGA PITANJA

42. Od 1-5, kakva su prepreka sledeći faktori u porastu vašeg biznisa?

	Prereka	Mala prepreka	Neutralno	Prepreka	Velika prepreka
Nelojalna konkurencija zbog korupcije ili neformalnosti	1	2	3	4	5
Veštine trenutnih radnika	1	2	3	4	5
Pristup finansijama ili troškovi finansiranja	1	2	3	4	5
Migracija radne snage	1	2	3	4	5
Jaka konkurencija	1	2	3	4	5
Ostalo _____ (navedite)	1	2	3	4	5

43. U vašoj liniji biznisa, koliki je procenat radnika koje tipična kompanija prijavljuje u poreske svrhe?
_____ %
44. Molimo vas navedite koliko je vaša kompanija potrošila u 2023. Godini za svaku od sledećih stavki:

Nove zgrade	_____ €
Mašine i oprema	_____ €
Istraživanje i razvoj	_____ €
Obuka, konsultacije, podrška	_____ €
Reklame i marketing	_____ €

Prilog B

Kako bismo imali jasan pregled profila koje nude sve škole za stručno obrazovanje i obuku, centri kompetencija, centri za stručno osposobljavanje i drugi, uporedili smo podatke o broju preduzeća koja posluju u tim opštinama i profilima koji se nude. Mape ispod pokazuju broj profila koji se nude u svim opštinama na Kosovu i preduzeća koja posluju u tim opštinama raščlanjenih prema specifičnim sektorima. Podaci koji su svetlije boje označavaju broj ponuđenih profila u opštinama, dok podaci koji su više žute boje označavaju broj biznisa u tim opštinama. Na primer, ako tumačimo Mapu 1 za sektor hrane i pića, primećujemo da u Opštini Priština imamo 247 ponuđenih profila dok imamo samo 7 biznisa u ovom sektoru. S druge strane, imamo ukupno 25 profila u ponudi u Kamenici, međutim nemamo nijedan biznis u ovom sektoru. Ovi podaci se slično tumače u svim sektorima bez izuzetka.

Mapa 1. Profili koji se nude u proizvodnji hrane i pića

Izvor: Proračuni autora zasnovani na administrativnim podacima MONT-a

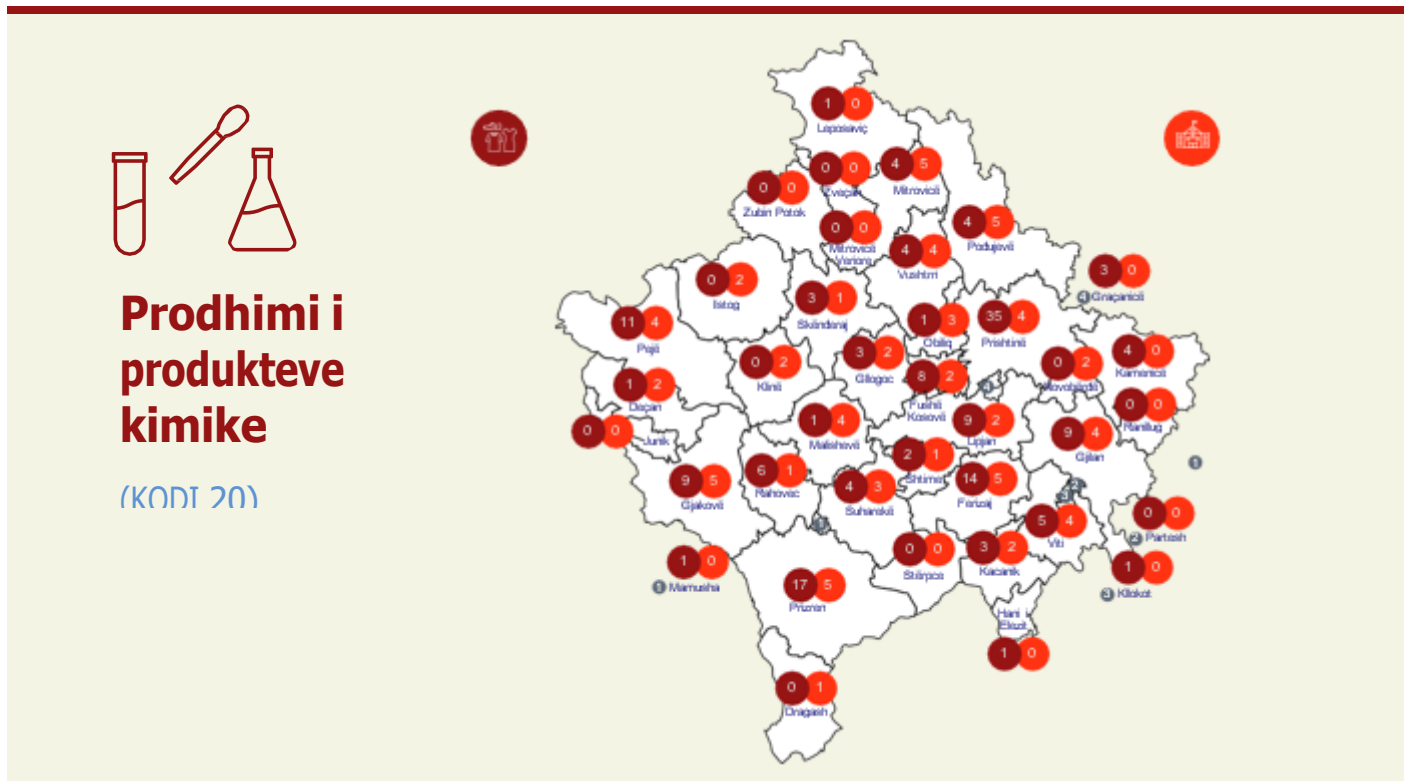
Mapa 2. Profili koji se nude u proizvodnji tekstilnih, odevnih i kožnih proizvoda

Mapa 3. Profili koji se nude u proizvodnji drveta, papira i proizvoda od papira

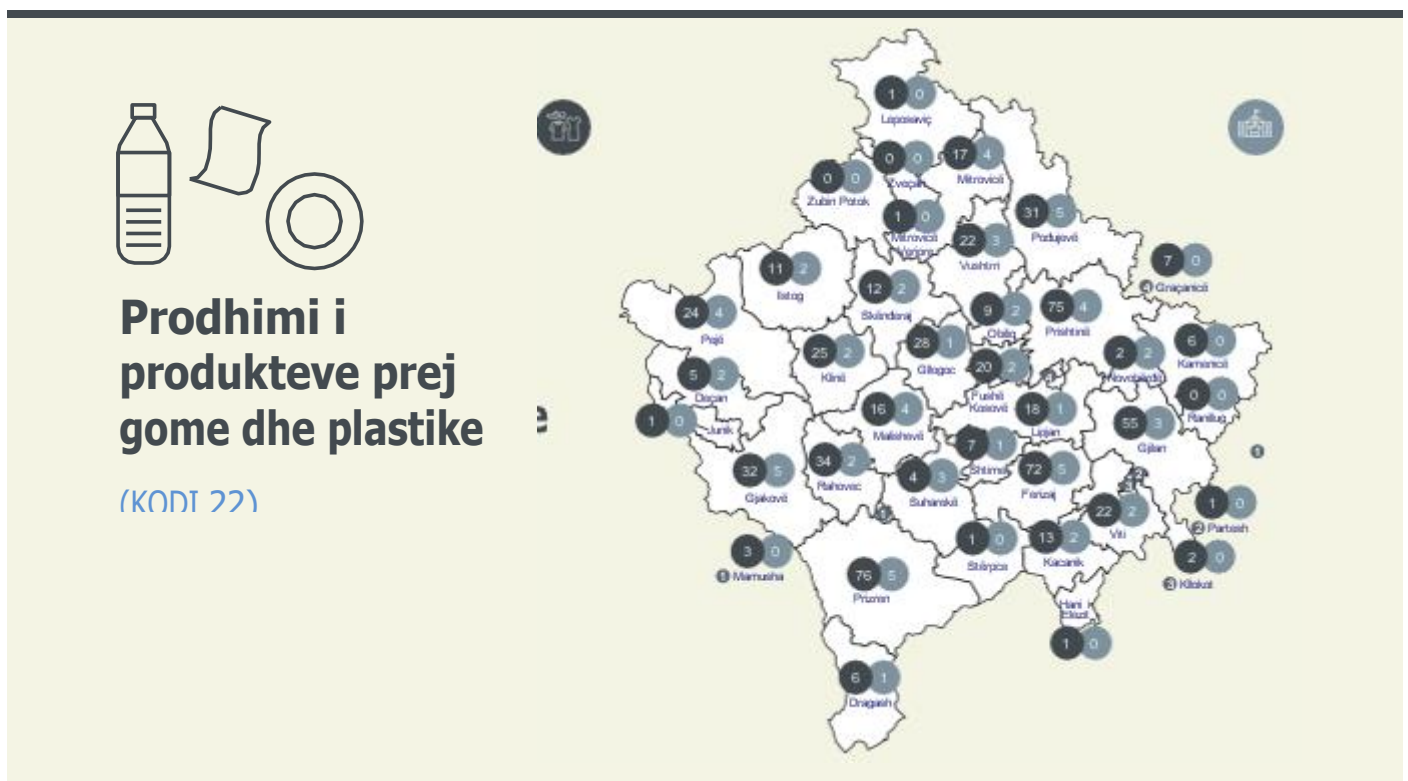

Mapa 4. Profili koji se nude u proizvodnji hemijskih proizvoda

Izvor: Proračuni autora zasnovani na administrativnim podacima MONT-a

Mapa 5. Profili koji se nude u proizvodnji proizvoda od gume i plastike

Izvor: Proračuni autora zasnovani na administrativnim podacima MONT-a

Mapa 6. Profili koji se nude u proizvodnji mineralnih i nemetalnih proizvoda

Izvor: Proračuni autora zasnovani na administrativnim podacima MONT-a

Mapa 7. Profili u ponudi u proizvodnji metala i fabrikovanih metalnih proizvoda

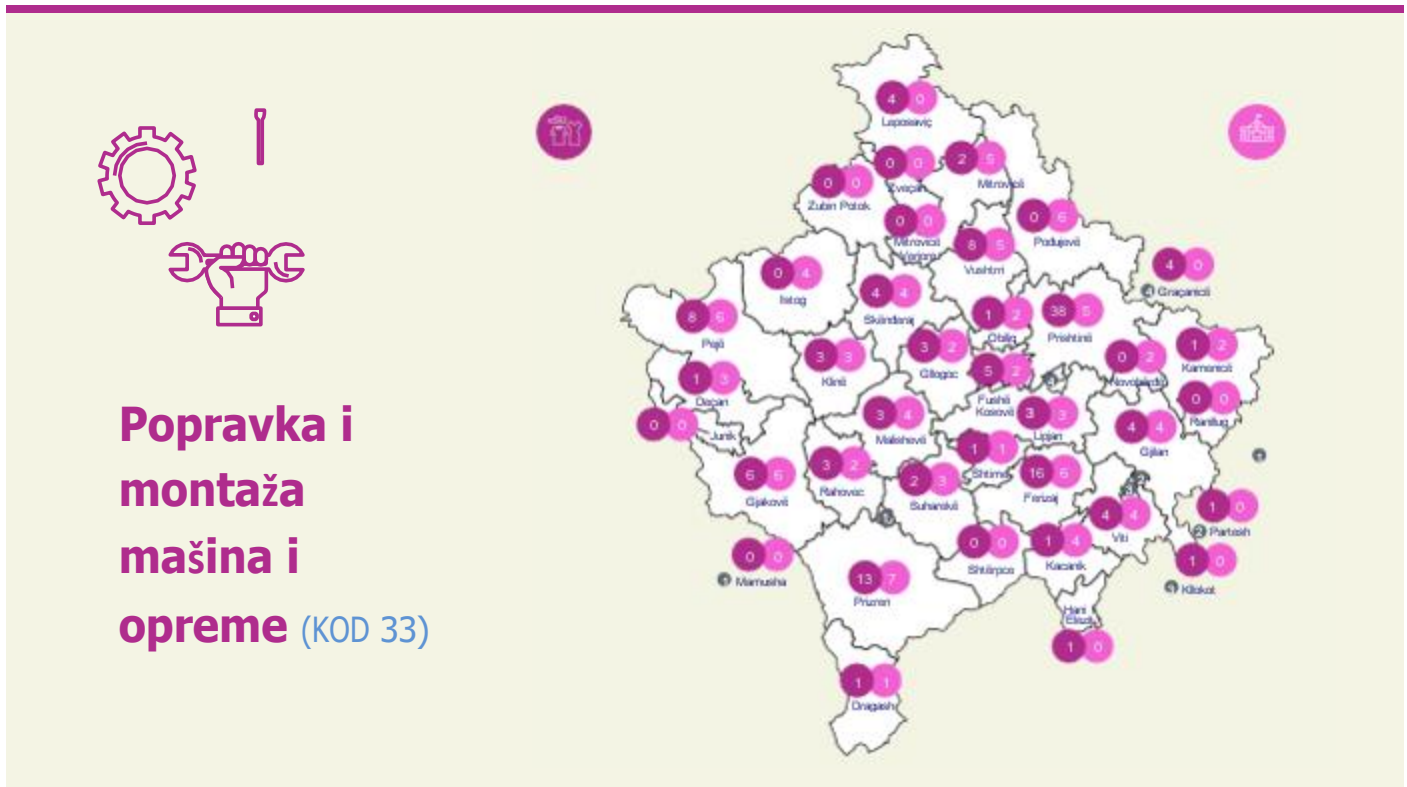
Izvor: Proračuni autora zasnovani na administrativnim podacima MONT-a

Mapa 8. Profili u ponudi u proizvodnji nameštaja

Izvor: Proračuni autora zasnovani na administrativnim podacima MONT-a

Mapa 9. Profili koji se nude u popravci i montaži mašina i opreme

Izvor: Proračuni autora zasnovani na administrativnim podacima MONT-a